

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ, ΜΕΣΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΜΕΣΑ»

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ

Ο ρόλος των εθνικών μουσείων στο σύγχρονο κόσμο:
Η περίπτωση του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου στην Αθήνα

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Κωνσταντίνος Παπαβασιλείου

Αθήνα, 2024

Τριμελής Επιτροπή

Ανδρομάχη Γκαζή, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπουσα)

Χρήστος Δερμετζόπουλος, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Μάρλεν Μούλιου, Επίκουρη Καθηγήτρια ΕΚΠΑ

Copyright © Κωνσταντίνος Παπαβασιλείου, 2024

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Στους γονείς μου, την αδελφή μου και την Άννα

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω την επιβλέπουσα καθηγήτριά μου, κα Ανδρομάχη Γκαζή, για την υποστήριξη και τη συμπαράστασή της καθ' όλη τη διάρκεια της εκπόνησης της διπλωματικής μου εργασίας. Η συμβολή της στην επίμοχθη ολοκλήρωσή της ήταν καθοριστική. Θα ήθελα, επίσης, να ευχαριστήσω τους γονείς και την αδελφή μου για την αμέριστη στήριξή τους σε όλα τα επίπεδα κατά τη διάρκεια της ακαδημαϊκής μου πορείας και όχι μόνο. Ιδιαίτέρως ευχαριστώ τους συναδέλφους μου και το προσωπικό υποδοχής του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου που με βοήθησαν στη διεξαγωγή της έρευνας κοινού, τον Γιώργο Δαβίτο για την ευγενική παραχώρηση του tablet που διευκόλυνε την ψηφιακή καταγραφή των απαντήσεων και τέλος τον σύντροφό μου, του οποίου η παρουσία και η διαρκής στήριξη μου έδιναν δύναμη να συνεχίσω.

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες.....	3
Διαγράμματα	6
Εικόνες.....	6
Περίληψη.....	7
Abstract	8
Εισαγωγή	9
Κεφάλαιο 1	12
Ο ρόλος των εθνικών μουσείων στη διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας.....	12
1. Προς αναζήτηση του «εθνικού»	13
2. Διαχείριση του παρελθόντος	15
3. Ο ρόλος των αντικειμένων στην ανάγνωση του παρελθόντος.....	16
4. Ορισμός, στόχοι και επιδιώξεις των εθνικών μουσείων	19
5. Το παράδειγμα των Κάτω Χωρών	21
6. Η οικουμενική συλλογή του Βρετανικού Μουσείου.....	23
Κεφάλαιο 2	26
Εθνικά μουσεία στην Ελλάδα	26
1. Το αφήγημα της αδιάλειπτης ιστορικής συνέχειας	27
2. Ιδρυτικός μύθος	28
3. Σύγχρονα ιδεολογικά σχήματα	30
Κεφάλαιο 3	33
Το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο στην Αθήνα.....	33
1. Το χρονικό της ίδρυσης και της εξέλιξής του.....	34
2. Ο διδακτισμός του 19 ^{ου} αιώνα.....	37
3. Προς μια πολυδιάστατη μουσειακή εμπειρία του επισκέπτη.....	39
4. Πρόσβασιμότητα – Εκπαιδευτικά προγράμματα – Εξωστρέφεια	41

Κεφάλαιο 4	43
Η έρευνα και η μεθοδολογία της.....	43
1. Μεθοδολογία	44
2. Συνεντεύξεις - Συζητήσεις.....	47
α) Το παρελθόν δεν είναι εθνικό. Είναι ανθρώπινο.	47
β) Το «εθνικό» έχει κάτι το ασαφές και ομιχλώδες.....	50
3. Επιτόπια παρατήρηση	53
4. Έρευνα κοινού και ανάλυση αποτελεσμάτων	59
Κεφάλαιο 5	69
Συμπεράσματα - Προτάσεις	69
Βιβλιογραφία.....	73
Ελληνόγλωσση.....	73
Ξενόγλωσση.....	76
Παράρτημα Ι	80
Ερωτηματολόγιο για το επιστημονικό προσωπικό του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου .	80
Παράρτημα ΙΙ	81
Συνέντευξη 1 – Δρ. Κώστας Πασχαλίδης 30/11/2023	81
Συνέντευξη 2 – Δρ. Βασιλική Πλιάτσικα 07/02/2024	88
Παράρτημα ΙΙΙ	99
Έρευνα κοινού – Ερωτηματολόγιο κλειστού τύπου	99
Public survey - Closed-ended questionnaire	100

Διαγράμματα

Διάγραμμα 1: Ποσοστό συμμετοχής ανδρών - γυναικών στην έρευνα κοινού	60
Διάγραμμα 2: Ηλικιακές ομάδες επισκεπτών	60
Διάγραμμα 3: Μορφωτικό επίπεδο επισκεπτών	61
Διάγραμμα 4: Αποτίμηση της εμπειρίας των επισκεπτών	62
Διάγραμμα 5: Επιθυμία των επισκεπτών να επισκεφθούν ξανά το ΕΑΜ	62
Διάγραμμα 6: Η σημασία της ελληνικής αρχαιότητας για τους επισκέπτες του ΕΑΜ	63
Διάγραμμα 7: Η γνώση των επισκεπτών αναφορικά με την προέλευση των εκθεμάτων του ΕΑΜ	65
Διάγραμμα 8: Η άποψη των επισκεπτών αναφορικά με την εκθεσιακή πρακτική του ΕΑΜ	66

Εικόνες

Εικόνα 1: Γενική άποψη του εξωτερικού χώρου του ΕΑΜ, Ιαν.2024 (Πηγή: Προσωπικό Αρχείο) ..	53
Εικόνα 2: "Ο Στοχαστής", 4500-3300 π.Χ. (Πηγή: Προσωπικό Αρχείο)	54
Εικόνα 3: "Ο Σκεπτόμενος" του Rodin, 1902-1904, (Πηγή: Προσωπικό Αρχείο)	54
Εικόνα 4: Μυκηναϊκή Συλλογή (Πηγή: Προσωπικό Αρχείο)	55
Εικόνα 5: Χάλκινο άγαλμα Διός ή Ποσειδώνος, 460 π.Χ. (Πηγή: Προσωπικό Αρχείο)	56
Εικόνα 6: Χάλκινο άγαλμα νέου, 340-330 π.Χ. (Πηγή: Προσωπικό Αρχείο)	56
Εικόνα 7: Έφιππη Νηρηίδα ή Αύρα, 380 π.Χ. (Πηγή: Προσωπικό Αρχείο)	56
Εικόνα 8: Άγαλμα γυναίκας, 440 π.Χ. (Πηγή: Προσωπικό Αρχείο)	56
Εικόνα 9: Ο μηχανισμός των Αντικυθήρων (Πηγή: Προσωπικό Αρχείο)	57
Εικόνα 10: Τοιχογραφία της Άνοιξης, 1600 π.Χ. (Πηγή: Προσωπικό Αρχείο)	58

Περίληψη

Η σταδιακή συγκρότηση των σύγχρονων εθνών κρατών οδήγησε στην δημιουργία θεσμικών φορέων ικανών να συνεισφέρουν θεμελιωδώς στην απρόσκοπτη, ομαλή και εύρυθμη λειτουργία τους. Τα εθνικά μουσεία, χαρακτηριστικά παραδείγματα τέτοιων φορέων, ιδρύονται από τα κράτη, με στόχο την εδραίωση και τη διάδοση μιας συγκεκριμένης, επίσημης, εθνικής αφήγησης, κατέχοντας μια ισχυρή θέση στην αντίληψη του κοινού. Το πώς αναπαριστάται και ερμηνεύεται το παρελθόν εντός των εθνικών μουσείων, η συνεισφορά τους στη διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας, καθώς και ο σύγχρονος θεσμικός τους ρόλος σε Ελλάδα και Ευρώπη αποτελούν βασικά αντικείμενα ανάλυσης και έρευνας της παρούσας εργασίας. Συγκεκριμένα, επιλέγοντας ως μελέτη περίπτωσης το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο στην Αθήνα, εξετάζεται η σημασία της ελληνικής αρχαιότητας στο σύγχρονο πολιτισμικό γίνεσθαι και διερευνάται το σύγχρονο οργανωτικό και εκθεσιακό καθεστώς του σε σύγκριση με τα ομοειδή ευρωπαϊκά ιδρύματα. Οι συνεντεύξεις με εκπροσώπους του επιστημονικού προσωπικού του Μουσείου, η επιτόπια παρατήρηση και η έρευνα κοινού που πραγματοποιήθηκε, αποτέλεσαν τα μέσα για την επίτευξη των παραπάνω ερευνητικών στόχων. Τα αποτελέσματα καταδεικνύουν την ανάγκη εκσυγχρονισμού και ανανέωσης τόσο του εκθεσιακού αφηγήματος, όσο και της ευρύτερης πολιτιστικής πολιτικής που ακολουθεί το μεγαλύτερο και παλαιότερο εθνικό μουσείο της ελληνικής επικράτειας.

Λέξεις – Κλειδιά:

έθνος, εθνικό φαντασιακό, εθνικό μουσείο, εθνική-συλλογική ταυτότητα, παρελθόν, ελληνική αρχαιότητα, έκθεση

Abstract

The gradual formation of modern nation-states has led to the creation of institutions that can make a fundamental contribution to their smooth, orderly and well-regulated functioning. National museums, typical examples of such institutions, are established by states with the aim of consolidating and disseminating a specific, official, national narrative and occupying a strong position in public perception. How the past is represented and interpreted in national museums, their contribution to the formation of national identity, as well as their contemporary institutional role in Greece and Europe are the main objects of analysis and research in this paper. Specifically, the National Archaeological Museum of Athens is chosen as a case study to examine the significance of Greek antiquity in contemporary cultural life and its current organisational and exhibition status in comparison with similar European institutions. Interviews with representatives of the museum's scientific staff, on-site observation and public research were the means used to achieve the above research objectives. The results demonstrate the need to modernise and renew both the exhibition narrative and the broader cultural policy of the largest and oldest national museum in Greece.

Keywords:

nation, national imaginary, national museum, national-collective identity, past, Greek antiquity, exhibition

Εισαγωγή

Κατά την πορεία τους στο χρόνο, οι άνθρωποι έρχονται πάντοτε αντιμέτωποι με ένα ποικίλο και πολυπρισματικό παρελθόν, μέσα από το οποίο καλούνται να αυτοπροσδιοριστούν και να βρουν την ιδιαίτερη ταυτότητά τους, αυτή που θα τους διαφοροποιήσει και θα τους ξεχωρίσει από τον υπόλοιπο κόσμο. Το πώς αναπαρίσταται το παρελθόν και τα υλικά κατάλοιπά του στο σήμερα είναι καθοριστικοί παράγοντες για την πρόσληψη και την κατανόησή του από την κοινωνία. Άλλες πτυχές μπορεί να αναδεικνύονται, ενώ άλλες να αποσιωπώνται, ανάλογα με τις ιδεολογικές και πολιτικές κατευθύνσεις της κάθε εποχής.

«Κοινωνία» και «παρελθόν» είναι έννοιες πολύπλοκες και πολυπρισματικές, με ένα πλήθος οπτικών θεωρήσεων και ερμηνειών να προκύπτουν στην προσπάθεια να τις προσδιορίσουμε και να τις αποσαφηνίσουμε. Επιπλέον, πρόκειται για έννοιες αλληλένδετες, εφόσον η εκάστοτε κοινωνία είναι εκείνη, η οποία δίνει υπόσταση και διαφορετική ερμηνεία κάθε φορά στην έννοια του παρελθόντος. Κάπου εδώ υπεισέρχεται και ο παράγοντας «χρόνος», ο οποίος διαδραματίζει σημαντικό ρόλο, εφόσον η κάθε εποχή συνηθίζει να προσδίδει άλλη αξία και κύρος στις διαφορετικές και ποικίλες εκφάνσεις του παρελθόντος. Τα δεδομένα περιπλέκονται έτι περαιτέρω εάν εισαχθεί στη συζήτηση η έννοια του «έθνους». Μια σχετικά νέα μορφή κοινωνικής οργάνωσης, η οποία αναδύθηκε στα τέλη του 18^{ου} αιώνα και διέπεται από ιδιαίτερα και μοναδικά πολιτισμικά χαρακτηριστικά. Κάθε έθνος ορίζει συγκεκριμένα ήθη, έθιμα, αξίες, παραδόσεις και ιδεολογίες για τους ανθρώπους που το απαρτίζουν, προσδίδοντας ιδιαίτερη βαρύτητα στην έννοια του παρελθόντος, εφόσον σε αυτό τείνει να επιστρέφει κάθε φορά, όταν θέλει να ορίσει τη διαφορετικότητα, τη μοναδικότητα και την ιδιαίτερη ταυτότητά του έναντι των άλλων εθνών.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, αναδύονται οι εκάστοτε θεσμικοί φορείς, οι οποίοι αποτελούν τους πυλώνες της εθνικής αυτοσυνειδησίας. Τα εθνικά μουσεία εντάσσονται σε αυτούς, αποτελώντας βασικούς παράγοντες διαμόρφωσης της εθνικής συνείδησης και ταυτότητας. Φιλοδοξούν να αποτελέσουν το χώρο «φιλοξενίας» και προστασίας της εθνικής κληρονομιάς, καθώς και το περιβάλλον ανάπτυξης του εκάστοτε εθνικού φρονήματος.

Στην περίπτωση της Ελλάδας, η εθνική ταυτότητα και αυτοσυνειδησία διαμορφώθηκε σταδιακά, από το πρώτο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα μέχρι τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα, καταλήγοντας σε ένα ιδιότυπο σχήμα αντίληψης του ιστορικού παρελθόντος και στον τριμερή διαχωρισμό της ελληνικής ιστορίας: ένδοξη ελληνική αρχαιότητα, βυζαντινός πολιτισμός και ζώσα λαϊκή παράδοση. Από τότε μέχρι σήμερα η Αρχαιότητα παραμένει μόνιμος πυλώνας και σήμα κατατεθέν του ελληνικού πολιτισμού διεθνώς, με τα αρχαία τέχνηρα και έργα τέχνης να αποτελούν το αδιαφιλονίκητο συμβολικό κεφάλαιο και συγκριτικό πλεονέκτημα της χώρας σε παγκόσμιο επίπεδο. Το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο έρχεται να

επισφραγίσει την ελληνική «υπεροχή», φιλοξενώντας αρχαιολογικούς θησαυρούς από την ελληνική επικράτεια, αλλά και εκτός αυτής. Το μεγαλύτερο εθνικό μουσείο της χώρας καυχιέται για το πλούσιο περιεχόμενό του και τα εμβληματικά έργα τέχνης της αρχαιότητας που στεγάζει στις αίθουσές του, διατηρώντας τους εθνικούς μύθους και τροφοδοτώντας το εθνικό φαντασιακό των σύγχρονων Ελλήνων, την ίδια στιγμή που δύσκολα εθνικά θέματα, εναλλακτικές φωνές και κοινωνικές μειονότητες παραμένουν στην αφάνεια.

Η παρούσα εργασία ξεκινά με τη βιβλιογραφική επισκόπηση, η οποία διαρθρώνεται σε τρία κεφάλαια: στο πρώτο κεφάλαιο διερευνάται ο ρόλος των εθνικών μουσείων διεθνώς στη διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας, εκκινώντας από τον θεωρητικό προσδιορισμό της έννοιας του έθνους· το εθνικό φαντασιακό, η κοινή κουλτούρα, οι από κοινού αναπαραστάσεις, οι ιδεολογίες και οι πεποιθήσεις του εκάστοτε έθνους είναι μερικά μόνο από τα θέματα που αναλύονται στην εν λόγω ενότητα. Κατόπιν, εξετάζεται η συμβολή της αστικής τάξης στην εδραίωση και διαμόρφωση του μουσειακού θεσμού σε διεθνές επίπεδο και στη συνέχεια γίνεται λόγος για το ρόλο των μουσειακών αντικειμένων εν γένει στην ανάγνωση και ερμηνεία του παρελθόντος. Έπειτα, προσδιορίζονται οι στόχοι και οι επιδιώξεις των εθνικών μουσείων σε ευρωπαϊκό επίπεδο, καθώς και η πορεία διαμόρφωσης και εξέλιξής τους από τον 18^ο αιώνα μέχρι σήμερα, μέσα από την πραγμάτευση δύο χαρακτηριστικών παραδειγμάτων εθνικών μουσείων της βόρειας Ευρώπης: του Rijksmuseum στην Ολλανδία και του Βρετανικού Μουσείου στη Μεγάλη Βρετανία.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, γίνεται λόγος για τα εθνικά μουσεία στην Ελλάδα σε ένα ευρύτερο πλαίσιο. Αναλύεται το εθνικό αφήγημα της αδιάλειπτης συνέχειας του ελληνισμού, η σημασία της κλασικής αρχαιότητας για την εδραίωση και εξέλιξη του νέου ελληνικού κράτους, καθώς και ο τριμερής διαχωρισμός της ελληνικής ιστορίας (αρχαιότητα, Βυζάντιο, σύγχρονος ελληνισμός). Τέλος, στο τρίτο κεφάλαιο αναλύεται διεξοδικά η ιστορία και ο ρόλος του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου στην Αθήνα από την εποχή της θεμελίωσής του μέχρι σήμερα.

Στη συνέχεια, παρουσιάζεται η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε για τις ανάγκες της πρωτογενούς έρευνας της παρούσας εργασίας. Συγκεκριμένα, επιλέγοντας ως μελέτη περίπτωσης το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο στην Αθήνα, πραγματοποιήθηκαν συνεντεύξεις με δύο εκπροσώπους του επιστημονικού προσωπικού του μουσείου, τον κ. Κώστα Πασχαλίδη, επιμελητή της Συλλογής Προϊστορικών, Αιγυπτιακών, Κυπριακών και Ανατολικών Αρχαιοτήτων και την κ. Βασιλική Πλιάτσικα, επιμελήτρια Αρχαιοτήτων του ίδιου Τμήματος, για να εξετασθεί η σημερινή θέση και συνεισφορά του Μουσείου στο σύγχρονο πολιτισμικό γίγνεσθαι. Στη συνέχεια, μετά από την παρουσίαση των δεδομένων που συλλέχθηκαν από την επιτόπια παρατήρηση που πραγματοποιήθηκε στις 10/01/2024, διεξήχθη έρευνα κοινού για να διερευνηθεί η οπτική και η γνώμη των επισκεπτών όσον αφορά την ποιότητα των συλλογών του, την εκθεσιακή πρακτική

που ακολουθείται σήμερα, αλλά και τη σημασία της ελληνικής αρχαιότητας στον σύγχρονο κόσμο. Η συλλογή των παραπάνω ποιοτικών και ποσοτικών δεδομένων παρουσιάζεται και αναλύεται διεξοδικά και η εργασία κλείνει με τα συμπεράσματα της πρωτογενούς έρευνας, καθώς και με προτάσεις αναμόρφωσης και ανανέωσης του περιεχομένου του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου.

Κεφάλαιο 1

Ο ρόλος των εθνικών μουσείων στη διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας

1. Προς αναζήτηση του «εθνικού»

*Δε διδάσκουμε την “αλήθεια”, αλλά απλώς την καλύτερη θεωρία που μπορούμε
εκείνη τη στιγμή να σκεφτούμε ¹*

Σαβίνα Ιατρίδου

Η παραπάνω φράση, αν και προέρχεται από τη Διευθύντρια του Διδακτορικού Προγράμματος Γλωσσολογίας² του Ινστιτούτου Τεχνολογίας της Μασαχουσέτης (MIT) και αναφέρεται στον τρόπο διδασκαλίας που ακολουθείται στις τάξεις των κοινωνικών και ανθρωπιστικών επιστημών, θα μπορούσε κάλλιστα να έχει ειπωθεί από τον διευθυντή ενός “σύγχρονου εθνικού μουσείου”. Ο όρος «σύγχρονο» δεν υιοθετείται τυχαία εδώ· ο σκόπιμος εκσυγχρονισμός των εθνικών μουσείων θα μπορούσε να επικαιροποιήσει και να ανανεώσει την ταυτότητα και το περιεχόμενό τους, καθώς το πλαίσιο της δημιουργίας και της εδραίωσής του τον 18^ο αιώνα ήταν τελείως διαφορετικό από ότι σήμερα.

Η βάση πάνω στην οποία στηρίζεται η οποιαδήποτε συζήτηση και έρευνα σχετικά με την ταυτότητα και το περιεχόμενο ενός εθνικού μουσείου είναι ο προσδιορισμός της έννοιας του έθνους. Τίποτα δε θα μπορούσε να αποδώσει ακριβέστερα και πιστότερα την ουσία ενός έθνους, αυτής της σύγχρονης μορφής κοινωνικής οργάνωσης, από τον όρο «φαντασιακή κοινότητα» που πρώτος ο Benedict Anderson εισήγαγε (Anderson, 2006 [1983]: 6· Knell, 2011: 3· Χαμηλάκης, 2012: 40). Ουσιαστικά, αυτό που ο Anderson θέλησε ήταν να αποδώσει στην έννοια του έθνους κάτι το «άπιαστο» (intangible), το αόριστο και το υποκειμενικό, εφόσον τα μέλη ενός έθνους, ακόμα και του πιο μικρού πληθυσμιακά, αν και δεν γνωρίζονται μεταξύ τους, μετέχουν διανοητικά σε μία ενιαία συλλογική οντότητα (Anderson 2006: 6). Το κύριο χαρακτηριστικό μεταξύ των μελών ενός έθνους είναι η διαδικασία του φαντάζεσθαι, το ότι δηλαδή τα άτομα αισθάνονται από κοινού ότι η υποκειμενικότητά τους αποτελεί μέρος μιας ενιαίας κοινότητας ανθρώπων, η οποία, ωστόσο, δεν έχει άμεση διαπροσωπική επικοινωνία (Χαμηλάκης 2012: 40).

Σύμφωνα, μάλιστα, με την Macdonald (2003: 2) αυτή η *φαντασιακή κοινότητα* είναι ο κοινός τόπος όπου τα μέλη μπορούν να προβάλουν το αίσθημα του ανήκειν, αλλά και να αναπτύξουν την αίσθηση της αδελφοσύνης, ενός δεσμού πολύ πιο ισχυρού από αυτόν που αναπτύσσεται κατά την άμεση διαπροσωπική επικοινωνία. Ο δεσμός αυτός δεν στηρίζεται τόσο στις κοινωνικές σχέσεις, όσο στις

¹ <https://www.kathimerini.gr/society/562521214/ti-ematha-doyleyontas-sto-kalytero-panepistimio-toy-kosmoy/> (τελευταία επίσκεψη: 30.08.2023)

² Το Τμήμα Γλωσσολογίας και Φιλοσοφίας, στο οποίο ανήκει το εν λόγω Πρόγραμμα, κατατάσσεται σήμερα στην πρώτη θέση παγκοσμίως (ό.π., τελευταία επίσκεψη: 30.08.2023)

κοινές πολιτισμικές παραδόσεις, σε μια κοινή κουλτούρα, στις γνώσεις και τις πρακτικές, στις από κοινού αναπαραστάσεις, τελετουργίες και συμβολισμούς.

Σε καμιά περίπτωση όμως οι παραπάνω μελετητές δεν διατείνονται ότι το έθνος, ως φαντασιακή κοινότητα, δεν είναι πραγματικό. Εφόσον η ύπαρξή του γίνεται αποδεκτή από μια παγκόσμια κοινότητα, αποκτά αυτομάτως όχι μόνο κοινωνική, αλλά και φυσική υπόσταση. Η υλικότητά του βρίσκεται παντού, σε γλωσσικό και γεωγραφικό επίπεδο, αντλώντας την τεράστια δύναμή του από τη γενικότερη εθνικοποίηση της κοινωνίας. Αυτή η διαδικασία φυσικοποίησης του έθνους, καθιστά τις εθνικές αλήθειες αντικειμενικές, δεδομένες, πραγματικές και αδιαμφισβήτητες, μετασχηματίζοντας την ιστορική συγκυρία σε πεπρωμένο και το παρόν σε αιωνιότητα (Χαμηλάκης, 2012: 40). Το έθνος αποκτά, έτσι, και έναν ιδεολογικό χαρακτήρα, εφόσον συγκαλύπτει άτυπα τον τρόπο σχηματισμού και λειτουργίας του και γενικότερα το σύνολο των διεργασιών που οδηγούν στην εθνικοποίηση της κοινωνίας.

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι η διαδικασία συγκρότησης ενός έθνους είναι ένα εγχείρημα, το οποίο προσομοιάζει στη φροϋδική έννοια της ονειρικής διεργασίας, με την έννοια ότι διαθέτει εικονογραφική φύση και τοπογραφικό χαρακτήρα (Gourgouris, 1996 [1993]: 81-101·Leontis, 1995 [1991]: 191-214). Με άλλα λόγια, το εθνικό φαντασιακό λειτουργεί μέσω της εικονοποιίας, κατασκευάζοντας έναν κοινό τόπο ή, κατά τη φουκωική έννοια, μια *ετεροτοπία* (Foucault, 1986 [1977]: 22-27). Οι *ετεροτοπίες*, σύμφωνα με τον Michael Foucault, είναι υπαρκτοί τόποι που λειτουργούν ως *υλοποιημένες ουτοπίες*, με την έννοια ότι διαθέτουν κάτι απτό και πραγματικό, όπως γεωγραφικό χώρο, εθνικά εμβλήματα, υλικά ορόσημα και τέχνηρα ιστορικής αξίας, σε αντίθεση με τον εξωπραγματικό και άυλο χαρακτήρα των ουτοπιών. Όλα τα παραπάνω υλικά συστατικά στοιχεία αυτού του εθνικού τόπου αποτελούν την ουσιώδη, πραγματική και αδιαμφισβήτητη απόδειξη της φυσικής συνέχειας και ύπαρξής του. Επιπλέον, αυτή η διαδικασία φαντασιακής κατασκευής της κοινωνίας θα μπορούσε να παραλληλιστεί με μια *κοσμική θρησκεία*, η οποία διαθέτει δικά της λατρευτικά σύμβολα (σημαία), λειτουργικά κείμενα και ύμνους (εθνικός ύμνος, εθνικές αφηγήσεις), καθώς και συγκεκριμένα τελετουργικά και ιεροτελεστίες (εθνικές γιορτές και παρελάσεις) (Χαμηλάκης, 2021: 41). Όλα αυτά συνιστούν μνημονικές πρακτικές, οι οποίες παράγουν και αναπαριστούν τις εθνικές μνήμες, απαραίτητες για τη διατήρηση, τη συνοχή και τη νομιμοποίηση του έθνους.

2. Διαχείριση του παρελθόντος

“He who controls the past controls the future. He who controls the present controls the past.”

George Orwell, 1984

Σύμφωνα με τον Molyneaux (1994: 1), το παρελθόν έχει ζωτική σημασία, όχι γιατί οι άνθρωποι ζούνε με αυτό, αλλά γιατί προσδιορίζονται μέσα από αυτό. Κάποτε η έννοια του ιστορικού παρελθόντος ήταν συγκεκριμένη, σαφής και αδιαφιλονίκητη. Οι ιδεολογίες και τα αφηγήματα που στήριζαν τα εθνικά ιδεώδη δεν μπορούσαν εύκολα να αμφισβητηθούν. Το ένδοξο ηρωικό παρελθόν, η συλλογική ιστορική μνήμη, οι θυσίες των προγόνων, τα εθνικά επιτεύγματα αλλά και τα εθνικά πένθη, αποτελούσαν -και εξακολουθούν να αποτελούν για πολλούς μέχρι και σήμερα- σημεία αναφοράς για την εθνική συνοχή και ανεξαρτησία, υπαγορεύοντας στα μέλη ενός έθνους την αίσθηση του καθήκοντος και του χρέος απέναντι στην πατρίδα (Renan 1996 [1882]: 52-53).

Τις τελευταίες δεκαετίες, όμως, με την εξέλιξη των κοινωνικών και ανθρωπιστικών επιστημών, το παρελθόν αποκτά περισσότερες από μία διαστάσεις, ενώ διαφορετικές ιστορικές προσεγγίσεις οδηγούν σε διαφορετικά συμπεράσματα και πολλαπλές ερμηνείες. Ο Pierre Nora (1989: 8-9), μάλιστα, προχωρά σε ένα διαχωρισμό μεταξύ «μνήμης» και «ιστορίας», θεωρώντας τις δύο έννοιες ουσιαστικά αντίθετες. Η μνήμη είναι ένα φαινόμενο επίκαιρο που αφορά το παρόν, και λαμβάνει χώρα στο εδώ και το τώρα, στις συνειδήσεις των ζωντανών ανθρώπων. Ως εκ τούτου, υπάρχουν τόσες μνήμες όσες και οι διαφορετικές ομάδες που την μοιράζονται από κοινού, καθιστώντας τη μνήμη φύσει πολλαπλή, συλλογική και πλουραλιστική, αλλά συνάμα συγκεκριμένη και ατομική. Από την άλλη, η ιστορία είναι μια αναπαράσταση του παρελθόντος, που αποζητά καθολική ισχύ και αποδοχή. Εμπεριέχει τον κριτικό λόγο, ο οποίος έρχεται σε ευθεία αντίθεση με την αυθόρμητη μνήμη και είναι μονίμως καχύποπτη προς αυτή. Στην πραγματικότητα, αποστολή της ιστορίας είναι να καταστείλει και ει δυνατόν να καταστρέψει τη ζωντανή και πάλλουσα μνήμη. Οι Berger και Lorenz (2008: 14) σημειώνουν emphaticά ότι η μνήμη ανήκει στη δικαιοδοσία των ατόμων και των κοινοτήτων, ενώ η ιστορία ανήκει στους κατ' επάγγελμα ακαδημαϊκούς.

Ο εν λόγω διαχωρισμός παραπέμπει σε εκείνον του Bourdieu (1984: 28-44), ο οποίος προέβη στη διάκριση μεταξύ αστικής και λαϊκής κουλτούρας. Σύμφωνα με τον Γάλλο κοινωνιολόγο, στόχος της εύρωστης οικονομικά αστικής τάξης κάθε εποχής είναι να νομιμοποιήσει την αισθητική της «ανωτερότητα» σε σύγκριση με το αισθητικό κριτήριο των οικονομικά ασθενέστερων τάξεων ώστε, μέσω της «φυσικοποίησης» της κοινωνικής υπεροχής της, να μπορέσει να διασφαλίσει έτι περαιτέρω την εξουσία και την ισχύ της. Με τον ίδιο τρόπο, οι κυρίαρχες τάξεις αναζητούν ηθικά ερείσματα στα ιστορικά συμφραζόμενα, επεμβαίνοντας

καθοριστικά στη διαμόρφωση της επίσημης ιστορίας, καθώς και στον τρόπο ερμηνείας και αξιολόγησης του ιστορικού παρελθόντος (Knell, 2011: 5). Συνεπώς, το πώς παρουσιάζεται το παρελθόν εξαρτάται από ιδεολογικούς, πολιτικούς και εξουσιαστικούς παράγοντες, οι οποίοι αποτελούν τους κατεξοχήν μηχανισμούς παραγωγής γνώσης (Ζορμπά, 2014: 42-45, 135-151). Άλλωστε, γνώση και εξουσία είναι έννοιες αλληλένδετες. Η εξουσία εμπλέκεται στη δόμηση της αλήθειας και η γνώση έχει επιπτώσεις στην άσκηση της εξουσίας (Μούλιου & Μπούνια, 1999α: 56).

Προς επίρρωση των παραπάνω, ο Partha Chatterjee (1986:11) αναφέρει ότι δεν είναι μόνο η βιομηχανική ή η στρατιωτική ισχύς που μπορεί να κυριαρχήσει και να υποτάξει, αλλά και η ίδια η σκέψη. Επισημαίνει δε και την ταξική διάσταση, τονίζοντας την ιδιοποίηση της (αστικής) αντίληψης περί εθνικής υπόστασης από τις υπεξούσιες κοινωνίες. Επομένως, η όποια επιλεκτική διαμόρφωση της εικόνας του παρελθόντος αντανακλά την πολιτική βάση πάνω στην οποία θεμελιώνονται και διαιώνονται τόσο οι εθνικές αλήθειες όσο και οι πολιτισμικές ταυτότητες. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο, ηθελημένα ή μη, οι ετερόκλητες και πολυποίκιλες κοινωνικές ομάδες, είτε ενσωματώνονται, είτε αγνοούνται από την εθνική ιστοριογραφία (Molyneaux 1994: 6). Για παράδειγμα, μόλις το 1874 παρατηρήθηκε μια στροφή στη βρετανική ιστοριογραφία με τη συμπερίληψη των απλών καθημερινών ανθρώπων στην αφήγηση της «ένδοξης» βρετανικής ιστορίας, ενώ στην Αμερική, αρκετά χρόνια αργότερα -στις αρχές του 20^{ου} αιώνα- ξεκίνησε η συζήτηση για το ποιες εκδοχές του παρελθόντος θα διδάσκονται στο εκπαιδευτικό σύστημα των ΗΠΑ. Η αναφορά, δε, στην καθημερινή ζωή και τη θέση των γυναικών στην κοινωνία ήταν ανύπαρκτη για αιώνες από τους ιστορικούς (Stone & MacKenzie, 1990).

3. Ο ρόλος των αντικειμένων στην ανάγνωση του παρελθόντος

Τα μουσεία, ως θεσμικά και συχνά κρατικά ιδρύματα, έχουν κομβικό ρόλο στην παραγωγή και διάδοση της γνώσης και της αλήθειας. Η δυσκολία στη διαχείριση του παρελθόντος έγκειται στο ότι το παρελθόν είναι φευγαλέο, μακρινό και απρόσιτο υπό την έννοια ότι δεν είναι άμεσα προσβάσιμο. Ακόμα και τα υλικά τεκμήρια του χθες, όσο παλαιά κι αν είναι, ερμηνεύονται και γίνονται αντιληπτά με τους όρους του σήμερα (Molyneaux 1994: 2· Hooper-Greenhill, 2006: 14-19). Παρόλο που πολλοί τείνουν να προσδίδουν στα μουσειακά αντικείμενα το χρίσμα της αιωνιότητας, νόημα και αξία σε αυτά δίνουν οι διαφορετικές κοινωνίες, οι εκάστοτε εξουσιαστικοί μηχανισμοί και το συνεχώς μεταβαλλόμενο πολιτισμικό πλαίσιο³.

³ Εδώ, αξίζει να σημειωθεί η περίπτωση του Van Gogh, το έργο του οποίου αναγνωρίστηκε πολύ μετά το θάνατό του. Η μοναδικότητα της τέχνης του δοξάστηκε από ειδικούς και εμπόρους της τέχνης σχεδόν αμέσως μετά το τραγικό τέλος του. Η τεράστια δημοφιλία που επακολούθησε, ωστόσο, δεν οφείλεται τόσο στην εγγενή αξία του καθεαυτού έργου του, όσο στο αξιακό καθεστώς της εποχής της μοντερνικότητας, η οποία προέκρινε τη μοναδικότητα, την αυθεντικότητα και τη μη

Το Παλάτσο Μέντιτσι, επί παραδείγματι, το μέγαρο στο οποίο κατοικούσε η οικογένεια των Μεδίκων στη Φλωρεντία την εποχή της Αναγέννησης, αφενός σηματοδότησε την απαρχή των μουσείων και των συλλογών έργων τέχνης στην Ευρώπη και αφετέρου επηρέασε την οπτική αντίληψη και τη γνωσιακή εμπειρία της εποχής (Hooper-Greenhill, 2006: 33-55). Μέσω της συσσώρευσης περιζήτητων για την εποχή αντικειμένων, έργων τέχνης και αρχαίων κειμένων, οι Μεδικοί σχημάτισαν μια πλούσια συλλογή, μέσω της οποίας προσδοκούσαν να επιδείξουν τον πλούτο, το κύρος και την ισχύ τους, αλλά και να διαμορφώσουν μια νέα αντίληψη για τον άνθρωπο και την κοινωνία. Ο Gombrich (1985a: 51) επισημαίνει, μεταξύ άλλων, ότι τα φυλαχτά που είχε στη συλλογή του ο Πιέρο των Μεδίκων, του επέτρεπαν να ελέγχει τις καθοριστικής σημασίας επιδράσεις των πλανητών. Πιστεύοντας ότι τα φυλαχτά αυτά διαθέτουν υπερφυσικές δυνάμεις, θεωρούσε ότι μέσω αυτών θα μπορούσε να ελέγξει τους πλανήτες και την επιρροή που ασκούσαν στη Γη⁴. Συνεπώς, για να μπορέσει ο ηγεμόνας να εξασφαλίσει τη θέση του στην κορυφή της κοινωνικής πυραμίδας, χρησιμοποιούσε τη συλλογή του όχι μόνο ως μέσο προβολής και κοινωνικής υπεροχής, αλλά και ως μέσο πειθούς, παραγωγής γνώσης και προπαγάνδας -δεδομένου ότι το παλάτι ήταν ανοιχτό προς επισκέπτες (καλλιτέχνες, εμπόρους, αστούς). Εν ολίγοις, το χτίσιμο του Παλάτσο, του «Πρώτου Μουσείου στην Ευρώπη», ήταν, στην ουσία, μια μείζονος σημασίας πολιτική απόφαση και σηματοδοτούσε μια νέα μορφή εξουσίας.

Αργότερα, κατά τα τέλη του 16^{ου} αιώνα, ανάλογου τύπου συλλογές είχαν ήδη γίνει κοινή πρακτική στην Ευρώπη (Hooper-Greenhill, 2006: 85). Οι ισχυροί ηγεμόνες της γηραιάς ηπείρου συγκέντρωναν κάθε λογής ετερόκλητα και αξιοπερίεργα αντικείμενα, επιχειρώντας να αναπαραστήσουν μια περισσότερο ή λιγότερο πλήρη εικόνα του κόσμου, ενώ οι γιατροί και οι λόγιοι της εποχής, δημιουργούσαν συλλογές αγγείων, οστράκων, φυτών και ορυκτών εν είδει «κειμένου προς ανάγνωση» (Hooper-Greenhill, 2006: 126-131). Από τον 18^ο αιώνα και έπειτα, μετά τη Γαλλική Επανάσταση και την κατίσχυση του νέου δημοκρατικού κοινωνικοπολιτικού καθεστώτος, το κράτος είναι αυτό που θα αναλάβει το ρόλο του ηγεμόνα-συλλέκτη, επηρεάζοντας καθοριστικά την αναπαράσταση του κόσμου μέσω των «εθνικών» συλλογών του.

Ακόμα και σήμερα, ένα σύγχρονο μουσείο διαθέτει εγγενώς κοινωνικό,

κανονικότητα, σε αντίθεση με προηγούμενες ιστορικές περιόδους, όπως η Αναγέννηση και ο Κλασικισμός, όπου η ομοιομορφία και η αυστηρή τήρηση των κανόνων ήταν προαπαιτούμενα για την υψηλή τέχνη (Heinich, 2014: 73). Κάτι ανάλογο συνέβη και με το λογοτεχνικό έργο του William Shakespeare, το οποίο για αιώνες μετά τη δημιουργία του θεωρείτο απότοκο του λαϊκού θεάτρου και μόλις στα τέλη του 19ου αιώνα χαρακτηρίστηκε από τους λόγιους μελετητές ως η επιτομή της υψηλής κουλτούρας (Storey, 2015: 22).

⁴ Η γνώση εκείνης της εποχής υπαγορευόταν ακόμα από τις αξίες, τις πεποιθήσεις και τις δεισιδαιμονίες του αρχαίου κόσμου ((Hooper-Greenhill, 2006: 55).

ιδεολογικό και πολιτικό ρόλο, δημιουργώντας -ακούσια ή εκούσια- κλίμακες αξιών και ενεργοποιώντας, ταυτόχρονα, μηχανισμούς αξιολόγησης του υλικού πολιτισμού (Μούλιου & Μπούνια, 1999α: 53). Για παράδειγμα, το περιεχόμενο, το ύφος και ο λόγος (κείμενο) μιας έκθεσης προβάλλει στους επισκέπτες συγκεκριμένες θέσεις, ενδυναμώνοντας ή αποδυναμώνοντας την κριτική σκέψη τους. Συνεπώς, η συμβολή ενός μουσείου στη διαμόρφωση εθνικής, κοινωνικής και ατομικής ταυτότητας, στη γνωριμία με την ιστορία και στη διατήρηση της συλλογικής μνήμης είναι πολύ μεγαλύτερη από όσο μπορεί να φανταστεί κανείς. Τα εθνικά μουσεία, συγκεκριμένα, όσο κι αν διατείνονται ότι είναι αντικειμενικά και αμερόληπτα στην παρουσίαση του παρελθόντος, δεν αντιπροσωπεύουν την ποικιλία των κοινωνικών και πολιτισμικών εκφάνσεων ενός έθνους, αλλά, στην πραγματικότητα, αναπαράγουν την αστική ιδεολογία που τα καθιέρωσε. Δεδομένου ότι περιβάλλονται από κύρος και αποπνέουν επαγγελματισμό, τα εθνικά μουσεία πείθουν υποσυνείδητα τον επισκέπτη ότι οι εκθέσεις τους αποτελούν την πλέον αντικειμενική αναπαράσταση του κόσμου (Knell 2011: 5). Ωστόσο, κανένα μουσείο δεν μπορεί να θεωρηθεί χώρος αντικειμενικής παρουσίασης. Τα εκτιθέμενα αντικείμενα δεν φέρουν ποτέ από μόνα τους εσωτερικές και θεμελιώδεις αλήθειες, όπως πολλοί επαγγελματίες του χώρου ισχυρίζονται (Molynieux, 1994: 2). Αυτός είναι και ο λόγος που οι τελευταίοι είναι πολλές φορές από διστακτικοί έως και περιφρονητικοί στο άνοιγμα μιας νέας, δημόσιας και συμμετοχικής ανάγνωσης των μουσειακών εκθεμάτων (Hooper-Greenhill, 2006: 194-209· Knell, 2011: 9). Ωστόσο, όσον αφορά τη διαχείριση του υλικού πολιτισμού, τα σύγχρονα ιδεολογικά ρεύματα διέπονται από μια στοχαστική διάθεση, προκρίνοντας τη διαφορετικότητα, τη ρευστότητα, την αβεβαιότητα, το εφήμερο, την υποκειμενικότητα και τη σχετικότητα των πραγμάτων (Μούλιου & Μπούνια, 1999α: 54-55).

Μέσα σε ένα τέτοιο κλίμα, η σύγχρονη μουσειακή πρακτική προσπαθεί να εντάξει τα αντικείμενα και τις συλλογές στο ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο δημιουργίας τους, χωρίς να παρεμβάλλονται οι ιδέες και οι αντιλήψεις των εκάστοτε επιμελητών. Έτσι το κοινό ενθαρρύνεται πλέον να συμμετέχει δυναμικά και ενεργητικά στη διαμόρφωση της εικόνας του παρελθόντος, επιχειρώντας νέες αναγνώσεις και πολλαπλές ερμηνείες. Με αυτόν τον τρόπο, δίνεται η δυνατότητα στους επισκέπτες να συγκροτούν το δικό τους νόημα και να αναδεικνύουν τις δικές τους αξίες και σημασίες κατά τη συνδιαλλαγή τους με τον υλικό πολιτιστικό πλούτο ενός μουσείου (Hooper-Greenhill, 2006: 204-209).

4. Ορισμός, στόχοι και επιδιώξεις των εθνικών μουσείων

Δεδομένου ότι κάθε χώρα διαθέτει ένα τελείως διαφορετικό ιστορικό υπόβαθρο, είναι παρακινδυνευμένο να δοθεί ένας ολιστικός ορισμός της έννοιας «εθνικό μουσείο» που να περιλαμβάνει όλες τις εκδοχές του και να προσδιορίζει επακριβώς τους διαφορετικούς στόχους και τις επιδιώξεις του. Ωστόσο, σε ένα ευρύτερο πλαίσιο ο όρος *εθνικό μουσείο*

“αναφέρεται σε συλλογές και εκθέσεις που στόχο έχουν να παρουσιάσουν, να εκθέσουν αναλυτικά, να εκφράσουν και να διαπραγματευτούν τις κυρίαρχες εθνικές αξίες, τους μύθους και τις πραγματικότητες μιας εθνικής οντότητας” (Μπούνια, 2014).

Τα εθνικά μουσεία ορίζονται και μελετώνται ως *διαδικασίες θεσμοθετημένων διαπραγματεύσεων*, με την έννοια ότι μέσω των εκθέσεων και των συλλογών τους διαπραγματεύονται έννοιες, έθνη και συλλογικές ταυτότητες. Επιλέγουν να αφηγηθούν ιδέες περί αρετής και μοναδικότητας και να αναπαραστήσουν συγκεκριμένες εθνικές αξίες και πραγματικότητες, οριοθετώντας τη θέση τους μέσα στον κόσμο (Aronsson, 2011: 43-54· Aronsson, 2012: 26,35).

Πιο συγκεκριμένα, οι διαπραγματεύσεις αφορούν το ποια αξία αντιπροσωπεύει και ποια πραγματικότητα αναπαριστά το κάθε μουσειακό αντικείμενο: προέρχεται, για παράδειγμα, από το φυσικό κόσμο, είναι αποτέλεσμα εξαιρετικής τέχνης, παραδοσιακής τεχνικής ή είναι απότοκο ενός ιστορικού γεγονότος ή ενός ξένου πολιτισμού; Επίσης, οι διαπραγματεύσεις σχετίζονται με την αλληλεπίδραση γνώσης και πολιτικής: μια κοινότητα οφείλει να πάρει θέση για το παρελθόν της, τη συνοχή της και τις διαχρονικές αξίες της. Οι πολιτισμικές αντιθέσεις και οι εθνικές διαφορές άλλοτε προκρίνονται και άλλοτε αποσιωπώνται πάντα με στόχο την εθνική ενότητα. Σημαντική, τέλος, παράμετρος σε αυτές τις διαπραγματεύσεις είναι η προσαρμογή ή όχι στις πολιτικοοικονομικές αλλαγές της σύγχρονης εποχής, όπου τα μουσεία εκτός από θεματοφύλακες της ιστορίας λειτουργούν πλέον όλο και περισσότερο ως αναπόσπαστο μέρος της δημιουργικής και τουριστικής βιομηχανίας, συνεισφέροντας σημαντικά στις εθνικές οικονομίες και στην ευρύτερη οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη ενός κράτους (Αυδίκος, 2014: 17-28).

Οι εν λόγω διαπραγματεύσεις είναι μια δυναμική διαδικασία που μεταβάλλεται και προσαρμόζεται στις διαφορετικές ανάγκες και τις διεκδικήσεις της εκάστοτε εποχής. Ποτέ το εθνικό αφήγημα δεν έχει διαχρονικά και σταθερά τις ίδιες αξιώσεις. Αντίστοιχα, ο ρόλος και η δράση των εθνικών μουσείων δεν παραμένουν σταθεροί, αλλά αλλάζουν ανάλογα με τις ιστορικές εξελίξεις και τα ζητήματα που αντιμετωπίζουν τα έθνη, στα οποία τα μουσεία ανήκουν. Συνεπώς, επηρεάζονται από την ιστορική πορεία του εκάστοτε έθνους, επιλέγοντας κάθε φορά διαφορετικά αφηγήματα για το παρελθόν. Ουσιαστικά, τα εθνικά μουσεία

αναλαμβάνουν το ρόλο του επίσημου εκφραστή της αντίληψης του κράτους για το παρελθόν και την ιστορία, εκφράζοντας την ένδοξη ιστορική αφήγηση του τόπου. Έτσι, γίνονται χώροι σταθεροποίησης και αποκρυστάλλωσης αντιλήψεων και ιδεών (Μπούνια, 2014).

Το ερευνητικό ευρωπαϊκό πρόγραμμα EuNaMus (European National Museums: Identity Politics, the Uses of the Past and the European Citizen) που πραγματοποιήθηκε μεταξύ των ετών 2010-2013 με τη συμμετοχή οκτώ ευρωπαϊκών πανεπιστημίων, μελέτησε τα εθνικά μουσεία ως πολιτιστικές και πολιτικές κατασκευές, αναζητώντας το νέο ρόλο τους στην Ευρώπη και τον κόσμο. Αντλώντας από τα συμπεράσματα του προγράμματος, οι Aronsson & Elgenius (2011: 14-17) διέκριναν τρεις κατηγορίες εθνικών μουσείων με γνώμονα τα ιστορικά συμφραζόμενα των κρατών στα οποία ανήκουν:

1. Εθνικά μουσεία που δημιουργήθηκαν από χώρες με αυτοκρατορικό παρελθόν, όπως η Βρετανία και η Γαλλία, και φιλοδοξούν να προβάλουν τα πολιτιστικά αγαθά που είχαν συγκεντρώσει από εκείνη την περίοδο, παρουσιάζοντάς τα ως το θρίαμβο της επιστήμης και του διαφωτισμού. Ωστόσο, σε αυτά τα μουσεία αποκρύπτονται επιμελώς ενδεχόμενα ρατσιστικά, εθνικιστικά και αποικιοκρατικά κίνητρα της απόκτησης των συλλογών τους.
2. Εθνικά μουσεία που ιδρύθηκαν από χώρες που προέκυψαν ως αποτέλεσμα συγχωνεύσεων, όπως η Αυστρία, η Ολλανδία, η Ισπανία και η Ρωσία (αλλά και η Βρετανία και η Γαλλία που ανήκουν και στην προηγούμενη κατηγορία). Τέτοια μεγάλα μουσεία παρουσιάζονται ως θεματοφύλακες της «παγκόσμιας ιστορίας», μια και κατέχουν πολιτιστικούς θησαυρούς από όλο τον κόσμο που συνέλεξαν στα χρόνια της επεκτατικής πολιτικής τους. Με αυτό το επιχείρημα προσπαθούν να διατηρήσουν στην κατοχή τους υλικά τεκμήρια από άλλους πολιτισμούς, τα οποία σήμερα, στο πλαίσιο του υπάρχοντος νομικού καθεστώτος με τους ηθικούς και δεοντολογικούς περιορισμούς, θα ήταν αδύνατο να αποκτήσουν. Την ίδια στιγμή, χώρες όπως η Ιταλία και η Ελλάδα, διεκδικούν την επιστροφή των πολιτιστικών αγαθών στον τόπο δημιουργίας τους, επικαλούμενα την ανάγκη δημιουργίας εθνικών συνόλων πολιτιστικών αγαθών (Μπούνια, 2014).
3. Τέλος, εθνικά μουσεία των εθνών-κρατών που δημιουργήθηκαν μετά τη διάλυση των αυτοκρατοριών και των ευρύτερων πολιτικών σχηματισμών, τα οποία αποτελούν και τη μεγάλη πλειονότητα στην ευρωπαϊκή ήπειρο. Το αφήγημα των μουσείων αυτών κάνει λόγο, συνήθως, για τη μακράιωνη ιστορική και πολιτιστική πορεία του έθνους που εκπροσωπούν, με αφετηρία την προϊστορία. Στόχος τους είναι η διατήρηση της συνοχής και της

συνέχειας της πολιτιστικής ιστορίας της χώρας που ανήκουν. Αξίζει να σημειωθεί, ότι όσο πιο ευάλωτη είναι η χώρα από εξωτερικές απειλές, ή όσο πιο δύσκολη ήταν η διαδικασία συγκρότησης του κράτους, τόσο μεγαλύτερη είναι και η ανάγκη για εθνική συνοχή και αγκίστρωση από το παρελθόν. Είτε τα κράτη αυτά σχηματίστηκαν από συνενώσεις περιοχών (Γερμανία, Ιταλία), είτε από τη διάλυση παλαιότερων αυτοκρατοριών (Βέλγιο, Τσεχία, χώρες της Βαλτικής, Βαλκάνια), είτε πρόκειται για έθνη που απελευθερώθηκαν από αποικιακό καθεστώς (Ιρλανδία, Μάλτα, Κύπρος), είτε δεν έχουν αποκτήσει ακόμα κρατική οντότητα (Ουαλία, Σκωτία, Καταλωνία), τα εθνικά μουσεία των συγκεκριμένων κρατικών οντοτήτων τείνουν να προβάλλουν εμφατικά την αδιάσπαστη ιστορική τους συνέχεια. Αντιθέτως, κράτη που δεν τελούν υπό καθεστώς εθνικής επισφάλειας (Σουηδία, Δανία, Ελβετία) δεν υπερτονίζουν το επιχείρημα της άμεσης σύνδεσης με το ιστορικό τους παρελθόν, ενώ δε διστάζουν να συμπεριλάβουν στο εθνικό τους αφήγημα εθνικές μειονότητες, τοπικές κοινότητες, αλλά και να διαπραγματευτούν «δύσκολα εθνικά ζητήματα» (Ολοκαύτωμα, μετααποικιακές σχέσεις, εμφυλιακές συγκρούσεις).

5. Το παράδειγμα των Κάτω Χωρών

Το 2018 το Rijksmuseum, το Εθνικό μουσείο Τεχνών και Ιστορίας της Ολλανδίας, υποδέχθηκε πάνω από 2.300.000 επισκέπτες (Banis, 2019). Όταν, όμως, ιδρύθηκε πριν από διακόσια χρόνια, ο βασικός στόχος του, καθώς και όλων των εθνικών μουσείων της εποχής, δεν ήταν τόσο η προσέλκυση μεγάλου αριθμού επισκεπτών, όσο η τόνωση του εθνικού αισθήματος και η διαμόρφωση μιας ενιαίας εθνικής ταυτότητας. Ο εθνικισμός, ως ιδεολογία, ήταν τότε η κινητήριος δύναμη των νεοσύστατων κρατικών σχηματισμών για την πρόοδο και την ανάπτυξή τους. Σήμερα η εθνικιστική ιδεολογία συνδέεται περισσότερο με τον συντηρητισμό και λειτουργεί ως ανάχωμα στην παγκοσμιοποίηση και σε ευρύτερους πολιτικούς σχηματισμούς και θεσμούς, όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση (McGuigan, 2004: 34).

Όταν ιδρύθηκε το 1800, το Rijksmuseum λειτουργούσε ως Εθνική Πινακοθήκη (National Art Gallery). Αυτός που ανανέωσε το μουσείο και εμπλούτισε το περιεχόμενό του, δίνοντάς του τη σημερινή του μορφή, ήταν ο Λουδοβίκος Βοναπάρτης, ο αδελφός του Ναπολέοντα και βασιλιάς της Ολλανδίας, το 1806 (Banis, 2019). Μετά από πολλές μετεγκαταστάσεις το μουσείο στεγάστηκε στο σημερινό κτήριο, το οποίο, λόγω της επικράτησης του Καθολικισμού, παραπέμπει σε καθεδρικό ναό, όψη που διατηρεί μέχρι και σήμερα. Κάτι τέτοιο, ερχόταν σε αντίθεση με τα περισσότερα ευρωπαϊκά εθνικά μουσεία εκείνη την εποχή, τα οποία χτίζονταν κατά τα πρότυπα αρχαίων ελληνικών ναών (Aronsson, 2011: 31-32).

Όπως τότε έτσι και σήμερα επίκεντρο του εκθεσιακού περιεχομένου του μουσείου είναι ο Rembrandt, ο οποίος θεωρείται «ο εθνικός ζωγράφος» της

Ολλανδίας. Δεν ήταν όμως πάντα έτσι. Σύμφωνα με την ιστορικό τέχνης Martine Gosselink, επικεφαλής του ιστορικού τμήματος του μουσείου από το 2009, πριν τον Rembrandt, τη περίοπτη θέση του εθνικού εκπροσώπου της χώρας κατείχε ο Pieter Paul Rubens (Banis, 2019). Όταν, όμως, το 1830, το Βέλγιο κήρυξε την ανεξαρτησία του και αποσπάστηκε από την Ολλανδία, «πήρε μαζί του» και τον Rubens, καθιστώντας τον «εθνικό» ζωγράφο του νεοσύστατου κράτους. Συνεπώς, οι Ολλανδοί έπρεπε να εφεύρουν ένα νέο εθνικό εκπρόσωπο, βρίσκοντας στο πρόσωπο του Rembrandt την ιδανική επιλογή.

Αν κάτι άλλαξε από εκείνη την εποχή, δεν είναι τόσο το περιεχόμενο του μουσείου, αλλά ο τρόπος με τον οποίο το αντικρίζουμε σήμερα. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Gosselink, ακόμα κι αν στρέψεις τριάντα μοίρες ένα έργο τέχνης, τότε αυτό μπορεί να σου διηγηθεί μια τελείως διαφορετική ιστορία (Banis, 2019). Καθ' όλη τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα ο βασικός ρόλος του Rijksmuseum ήταν περισσότερο εκπαιδευτικός, καθώς επεδίωκε να συμβάλει καθοριστικά στη διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας και της αυτοπεποίθησης των Ολλανδών. Ωστόσο, από τη δεκαετία του 1990 και έπειτα, μέσα σε ένα κλίμα πολιτικοοικονομικής αστάθειας, με την παγκοσμιοποίηση και την πολυπολιτισμικότητα να αποτελούν μια νέα πραγματικότητα για την Ευρώπη, άρχισαν να πληθαίνουν οι συζητήσεις για το τι συνιστά ακριβώς «εθνικό» και το πώς αυτό αναπαριστάται σε ένα μουσείο (Hasselt, 2011: 315-318).

Στόχος του Rijksmuseum είναι πλέον να εστιάσει στο αποικιοκρατικό παρελθόν της χώρας, ενσωματώνοντάς το στην επίσημη ιστορία της και να καταστήσει σαφές στους επισκέπτες ότι η σύγχρονη Ολλανδία εδραιώθηκε και διαμορφώθηκε μέσα από αυτό το παρελθόν (Banis, 2019). Παρόλο που τα αντικείμενα που διαθέτει στην κατοχή του το μουσείο προέρχονται από την εποχή της αποικιοκρατίας, ο μέχρι πρότινος τρόπος παρουσίασής τους, υπό το πρίσμα μιας αστικής ιδεολογίας, καθώς και οι περιορισμένες επεξηγήσεις δε βοηθούσαν να φωτιστούν πολύπλευρα όλες οι πτυχές των μουσειακών αντικειμένων και της ιστορίας τους, ενώ, παράλληλα, αντικείμενα που αφορούσαν την καθημερινή ζωή των πολιτών απουσίαζαν εντελώς από το μουσείο. Έτσι, την τελευταία δεκαετία το μουσείο εξέδωσε έναν μεγάλο αριθμό ιστορικών βιβλίων, τα οποία μιλούν ανοιχτά για τη σχέση της χώρας με τις πρώην αποικίες της, με στόχο να εξοικειώσει τους επισκέπτες με το «δύσκολο» ιστορικό παρελθόν. Με αυτό τον τρόπο, το μουσείο προσπαθεί όχι μόνο να συμπεριλάβει στο αφήγημά του τους κατοίκους αυτών των απομακρυσμένων περιοχών, αλλά και να τους καταστήσει κομμάτι της εθνικής ιστορίας της χώρας, κάνοντάς τους όλους, ντόπιους και μη, να νιώσουν οικεία και φιλικά κατά την περιήγησή τους στις αίθουσες.

Στην ίδια κατεύθυνση, το Rijksmuseum ξεκίνησε πρόσφατα συνεργασία με το Εθνικό Μουσείο της Ινδονησίας, οργανώνοντας από κοινού έκθεση αφιερωμένη στην εθνική ανεξαρτησία της πρώην ολλανδικής αποικίας, ενώ το 2020 εγκαινίασε

περιοδική έκθεση αφιερωμένη στη δουλειά κατά την αποικιοκρατική περίοδο της Ολλανδίας (Banis, 2019). Και σε αυτή την τελευταία περίπτωση, στόχος του μουσείου είναι να εντάξει στο αφήγημά του «δύσκολα εθνικά ζητήματα», εξοικειώνοντας το κοινό με την ιστορικό παρελθόν της χώρας και τιμώντας τους υπόδουλους ανθρώπους εκείνης της εποχής. Ο κόσμος, σύμφωνα με την Gosselink, πρέπει να ευαισθητοποιηθεί και να συνειδητοποιήσει ότι αυτή η περίοδος δεν απέχει μακριά από εμάς, ενώ αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της εθνικής ιστορίας μας [των Ολλανδών]. Τέλος, στα άμεσα σχέδια του μουσείου είναι η οργάνωση μιας έκθεσης για την ανεκτικότητα ως μέρος της σύγχρονης ολλανδικής κουλτούρας. Μιας ανεκτικότητας, όμως, όχι με την έννοια της ανοχής, αλλά με την έννοια της πλήρους αποδοχής και συμπερίληψης των διαφορετικών και ετερόκλητων κοινωνικών ομάδων στους κόλπους της ολλανδικής κοινωνίας.

6. Η οικουμενική συλλογή του Βρετανικού Μουσείου

Πολλά εθνικά μουσεία στην Ευρώπη παρουσιάζονται ως θεματοφύλακες της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς, θέλοντας να δικαιολογήσουν την ύπαρξη στις συλλογές τους αμύθητων πολιτιστικών θησαυρών από όλον τον κόσμο. Τις τελευταίες δεκαετίες πληθαίνουν οι φωνές επαναπατρισμού των υλικών αυτών τεκμηρίων στον τόπο δημιουργίας τους, φέρνοντας στο φως ξανά το πολύπλοκο ζήτημα της διαχείρισης του παρελθόντος.

Όπως στην περίπτωση του Rijksmuseum, έτσι και το Βρετανικό Μουσείο έχει προχωρήσει στην έκδοση μιας σειράς καταλόγων, οδηγών και βιβλίων σε μια προσπάθεια να προβάλει διεθνώς την εικόνα ενός οικουμενικού μουσείου, εντός του οποίου στεγάζονται και προστατεύονται τα μεγαλύτερα επιτεύγματα ολόκληρης της ανθρωπότητας. Οι Duncan και Wallach (1980: 456) θεωρούν ότι οι πεποιθήσεις, οι αξίες και τα μηνύματα ενός μουσείου μεταφέρονται ανεπαίσθητα, όχι μόνο μέσα από μια γενικότερη μουσειακή εμπειρία (σχεδιασμός εκθέσεων, περιεχόμενο, αρχιτεκτονική), αλλά, κυρίως, μέσα από τα γραπτά κείμενα, τα οποία διαθέτουν τη δύναμη να ενσταλάξουν ιδέες και γνώσεις στις συνειδήσεις του κοινού. Τα βιβλία, πέρα από το να βάζουν σε τάξη και να εκλογικεύουν την πολύπλοκη φύση των πραγμάτων, αποτελούν και σημαντική πηγή εισοδήματος για το Βρετανικό Μουσείο. Εκτιμήσεις δείχνουν ότι τα εθνικά μουσεία και οι δημόσιοι πολιτιστικοί οργανισμοί στη Βρετανία επενδύουν πολύ περισσότερο στην έκδοση επιστημονικών βιβλίων σε σχέση με τα ιδιωτικά και τοπικά μουσεία της χώρας. Πολλά από αυτά, μάλιστα, διοχετεύονται αργότερα στις δημόσιες βιβλιοθήκες και στα δημόσια αρχεία της χώρας (Hughes, 2011: 194).

Ο ομότιμος καθηγητής γλωσσολογίας Norman Fairclough (2003: 191-194) αναγνωρίζει τρεις τύπους νοήματος στη γλώσσα των εν λόγω κειμένων: τη «δράση» όταν, για παράδειγμα, προτείνεται μια συγκεκριμένη διαδρομή σε ένα μουσείο, την «εννοιολόγηση», όταν ένα κείμενο σχετίζεται με ιδέες και ταυτότητες, όπως

περιγραφές και επεξηγήσεις κοινωνικών πρακτικών και πεποιθήσεων και την «αναπαράσταση», που αφορά κείμενα που παρουσιάζουν τον υλικό κόσμο, όπως, για παράδειγμα, η περιγραφή ενός υλικού τεκμηρίου. Μέσω της συγκεκριμένης τυπολογίας γίνεται αντιληπτή η επίδραση που έχουν τα κείμενα στη σκέψη και τη δράση του ανθρώπου, καθώς και στη σχέση του με τον υλικό κόσμο. Συνεπώς, ο λόγος και τα κείμενα σε ένα εθνικό μουσείο διαμορφώνουν την κοινωνική πραγματικότητα, επηρεάζοντας ουσιαστικά τις θέσεις και τις αντιλήψεις των επισκεπτών. Πρόκειται για μια νοηματοδότηση που οδηγεί στην παραγωγή «γνώσης» και «αλήθειας», χωρίς ωστόσο να λαμβάνεται υπόψη η πρόσληψη και η ερμηνεία του δέκτη, ο οποίος ενδεχομένως να φιλτράρει και να επεξεργάζεται κριτικά την οποιαδήποτε πληροφορία. Σε κάθε περίπτωση, ο λόγος που παράγει το Βρετανικό Μουσείο αν μη τι άλλο καταδεικνύει τους στόχους και τις προθέσεις του ιδρύματος, απηχώντας ταυτόχρονα και ενδεχόμενες πολιτικές θέσεις (Hughes, 2011: 197,203).

Ειδικότερα, τα κείμενα του οδηγού *Souvenir Guide* του Μουσείου αποκρύπτουν επιμελώς λεπτομέρειες που αφορούν την ταυτότητα των κοινωνικών δρώντων που σχετίζονται άμεσα με την απόκτηση των μουσειακών αντικειμένων (Hughes, 2011: 199). Οι δημιουργοί και ο τρόπος καταγωγής των τέχνηρων δεν κατονομάζονται, ενώ, όταν οι συγγραφείς αναφέρονται σε ανθρώπους προγενέστερων πολιτισμών, χρησιμοποιούν το γενικό προσδιορισμό «ανθρωπότητα», θέλοντας να αποφύγουν οποιαδήποτε αναφορά σε συγκεκριμένη χώρα, φυλή ή έθνος. Ακόμα και στην περίπτωση του Rembrandt, ο Ολλανδός ζωγράφος παρουσιάζεται ως ένας καλλιτέχνης που με το έργο του «επηρέασε την πορεία ολόκληρης της δυτικής ζωγραφικής τέχνης» (Hughes, 2011: 199).

Στον οδηγό *Family Guide* το Βρετανικό Μουσείο παρουσιάζεται ως ένα κρατικά επιχορηγούμενο εθνικό μουσείο, το οποίο φιλοδοξεί να καταστεί ένα παγκόσμιο ακαδημαϊκό κέντρο γνώσης και εκπαίδευσης. Καμία αναφορά δε γίνεται σε πιο συγκεκριμένους όρους και γεωγραφικούς προσδιορισμούς, όπως *Βρετανία* ή *Ηνωμένο Βασίλειο*. Αναφέρεται μόνο η *Βρετανική αυτοκρατορία*, αλλά μέσα σε ένα γενικότερο και ουδέτερο πλαίσιο, με την έννοια ότι η δύναμή της την εποχή της ίδρυσης του Μουσείου ήταν τέτοια, ώστε πλήθος εμπόρων, εξερευνητών, επιστημόνων και στρατηγών έφερναν σε αυτό όλα τα είδη αντικειμένων που συνέλεγαν για να μελετηθούν από ακαδημαϊκούς και ερευνητές (Woff, 2007: 2).

Στον πρόλογο του βιβλίου που αφορά τα Γλυπτά του Παρθενώνα (Jenkins, 2007), το Μουσείο συστήνεται ως ένα ίδρυμα που δεν εκπροσωπεί απλώς και μόνο ένα κράτος, αλλά την ανθρωπότητα στο σύνολό της. Ο τότε διευθυντής του Μουσείου αναφέρει, μάλιστα, ρητώς ότι ο διεθνής χαρακτήρας του περιεχομένου του το καθιστά υπόχρεο να μοιράζεται τη συλλογή του με ολόκληρο τον κόσμο και μάλιστα δωρεάν. Πουθενά δεν αναφέρεται η προέλευση των γλυπτών, ενώ οι δημιουργοί τους δεν κατονομάζονται, αλλά περιγράφονται γενικά ως ένας

«δημιουργικός πολιτισμός», ο οποίος επινόησε τη δημοκρατία, τη φιλοσοφία, την ιστορία, την ιατρική και το θέατρο (Jenkins, 2007: 7).

Συμπερασματικά, σε αντίθεση με το Rijksmuseum, το Βρετανικό Μουσείο αποκρύπτει επιμελώς το αποικιοκρατικό παρελθόν της Βρετανίας, καθώς και το περίπλοκο και συγκεχυμένο πλαίσιο απόκτησης των συλλογών του. Με πολιτική ουδετερότητα, εμφανίζεται ως ο κατεξοχήν συλλέκτης, θεματοφύλακας και πολιτιστικός διαχειριστής του παρελθόντος, ο οποίος εκθέτει τους ανεκτίμητους πολιτιστικούς θησαυρούς ολόκληρης της ανθρωπότητας με μοναδικό στόχο την προαγωγή της γνώσης. Η έμφαση στον παγκόσμιο χαρακτήρα του μουσείου αποκαθιστά τη φήμη του στα μάτια των επισκεπτών του, προσδίδοντας ταυτόχρονα ένα ηθικό περιεχόμενο στις επιλογές και την πολιτική του.

Κεφάλαιο 2

Εθνικά μουσεία στην Ελλάδα

1. Το αφήγημα της αδιάλειπτης ιστορικής συνέχειας

Παρά το ότι η δημιουργία του θεσμού των μουσείων ήταν απότοκο της αποικιοκρατίας και των διεθνών διπλωματικών σχέσεων του 18^ο αιώνα, τα εθνικά μουσεία εξαπλώθηκαν παγκοσμίως από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα και εξής, ως αποτέλεσμα της εθνικοποίησης των κοινωνιών (Lewis, 1992· Prösler, 1996). Κινητήριος δύναμη για τη δημιουργία τους υπήρξε περισσότερο η ανάγκη για εθνική προβολή και εδραίωση του εθνικού φρονήματος και λιγότερο η ουσιαστική επιθυμία για παροχή επιστημονικής γνώσης (Aronsson, 2011: 31). Το παραδοσιακό αφήγημά τους, τουλάχιστον στην Ευρώπη, προέβλεπε για χρόνια τη γραμμικότητα του χρόνου και την εθνοκεντρική αντίληψη της ιστορίας, ενώ οποιαδήποτε απόπειρα εναλλακτικής προσέγγισης του παρελθόντος, έθετε σε κίνδυνο την ενότητα και την ακεραιότητα των νεοσύστατων κρατικών σχηματισμών.

Στην περίπτωση της Ελλάδας η ελληνική αρχαιότητα έπαιξε καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση του εθνικού φαντασιακού, αφού προηγουμένως είχε θεωρηθεί από τους Ευρωπαίους διανοητές γενεαλογικό θεμέλιο του δυτικού πολιτισμού και βάση του ευρωπαϊκού οικοδομήματος (Aronsson, 2011: 31-32· Χαμηλάκης, 2012: 52, 84). Τα εθνικά μουσεία στην Ελλάδα, όπως το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, το Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο, το Μουσείο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης, το Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, το Πολεμικό Μουσείο, καθώς και το Νέο Μουσείο της Ακρόπολης, αντιπροσωπεύουν τη θεσμοθέτηση του κυρίαρχου εθνικού, ιστορικού αφηγήματος της αδιάλειπτης συνέχειας του ελληνισμού (Γκαζή, 2012: 36).

Το μεγαλείο της κλασικής αρχαιότητας, η ενσωμάτωση του Βυζαντίου στο corpus της ελληνικής ιστοριογραφίας, η αναζήτηση της «ελληνικότητας», το ιδεολόγημα της συνέχειας, η επιστροφή στις «ρίζες», αποτελούν σταθερά μοτίβα σύμφωνα με τα οποία διαμορφώνεται η αντίληψη της ιστορικής πραγματικότητας στην Ελλάδα. Σύμφωνα με τον Τζιόβα (2007, 2008), τα μοτίβα αυτά υπάγονται σε τέσσερα βασικά σχήματα πρόσληψης του παρελθόντος: το *αρχαιολογικό* ή *συμβολικό*, σύμφωνα με το οποίο το κλασικό ιδεώδες ανάγεται συμβολικά σε υψηλό πρότυπο. Η απόσταση μεταξύ μακρινού παρελθόντος και παρόντος γεφυρώνεται είτε με την αποκάθαρση μνημείων και τοπωνυμίων είτε με την αποκάθαρση της γλώσσας από μεταγενέστερες αλλοιώσεις και προσθήκες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η απομάκρυνση όλων των ενετικών, φράγκικων, βυζαντινών και μουσουλμανικών στοιχείων από το βράχο της Ακρόπολης κατά την πρώτη περίοδο της αποκατάστασής της τη δεκαετία του 1830 (Aronsson 2011, 32).

Το δεύτερο σχήμα, το λεγόμενο *ρομαντικό* ή *οργανικό*, θεωρεί το παρελθόν αναπόσπαστο μέρος του παρόντος χρόνου, το οποίο επιβιώνει μέσα από τη γλώσσα, τα ήθη, τα έθιμα, ακόμα και την νεοελληνική καλλιτεχνική έκφραση. Εδώ η νοσταλγία προέρχεται όχι από το απολεσθέν κλέος της αρχαιότητας, αλλά από την

απώλεια της αυθεντικότητας. Σε αυτό το δεύτερο σχήμα θα στηριχτεί η επιστήμη της λαογραφίας του 19^{ου} αιώνα για να ανιχνεύσει ψήγματα αυθεντικότητας που επιβιώνουν στη ζώσα λαϊκή παράδοση.

Σύμφωνα με το τρίτο σχήμα, το *μοντερνιστικό ή αισθητικό*, το παρελθόν ενυπάρχει στο παρόν μέσα από αισθητικές και υφολογικές ομοιότητες. Σε αυτή την περίπτωση, το παρελθόν αισθητικοποιείται για να μπορέσει να ενισχυθεί το επιχείρημα της ιστορικής συνέχειας με έναν περισσότερο «αφηρημένο» και, ίσως για αυτό, αποτελεσματικότερο τρόπο.

Τέταρτο, κατά Τζιόβα, σχήμα είναι το *μεταμοντέρνο ή κριτικό*, όπου το παρελθόν δεν αποτελεί σταθερή παράμετρο και αδιαφιλονίκητο δεδομένο, αλλά επιδέχεται πολλαπλές και διαφορετικές ερμηνείες. Εδώ, η έννοια της συνέχειας χάνει σημαντικό έδαφος και προκρίνεται η ανασυγκρότηση του παρελθόντος, μέσω του αναστοχασμού και της συμπερίληψης αποσιωπημένων και «δύσκολων» περιόδων και θεμάτων στην πραγμάτευση της ιστορίας.

Τα τέσσερα αυτά σχήματα, δεν είναι, σαφώς, τα μοναδικά μέσα πρόσληψης και κατανόησης του παρελθόντος, αλλά αποτελούν τα βασικά πλαίσια διαμόρφωσης και ανάπτυξης των περισσότερων εκθέσεων στα εθνικά μουσεία της Ελλάδας (Gazi, 2011, 365). Τα εν λόγω μουσεία επιτελούν καίριο παιδαγωγικό ρόλο, λειτουργώντας, μεταξύ άλλων, ως ισχυρά διδακτικά μέσα: μέσα από τη χρονολογική και γραμμική διάταξη των εκθεμάτων τους μπορούν να θεωρηθούν ως χάρτες που χαράσσουν και αναπαριστούν την πορεία της εθνικής συνέχειας και ιστορίας, με τα αντικείμενα και τα τέχνηρα να αποτελούν τα ορόσημα της χαρτογραφημένης περιοχής, την οποία οι επισκέπτες καλούνται να διατρέξουν (Χαμηλάκης, 2012: 69-70). Στην επόμενη ενότητα θα αναφερθούμε διεξοδικά στους παράγοντες διαμόρφωσης της εθνικής ταυτότητας, στις νοοτροπίες, στις στάσεις και στις αντιλήψεις, οι οποίες συνδέονται άμεσα με την εδραίωση και εξέλιξη των εθνικών μουσείων στην Ελλάδα.

2. Ιδρυτικός μύθος

Ήδη από την εποχή της βασιλείας του Όθωνα, η κλασική αρχαιότητα αποτέλεσε τη μυθολογική βάση πάνω στην οποία οικοδομήθηκε η εθνική ιδεολογία και διαμορφώθηκε η ταυτότητα του νεοελληνικού κράτους (Huxley 1998: 16, Clogg 2002: 71). Το κλασικό παρελθόν αποτελούσε ένα ισχυρό πολιτισμικό και συμβολικό κεφάλαιο τόσο για τους Ευρωπαίους όσο και για τους Έλληνες, οι οποίοι προβάλλονταν ως οι κατεξοχήν συνεχιστές και άξιοι διαχειριστές του. Ευθύς εξαρχής, οι ελληνικές αρχαιότητες αποτέλεσαν όχι μόνο τα υλικά θεμέλια του νέου κράτους, αλλά και τις πηγές νομιμοποίησης του (Χαμηλάκης, 2012: 90). Ως εκ τούτου, λίγα χρόνια μετά την εθνική ανεξαρτησία, το 1833, ιδρύεται η ελληνική Αρχαιολογική Υπηρεσία, η αρχαιότερη αρχαιολογική υπηρεσία εθνικού κράτους στην Ευρώπη, για τη συστηματική προστασία και συντήρηση των αρχαιοτήτων. Οι

αρχαιολόγοι καλούνταν να διαχειριστούν το *συμβολικό κεφάλαιο* του νέου κράτους και επιπλέον ήταν επιφορτισμένοι με το πατριωτικό καθήκον να παρέχουν, μέσω των αρχαιολογικών ανασκαφών, τα «εφόδια» για την υπεράσπιση του έθνους και των αληθειών του. Οι αρχαιότητες αποτελούσαν και εξακολουθούν να αποτελούν τα υλικά ορόσημα του εθνικού εδάφους, ήτοι τις υλικές «οχυρώσεις», οι οποίες δύνανται να υπερασπιστούν τις εθνικές αλήθειες ενάντια σε οποιαδήποτε επίθεση ή αμφισβήτηση (Χαμηλάκης, 2012: 60, 64). Είναι, εξάλλου, γνωστό ότι οι ελληνικές κυβερνήσεις έχουν προσπαθήσει να αποδείξουν επανειλημμένως στο παρελθόν την ελληνικότητα μιας περιοχής με βάση το αρχαίο παρελθόν της και τα υλικά της κατάλοιπα (Davis, 2000: 76-98)⁵.

Οι αμφισβητήσεις και οι δυσκολίες που ακολούθησαν την εθνική παλιγγενεσία ήταν πολλές και το παρελθόν αποτέλεσε επανειλημμένως ένα ισχυρό διαπραγματευτικό μέσο για τις έξωθεν απειλές. Τη δεκαετία του 1830, ο ιστορικός Jakob Philipp Fallmerayer (1830 & 1836) ανέπτυξε μια θεωρία, σύμφωνα με την οποία οι σύγχρονοι Έλληνες δεν κατάγονταν από τους αρχαίους, αλλά διέθεταν περισσότερο σλαβικές ρίζες, ύστερα από τη μαζική κάθοδο σλαβικών φύλων στην Πελοπόννησο και την Ελλάδα την περίοδο από τον 6^ο αιώνα μ.Χ. και έπειτα. Συντονισμένες προσπάθειες πραγματοποιήθηκαν τότε από Έλληνες διανοούμενους και ακαδημαϊκούς, οι οποίοι έσπευσαν να αμφισβητήσουν την εν λόγω θεωρία μέσα από έρευνες που αποδείκνυαν την αρχαιοελληνική καταγωγή των Νεοελλήνων. Ακόμα και αν δεν μπορούσαν να αντικρούσουν το επιχείρημα της βιολογικής σύνδεσης, μπορούσαν να ισχυριστούν την πολιτισμική συνάφεια με τους αρχαίους προγόνους (Gazi, 2011: 366). Έτσι, οι επιστήμες της Ιστορίας, της Αρχαιολογίας και της Λαογραφίας επιστρατεύτηκαν για να μεταβάλουν το αρχικό αφήγημα της αναγέννησης του έθνους, σε αυτό της αδιάλειπτης συνέχειας του ελληνισμού (Liakos, 2008a: 208).

Ο ιστορικός Σπυρίδων Ζαμπέλιος ήταν ο πρώτος που ενσωμάτωσε το Βυζάντιο στο *corpus* της ελληνικής ιστορίας. Θεώρησε ότι κατά τη βυζαντινή περίοδο, ο αρχαίος ελληνικός πολιτισμός αναδιαμορφώθηκε και μετεξελίχθηκε υπό τη δημιουργική επίδραση του χριστιανισμού (Loukatos 1992: 62-63). Στη συνέχεια, ο θεμελιωτής της ελληνικής ιστοριογραφίας, Κωνσταντίνος Παπαρηγόπουλος, εξέδωσε το πεντάτομο έργο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Από την Αρχαιότητα στη Σύγχρονη Εποχή*, προβαίνοντας στον τριμερή διαχωρισμό της ελληνικής ιστορίας σε αρχαία, μεσαιωνική και σύγχρονη (Gazi, 2011: 366). Έκτοτε, πάνω σε αυτή τη βάση καλλιεργήθηκε η εθνική ιδεολογία της συνέχειας, ως ακράδαντη πεποίθηση,

⁵ Στην περίπτωση της κατάληψης της Νότιας Αλβανίας από τον ελληνικό στρατό κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους (1912-13), καθώς και κατά την εισβολή του ελληνικού στρατού στη δυτική Ανατολία (1920-22), το ελληνικό κράτος πραγματοποίησε ανασκαφές κλασικών και βυζαντινών αρχαιοτήτων για την ανεύρεση υλικών αποδείξεων της ελληνικότητας των συγκεκριμένων περιοχών (Χαμηλάκης, 2012: 64-65).

νοοτροπία και στάση. Σε αυτό το πλαίσιο, η ελληνική αρχαιότητα κατείχε και εξακολουθεί να κατέχει μέχρι και σήμερα εξέχουσα θέση στις συνειδήσεις Ελλήνων και ξένων, σε σύγκριση τόσο με τη βυζαντινή όσο και με τη σύγχρονη ιστορία (Polites, 1993: 107).

Το εθνικό αφήγημα της αδιάλειπτης συνέχειας οδήγησε συν τω χρόνω στην ανάδυση αλυτρωτικών διαθέσεων σε πολιτικό, ιδεολογικό και κοινωνικό επίπεδο. Οι Έλληνες από το 1850 και έπειτα άρχισαν να διακατέχονται από το σύνδρομο της «Μεγάλης Ιδέας», επιθυμώντας διακαώς να ενσωματώσουν στην περιορισμένη τότε ελληνική επικράτεια περιοχές που κατοικούνταν από ελληνόφωνους πληθυσμούς και να δημιουργήσουν τη χώρα «των πέντε θαλασσών και των δύο ηπείρων» (Kremmydas, 2010: 107-12). Ήταν η εποχή που η ανάγκη για ενσωμάτωση της βυζαντινής κληρονομιάς και του νεότερου ελληνισμού (1450-1830) στο εθνικό αφήγημα ενισχύθηκε έτι περαιτέρω (Gazi, 2011: 366-367). Ωστόσο, η επίσημη αρχαιολογία ενέταξε στους κόλπους της τη βυζαντινή αρχαιολογία μόλις στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, ενώ σε επίπεδο πολιτιστικής πολιτικής, η μετάβαση στο τριμερές ιστορικό σχήμα σηματοδοτείται με την ίδρυση του Βυζαντινού και Χριστιανικού Μουσείου το 1914 και την ίδρυση του Μουσείου Ελληνικών Χειροτεχνημάτων (μετέπειτα Μουσείο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης) το 1918 (Γκαζή, 2012: 36-39).

3. Σύγχρονα ιδεολογικά σχήματα

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα η Ελλάδα βρέθηκε αντιμέτωπη με δύο βασικές αντικρουόμενες ιδεολογίες που αφορούσαν όχι μόνο τη διαχείριση του παρελθόντος, αλλά και τον επανασχεδιασμό του μέλλοντος: από τη μία η βαθιά πίστη στην παράδοση και από την άλλη η κοινωνική ανάγκη για εκσυγχρονισμό και ανανέωση (Gazi, 2011: 367). Η αντίθεση αυτή βρήκε το ιδεολογικό αποτύπωμά της στο λεγόμενο γλωσσικό ζήτημα: οι υπέρμαχοι της δημοτικής γλώσσας, οι οποίοι επεδίωκαν τη μεταρρύθμιση και την κοινωνική αλλαγή βρέθηκαν αντιμέτωποι με τους συντηρητικούς υποστηρικτές της καθαρεύουσας, οι οποίοι αντιστέκονταν σθεναρά σε οποιαδήποτε μορφή ανανέωσης και αλλαγής. Αυτό που διακυβεύονταν στην ουσία ήταν κάτι περισσότερο από τον ορισμό της επίσημης γλώσσας του κράτους: επρόκειτο για ισχυρές ιδέες, κοινωνικές αντιλήψεις και νοοτροπίες, οι οποίες επηρέαζαν όχι μόνο τη ζώσα κοινωνική πραγματικότητα, αλλά έθεταν τις βάσεις της εκπαιδευτικής και πολιτιστικής πολιτικής και ως εκ τούτου την προοπτική της χώρας στο μέλλον. Το 1911 η καθαρεύουσα καθιερώνεται ως επίσημη γλώσσα του ελληνικού κράτους, αποδεικνύοντας πόσο καθοριστικό ρόλο παίζουν διαχρονικά το ζήτημα της νοοτροπίας, των στάσεων και των αναπαραστάσεων στην επιτυχία ή όχι των μεταρρυθμιστικών πολιτικών. Η Ελλάδα υπήρξε εξαιρετικά διστακτική στο να αποτινάξει το κυρίαρχο ιδεολογικό μοντέλο του συντηρητικού, εθνοκεντρικού σχήματος, πιστά προσανατολισμένου στην ελληνική αρχαιότητα, το οποίο διατηρήθηκε καθ' όλη τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα,

εξακολουθώντας να επιβιώνει και να επηρεάζει την πολιτιστική πολιτική της χώρας μέχρι και σήμερα (Leonardaritis, 1983· Ζορμπά, 2014: 358).

Η κατάρρευση της *Μεγάλης Ιδέας*, ως επακόλουθο της Μικρασιατικής καταστροφής το 1922, οδήγησε στην εκ νέου αναζήτηση της εθνικής ταυτότητας, αυτή τη φορά όχι διαμέσω γεωγραφικού επεκτατισμού και ενσωμάτωσης πληθυσμών, αλλά μέσω ενός πολιτισμικού επαναπροσδιορισμού της ελληνικότητας (Τζιονας, 1989: 51). Το βλέμμα παρέμενε προσηλωμένο στο παρελθόν, αλλά αυτή τη φορά το ενδιαφέρον επικεντρώθηκε στην πιο πρόσφατη εκδοχή του, με τη λαϊκή παράδοση και τέχνη να κερδίζουν ολοένα και περισσότερο έδαφος και το αίτημα για «επιστροφή στις ρίζες» να αποτελεί, πλέον, κοινό τόπο για διανοούμενους, καλλιτέχνες, αρχιτέκτονες και ακαδημαϊκούς ερευνητές (Hadjinikolaou 2003: 14). Την επόμενη δεκαετία το *αρχαιολογικό* και αργότερα το *ρομαντικό* σχήμα πρόσληψης του παρελθόντος, δίνουν τη θέση τους στο *αισθητικό* ή *μοντερνιστικό*, με καλλιτέχνες, συγγραφείς και διανοούμενους της λεγόμενης Γενιάς του '30 να αναζητούν την ουσία της ελληνικότητας μέσα από τα έργα τους (Τζιονας, 2007). Σε αυτό το πλαίσιο, αμφότερες η βυζαντινή και η λαϊκή παράδοση αποτελούσαν τις κατεξοχήν πηγές έμπνευσης για την εγχώρια καλλιτεχνική και πολιτιστική δημιουργία.

Η προσκόλληση στην ελληνική αρχαιότητα και ο υπαρξιακός προσδιορισμός του έθνους μέσα από αυτή, συνεχίζει, ωστόσο, και τις δεκαετίες που ακολούθησαν. Το 1936 ο Ιωάννης Μεταξάς οραματίστηκε τη δημιουργία του λεγόμενου *Τρίτου Ελληνικού Πολιτισμού*, ο οποίος θα αποτελούσε μια ανασύνθεση του αρχαίου σπαρτιατικού και μακεδονικού στρατιωτικού ιδεώδους, με τη χριστιανική θρησκεία και τον συγκεντρωτισμό της βυζαντινής μοναρχίας να λειτουργούν ως παράγοντες συνοχής για το νέο δικτατορικό καθεστώς (Χαμηλάκης, 2012: 202-204). Ακόμα και μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, η Αρχαιότητα εξακολουθούσε να αποτελεί το κατεξοχήν σύμβολο πνευματικής αναγέννησης της χώρας, ενώ το αφήγημα της αδιάλειπτης ιστορικής συνέχειας και του εθνοκεντρισμού επηρέασε τις θεωρητικές αναζητήσεις της εποχής, καθιστώντας την επιστήμη της αρχαιολογίας στην Ελλάδα εμφανώς απομονωμένη και εσωστρεφή, σε σύγκριση με τις διεθνείς επιστημονικές εξελίξεις του πεδίου. Όπως ήταν αναμενόμενο, η στάση αυτή δεν άφησε ανεπηρέαστες ούτε τις μουσειακές εκθέσεις στην Ελλάδα (Gazi, 2011: 368-369).

Από το 1950 και μετά η ελληνική αρχαιολογία συνδέθηκε άρρηκτα με την τουριστική ανάπτυξη της χώρας, καθιστώντας την Ελλάδα διεθνή τουριστικό προορισμό, ενώ οι ελληνικές αρχαιότητες αποτέλεσαν τα κατεξοχήν μέσα της τουριστικής και οικονομικής της ανάπτυξης. Από τη μεταπολίτευση και έπειτα, και ιδίως μετά την ένταξή της στην Ευρωπαϊκή Ένωση, η Ελλάδα μπαίνει σε τροχιά εξευρωπαϊσμού, διεκδικώντας μια νέα θέση στο παγκόσμιο πολιτιστικό γίγνεσθαι. Οι αρχαιότητες γίνονται πλέον το *συμβολικό κεφάλαιο* της χώρας, το οποίο προωθείται και εξάγεται συστηματικά από το κράτος μέσα από οργανωμένες

μουσειακές εκθέσεις ανά τον κόσμο, υπενθυμίζοντας σε εαυτούς και αλλήλους την αξιέπραστη και παγκόσμια υπεροχή της αρχαίας ελληνικής τέχνης (Gazi, 2011: 369).

Ωστόσο, τις τελευταίες δεκαετίες έχουν σημειωθεί σημαντικές αλλαγές όσον αφορά την αποτίμηση του παρελθόντος και την εθνική αυτοσυνειδησία. Συγκεκριμένα, οι αλλαγές αφορούν ακαδημαϊκές μελέτες και εκτεταμένες έρευνες με κριτική διάθεση και αναθεωρητική προσέγγιση στους τομείς των κοινωνικών και ανθρωπιστικών επιστημών, στον κλάδο της σύγχρονης (μεταδιαδικαστικής) αρχαιολογίας, της κοινωνικής ανθρωπολογίας και της ιστορικής επιστήμης, ενώ ξεχωριστή θέση κατέχει πλέον ο κλάδος της μουσειολογίας. Οι μουσειακές σπουδές έχουν πλέον εδραιωθεί σε πολλά κρατικά πανεπιστήμια, τόσο σε προπτυχιακό όσο και σε μεταπτυχιακό επίπεδο και οι μουσειολόγοι αποτελούν μέλη του επιστημονικού προσωπικού των εθνικών μουσείων σε όλη τη χώρα (Kitromilides and Sklavenitis 2004· Liakos 2004· Vemi and Nakou 2010). Ωστόσο, αυτή η θεωρητική μετατόπιση δε φαίνεται να αντανάκλαται σε πρακτικό επίπεδο στις μουσειακές εκθέσεις, αλλά ούτε και σε επίπεδο ευρύτερης πολιτιστικής πολιτικής. Από τα τέλη του 20^{ου} αιώνα μέχρι και σήμερα, τα αρχαιολογικά μουσεία και οι αρχαιολογικοί χώροι συνεχίζουν να λαμβάνουν τη «μερίδα του λέοντος» από τις κρατικές χρηματοδοτήσεις και τα ευρωπαϊκά κονδύλια, ενώ το εθνικό φαντασιακό εξακολουθεί να τροφοδοτείται και να εκπορεύεται κατά κανόνα από τους βαθιά ριζωμένους εθνικούς μύθους, με τα εθνικά μουσεία να μην αποτελούν εξαίρεση (Ζορμπά, 2014: 358-376).

Κεφάλαιο 3

Το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο στην Αθήνα

1. Το χρονικό της ίδρυσης και της εξέλιξής του

Το πρώτο μουσείο για τη διάσωση και διαφύλαξη των ελληνικών αρχαιοτήτων ιδρύεται το 1829 στην Αίγινα από τον Ιωάννη Καποδίστρια (Kaltsas, 2007: 15). Με τη μεταφορά της πρωτεύουσας του κράτους στην Αθήνα και την εντατικοποιημένη ανασκαφική δραστηριότητα της Αρχαιολογικής Εταιρείας, η ανάγκη στέγασης των ολοένα αυξανόμενων αρχαιοτήτων γίνεται επιτακτική. Αρχικά, οι πρώτες δημόσιες συλλογές στεγάζονταν σε αρχαία κτήρια, όπως το Θησείο, η Στοά του Αδριανού, ο Πύργος των Ανέμων, η Ακρόπολη και αργότερα σε νεόδμητες κατασκευές, όπως το Πανεπιστήμιο και το Πολυτεχνείο.

Με τον πρώτο αρχαιολογικό Νόμο του 1834 ορίζεται η ίδρυση και η ανέγερση Κεντρικού Δημόσιου Μουσείου στην Αθήνα για την προστασία και τη φύλαξη των αρχαίων τέχνηργων (Kaltsas, 2007: 16). Τα πρώτα αρχιτεκτονικά σχέδια εκπονούνται από τον Γερμανό αρχιτέκτονα Leon von Klenze, αλλά, λόγω της οικονομικής δυσπραγίας της περιόδου και πολλών ενστάσεων και αντιρρήσεων που διατυπώθηκαν στη συνέχεια για τη θέση του μουσείου, τα σχέδια δεν κατάφεραν να υλοποιηθούν. Τελικά, με τη γενναιόδωρη συνεισφορά του Έλληνα ευεργέτη Δημήτρη Μπερναρδάκη και τη δωρεά του οικοπέδου της Ελένης Τοσίτσα στην οδό Πατησίων, δίπλα στο οικόπεδο που είχε δωρίσει για την ανέγερση του Πολυτεχνείου, το 1866 ορίζεται εκ νέου με βασιλικό διάταγμα η ανέγερση του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου (εφεξής ΕΑΜ) σε σχέδια του Ludwig Lange και Παναγή Κάλκου. Ωστόσο, εκείνος που έδωσε στο ΕΑΜ την τελική νεοκλασική όψη του, το 1889, ήταν ο Ernst Ziller (Kaltsas, 2007: 17-18· Karouzos and Karouzou 1981: 12-13).

Δεκαπέντε χρόνια μετά τη θεμελίωσή του, το 1866, το ΕΑΜ ανοίγει τις πρώτες αίθουσες για το κοινό το 1881 (Γκαζή, 2012: 42). Ήδη, όμως, από το 1874 είχε ξεκινήσει η μεταφορά αρχαίων αντικειμένων από τις υπάρχουσες συλλογές του Θησείου, της Στοάς του Αδριανού και του Πύργου των Ανέμων, ενώ δέκα χρόνια μετά, το 1884, παραδίδονται στο Μουσείο και τα ανασκαφικά ευρήματα της Αρχαιολογικής Εταιρείας. Υπεύθυνος για την κατάταξη των γλυπτών και την επιμέλεια της έκθεσής τους ορίζεται ο Γενικός Έφορος Παναγιώτης Καββαδίας, ο οποίος, σύμφωνα με μαρτυρίες της εποχής, κατάφερε να εντυπωσιάσει τους επισκέπτες με την αισθητική αρτιότητα της έκθεσης των Συλλογών (Gazi, 2011: 374-375). Το ΕΑΜ, αντιμετωπίστηκε εξ αρχής ως ένας «ιερός ναός» με θησαυρούς της αρχαίας τέχνης και η επίσκεψη σε αυτό προσλάμβανε χαρακτηριστικά προσκυνήματος. Τα αντικείμενα, τοποθετημένα με χρονολογική και τυπολογική σειρά, αποτελούσαν εμβλήματα εθνικής υπερηφάνειας με τεράστια αξία και συμβολισμό, ενώ η έκθεσή τους αρκούσε για να αποδείξει σε Έλληνες και ξένους την απευθείας σύνδεση της σύγχρονης Ελλάδας με την αρχαιότητα.

Μέσα στα επόμενα χρόνια, επιπλέον ευρήματα που συσσωρεύονταν στις αίθουσες από ανασκαφές στο Ασκληπιείο της Αθήνας, αρχαιότητες που

μεταφέρονταν από την επαρχία, καθώς και δωρεές από συλλογές Ελλήνων συλλεκτών, όπως της Ελένης Σταθάτου, του Κωνσταντίνου Καραπάνου και του Ιωάννη Δημητρίου, κατέστησαν αναγκαία την επέκταση του Μουσείου (Kaltsas, 2007: 20). Η πρώτη πραγματοποιήθηκε μεταξύ 1903 και 1906 στην ανατολική πτέρυγα, κατά μήκος του κεντρικού άξονα, με την προσθήκη τριών αιθουσών. Μεταξύ 1932-1939, προστέθηκε ένα νέο οικοδόμημα με δύο εσωτερικές αυλές, προσφέροντας στο Μουσείο επιπλέον εκθεσιακούς και αποθηκευτικούς χώρους, γραφεία και εργαστήρια. Με το ξέσπασμα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, τα αρχαία μεταφέρονται στα υπόγεια του νέου κτηρίου, σε κρυψώνες που ανοίχτηκαν στο δάπεδο του παλαιού κτηρίου, στα υπόγεια της Τράπεζας της Ελλάδος, καθώς και σε κρησφύγετα σε σπηλιές των λόφων της Αθήνας. Κατά τη διάρκεια της Κατοχής, το Μουσείο στέγαζε κυρίως δημόσιες υπηρεσίες, ενώ κατά τον εμφύλιο, στον όροφο της νέας πτέρυγας, λειτουργούσαν, επιπλέον, χώροι κρατουμένων.

Μετά το πέρας των πολέμων, το κτήριο επισκευάστηκε με χρήματα από τον κρατικό προϋπολογισμό και το σχέδιο Marshall. Η στέγη που είχε καταστραφεί από τους βομβαρδισμούς αντικαταστάθηκε, μαζί με τα παράθυρα της βόρειας πλευράς και τα δάπεδα των αιθουσών που είχαν σκαφτεί για την απόκρυψη των αρχαίων, ενώ τροποποιήθηκε ο χώρος της εισόδου με την αλλαγή της θέσης των μεγάλων ιωνικών κιόνων (Kaltsas, 2007: 22). Παράλληλα με την αποκατάσταση του κτηρίου, προχώρησαν και οι εργασίες συντήρησης και επανέκθεσης των έργων κατά συλλογές.

Η μεταπολεμική έκθεση του ΕΑΜ, έργο του Χρήστου και της Σέμνης Καρούζου, από το 1947 έως το 1964, θεωρήθηκε πρωτοποριακή για την εποχή της. Ο τρόπος έκθεσης των αρχαίων, επικεντρωμένος αποκλειστικά στη μελέτη της αισθητικής τους και όχι στο αρχαιολογικό και κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο δημιουργίας τους, ή στα ιστορικά συμφραζόμενά τους, επηρέασε βαθιά τις επόμενες γενιές αρχαιολόγων, διαμορφώνοντας μια οπτική προσέγγιση που επιβιώνει μέχρι τις μέρες μας (Γκαζή, 2012: 43).

Ο Καρούζος, εμβληματική μορφή της ελληνικής αρχαιολογίας, είχε ευρύτατη ανθρωπιστική παιδεία, έχοντας σπουδάσει Αρχαιολογία και Ιστορία της Τέχνης στη Γερμανία (Gazi, 2011: 375-376). Το όραμά του για το ΕΑΜ ήταν να δημιουργήσει ένα Μουσείο που θα εστιάζει στην τέχνη και όχι στην ιστορία των εκθεμάτων, θέλοντας να αναδείξει την καλλιτεχνική πρωτοτυπία και μοναδικότητά τους. Για εκείνον, όπως και τη σύζυγό του, προτεραιότητα είχε η καλλιέργεια της οπτικής απόλαυσης και της καλλιτεχνικής ευαισθησίας και αυτά ακριβώς προσπάθησαν να αναδείξουν στους επισκέπτες. Αναφερόμενος στις αρχές που ακολούθησαν, ο Καρούζος έκανε λόγο για έναν και μοναδικό στόχο:

"...πώς θα εξαρτηθεί, πώς θα μπορέσει να αναδείξει την ομορφιά του και να μιλήσει το αρχαίο καλλιτέχνημα... χωρίς να ενοχλείται από το περιβάλλον του το αρχιτεκτονικό ή χρωματικό." (Petrakos 1995: 110).

Ως επακόλουθο, οι αίθουσες απογυμνώθηκαν από κάθε αρχιτεκτονικό ή διακοσμητικό στοιχείο που θα μπορούσε να αποσπάσει την προσοχή από την καθαρή απόλαυση των έργων, σε αντίθεση με την πρακτική του προηγούμενου αιώνα που δημιουργούσε πιο σκηνογραφικά περιβάλλοντα. Χαρακτηριστικές ήταν οι φράσεις του ζεύγους στις θεωρητικές τους συζητήσεις με τους αρχαιολόγους της εποχής: *“Αφήστε τις λέξεις. Το μάτι θα αποφασίσει”* φαίνεται να δήλωνε ο Καρούζος στους συναδέλφους του, ενώ η Σέμνη Καρούζου, εκφράζοντας στα γραπτά της το αισθητικό ιδεώδες που καθοδηγούσε τη σκέψη της, έλεγε χαρακτηριστικά ότι *“η γνώση πρέπει να κρύβεται πίσω από την οπτική απόλαυση”* (Sakellariou 1987: 1136· Karouzou 1956: 849).

Η αισθητική αντίληψη των Καρούζων θα αποτελέσει πρότυπο για τις επόμενες γενιές αρχαιολόγων, εφόσον καμία ουσιαστική αλλαγή δε σημειώθηκε στο ΕΑΜ έως και τη δεκαετία του 1990, με εξαίρεση κάποιες επανεκθετικές απόπειρες μουσειογραφικού, κυρίως, χαρακτήρα. Σε αυτή τη φάση της ιστορίας του το Μουσείο αντιπροσώπευε την πολιτιστική αναγέννηση του έθνους μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, κατά τον ίδιο τρόπο που τον προηγούμενο αιώνα σηματοδοτούσε την απευθείας σύνδεσή του με την αρχαιότητα.

Η έμφαση στην αισθητική αντίληψη των εκθεμάτων διατηρήθηκε, ουσιαστικά, μέχρι και την τελευταία ανακαίνιση του ΕΑΜ που πραγματοποιήθηκε πριν τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004 στην Αθήνα (Gazi, 2011: 377-378). Στην επανέκθεση των προϊστορικών συλλογών, των γλυπτών, των κεραμικών αγγείων και των ορειχάλκινων αγαλμάτων, ακολουθήθηκε το κλασικό σχήμα της χρονολογικής κατάταξης, με την παράλληλη εισαγωγή θεματικών ενοτήτων, επεξηγηματικών κειμένων και εποπτικού υλικού (Γκαζή, 2012: 44). Παρόλ’ αυτά, όμως, δεν υπήρξε ουσιαστική παρέκκλιση από την οπτική θεώρηση και τη φιλοσοφία των Καρούζων. Μέχρι σήμερα εξακολουθεί να διατηρείται το πνεύμα της διαχρονίας της αρχαίας ελληνικής γλυπτικής (Vlahoyanni 2010: 86), καθώς και η «αφαιρετική» παρουσίαση των εκθεμάτων: «Τα εξάρετα χάλκινα έργα εντυπωσιάζουν και ‘μιλούν’ από μόνα τους χωρίς περίτεχνους τρόπους και πρόσθετες εφαρμογές» (Proskynitoroulou 2010: 88). Η αντίληψη, τέλος, ότι τα αρχαία τέχνηρα θεωρούνται εθνικοί θησαυροί και κληρονομιά του έθνους φαίνεται να υφίσταται μέχρι και την αυγή του 21^{ου} αιώνα (Vatoroulos 2004· Xydakis 2004).

Σήμερα το ΕΑΜ θεωρείται το μεγαλύτερο μουσείο στην ελληνική επικράτεια, το οποίο φιλοξενεί έξι μεγάλες μόνιμες συλλογές:

- Την Προϊστορική Συλλογή που περιλαμβάνει έργα από πολιτισμούς που αναπτύχθηκαν στο Αιγαίο από την 7^η χιλιετία π.Χ. έως το 1050 π.Χ. (Νεολιθικός, Κυκλαδικός, Μυκηναϊκός Πολιτισμός)
- Τη Συλλογή Γλυπτών που δείχνει την ανάπτυξη της αρχαίας ελληνικής γλυπτικής τέχνης από τον 7^ο π.Χ. έως τον 5^ο αιώνα μ.Χ.

- Τη Συλλογή Αγγείων και Μικροτεχνίας, με αντιπροσωπευτικά έργα αρχαιοελληνικής κεραμικής τέχνης από τον 11^ο αιώνα π.Χ. έως και τη ρωμαϊκή περίοδο (4^{ος} αιώνας μ.Χ.)
- Τη Συλλογή Έργων Μεταλλοτεχνίας
- Την Αιγυπτιακή Συλλογή
- Την Κυπριακή Συλλογή

2. Ο διδακτισμός του 19^{ου} αιώνα

Ο ρόλος του ΕΑΜ την περίοδο της ίδρυσής του ήταν κυρίως εκπαιδευτικός, ενώ λειτουργούσε και ως νομιμοποιητικός φορέας των κυρίαρχων ιδεολογικών και πολιτικών μηνυμάτων για τη διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας στην Ελλάδα (Καλεσοπούλου, 2014: 211). Εκείνη την εποχή η σύνδεση των μουσειακών ιδρυμάτων με την εκπαίδευση του κοινού ήταν ένας τρόπος που μετήλθαν τα νεώτερα κράτη και η εδραιωμένη αστική τάξη προκειμένου να κατευθύνουν τις λαϊκές τάξεις στις επιθυμητές συμπεριφορές και συνήθειες (Hooper-Greenhill, 1992: 168· Bennett, 1995: 24). Μουσεία, δημόσιες βιβλιοθήκες και πάρκα αποτελούσαν χώρους συνάντησης όλων των κοινωνικών στρωμάτων για την αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου τους στην κατεύθυνση της αυτοβελτίωσης και επιμόρφωσης. Για την Ελλάδα, το ΕΑΜ θα προσέφερε, επιπλέον, την καλύτερη δυνατή προστασία των αρχαιοτήτων, εφόσον οι πολίτες θα γνώριζαν την αξία τους και δε θα προέβαιναν σε επιζήμιες συμπεριφορές (καταστροφή, αρχαιοκαπηλία).

Η πρωτοτυπία του ΕΑΜ την εποχή της ίδρυσής του έγκειται στον επαγωγικό τρόπο παρουσίασης των εκθεμάτων με ένα «πλήρες» σύστημα αιθουσών. Με γνώμονα την εποχή της δημιουργίας τους, οι αίθουσες φιλοξενούσαν τέχνηρα από την πρώιμη ακμή, έως την εποχή της παρακμάζουσας τέχνης, σύμφωνα με την εξελικτική πορεία της τέχνης κατά τον Winckelmann (Καλεσοπούλου, 2014: 213). Επιπλέον, γύρω από κάθε αίθουσα υπήρχαν μικρότερες αίθουσες με εκμαγεία και έργα από άλλες ύλες, τα οποία ήταν σύγχρονα με την εκάστοτε εποχή, ώστε να συμπληρώνεται η οπτική εκπαίδευση του επισκέπτη. Ο διδακτικός χαρακτήρας του ΕΑΜ ήταν εναρμονισμένος με την πολιτική που ακολουθούσαν όλα τα ευρωπαϊκά μουσεία του 19^{ου} αιώνα, ενώ αποτελούσε μέρος του εκπαιδευτικού συστήματος της εποχής που είχε τις ρίζες του στη ρεαλιστική επιστημολογία του Διαφωτισμού (Καλεσοπούλου, 2014: 213). Η γνώση εθεωρείτο μια εξωγενής και αντικειμενική οντότητα, την οποία το άτομο με τη βοήθεια της παρατήρησης, της άμεσης εμπειρίας και του ορθολογισμού, μπορούσε να κατακτήσει. Ως εκ τούτου, η απλή παράθεση του διδακτικού περιεχομένου του Μουσείου αρκούσε για να κατακτήσει τη γνώση ο επισκέπτης, ο οποίος είχε έναν αμιγώς παθητικό ρόλο (Hein, 1998: 16-21). Με τον γραμμικό, επαγωγικό τρόπο παρουσίασης των καλλιτεχνικών έργων,

μπορούσε να αναδειχθεί η «πρόοδος» της τέχνης και του πολιτισμού και να αποκαλυφθεί η αλήθεια, ενώ η αρχιτεκτονική του Μουσείου, με την παρατακτική διάταξη των αιθουσών, αναπαρήγε συμβολικά αυτή την εξελικτική πρόοδο (Τζώνος, 2007: 38· Πασχαλίδης, 2001: 213-214· Τζώρτζη, 2010: 55-59).

Το μνημειώδες νεοκλασικό κτήριο, με τη μεγαλόπρεπη είσοδο που παραπέμπει σε αρχαίο ναό, προσέδιδε κύρος και κοινωνική καταξίωση στους Αθηναίους επισκέπτες της εποχής, οι οποίοι μπαίνοντας σε αυτό, μετέβαιναν σε μια κατάσταση δέους και προσήλωσης, όπως ακριβώς στις θρησκευτικές τελετουργίες (πρβλ. Duncan, 1995). Κατά τη διάρκεια της πειθήνιας περιήγησής τους στις διαδοχικές αίθουσες, μεταμορφώνονταν σταδιακά σε ειδήμονες, απολαμβάνοντας αισθητικά το ταξινομημένο υλικό. Η επιβαλλόμενη κίνηση δημιουργούσε την ψευδαίσθηση ενός ομοιογενούς εκπαιδευτικού νοήματος και μιας πεπερασμένης και επαληθευμένης ιστορικής γνώσης του κόσμου και των φαινομένων του (Ψαρρά, 2005: 8). Έτσι, οι επισκέπτες, ολοκληρώνοντας τις χωρικά επιβληθείσες διαδρομές, αποχωρούσαν με μια αίσθηση γνωστικής πληρότητας και ψυχικής ανάτασης, έχοντας, εν τω μεταξύ, υιοθετήσει το κυρίαρχο ιδεολογικό μήνυμα του ελληνικού έθνους, ήτοι την αδιάσπαστη ιστορική συνέχεια του ελληνισμού. Στόχος ήταν η οπτικοποιημένη γνώση του ειδικού επιστήμονα – επιμελητή να μεταλαμπαδευτεί στον αδαή και αρχάριο επισκέπτη, ούτως ώστε ο τελευταίος να καταλήξει νομοτελειακά στα ίδια συμπεράσματα. Η παρατακτική παρουσίαση των έργων και η απουσία ή η υποτυπώδης παρουσία επεξηγηματικών μέσων, βασιζόταν στη λογική ότι τα έργα ήταν ικανά να μιλήσουν από μόνα τους, ενώ η ιδεολογική χρήση των αρχαιοτήτων, ως συμβόλων της εθνικής ταυτότητας, αποδυνάμωνε την αναγκαιότητα της ερμηνείας τους με βάση τα κοινωνικοπολιτικά συμφραζόμενα της εποχής δημιουργίας τους (Γκαζή, 1999: 50-51).

Αυτό που δεν ελήφθη υπόψη από τους επιστήμονες της εποχής ήταν η ετερογένεια και το άνισο γνωσιακό υπόβαθρο των επισκεπτών. Δε διέθεταν όλες οι κοινωνικές ομάδες το απαραίτητο πολιτιστικό κεφάλαιο για την αποκωδικοποίηση των νοημάτων που σχετίζονταν με τις καλλιτεχνικές αξίες των έργων. Κατά συνέπεια, ενώ οι αρχαιολόγοι προσέβλεπαν από τον πρώτο καιρό της λειτουργίας του σε αύξηση της επισκεψιμότητας, το ΕΑΜ εκλαμβάνόταν περισσότερο από το κοινό ως ένας ελιτίστικος ναός για τις τέχνες, αποφεύγοντας τελικά να το επισκεφθεί *“ένεκα ελλείψεως των απαιτούμενων γνώσεων”* (Καλεσοπούλου, 2014: 219). Τα εντυπωσιακού μεγέθους εκθέματα, συνδεδεμένα με την έκφραση υψηλών ιδεών της αρχαιότητας, γέμιζαν ασφυκτικά τις αίθουσες, ενώ πρακτικά αντικείμενα της καθημερινότητας είτε απουσίαζαν εντελώς είτε κατείχαν δευτερεύουσες θέσεις.

3. Προς μια πολυδιάστατη μουσειακή εμπειρία του επισκέπτη

Η ίδια εκθεσιακή φιλοσοφία διατηρείται και στη σημερινή επανέκθεση των αρχαιοτήτων, με τη διαφορά ότι υπάρχει μια εμφανής μετατόπιση σε περισσότερο ιστορικοτεχνικά κριτήρια αξιολόγησης των έργων. Κατά συνέπεια, τα αρχαία τέχνηρα δεν οργανώνονται μόνο χρονολογικά, αλλά με βάση τα εργαστήρια παραγωγής, τον καλλιτέχνη ή τη χρήση τους, καθιστώντας τις εκθέσεις περισσότερο ελκυστικές για τους επισκέπτες. Ακόμα και ταπεινότερα έργα κατέχουν περίοπτη θέση στις αίθουσες, από τη στιγμή που έχουν να προσφέρουν κάτι σημαντικό στην κατανόηση της τέχνης του παρελθόντος. Η στόχευση δεν είναι μόνο γνωστική, αλλά πρωτίστως συναισθηματική.

Το ΕΑΜ, ήδη από τα μέσα του 20^{ου} αιώνα αρχίζει να μεριμνά για την παροχή μιας ερμηνευτικής προσέγγισης ικανής να καθοδηγήσει τον μη ειδικό επισκέπτη στην κατανόηση του καλλιτεχνικού νοήματος που αποπνέουν τα έργα, αναδεικνύοντάς τα μέσα από επεξηγηματικές λεζάντες, τρίγλωσσες πινακίδες και ενίοτε ζωγραφικές αναπαραστάσεις (Καλεσοπούλου, 2014: 221-222). Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το πρώτο θεματικό περιβάλλον που στήθηκε στο ΕΑΜ, μόλις το 1957. Στο χώρο ανάμεσα στο κλιμακοστάσιο που οδηγεί στον πρώτο όροφο του Μουσείου και την αίθουσα με τη Μυκηναϊκή Συλλογή, τοποθετήθηκε ένας αρχαίος βωμός, ο οποίος περιστοιχίστηκε από ανάγλυφα αναθήματα διαφόρων προελεύσεων και εποχών εν είδει υπαίθριου ιερού. Για την ενίσχυση της ατμόσφαιρας, τοποθετήθηκαν γλάστρες με φυτά, καθώς και ένα απόσπασμα από το *Φαίδρο* του Πλάτωνα, με περιγραφές πλατάνων στον Ιλισό ποταμό, χώρο εύρεσης πολλών από τα εκθέματα, αλλά και δημοφιλή τοποθεσία πολλών αρχαίων τεμενών (Καλεσοπούλου, 2014: 223-224). Βλέπουμε ότι εδώ η εκθεσιακή λογική απομακρύνεται από την απλή παρουσίαση των διαφορετικών εποχών της τέχνης και επιχειρείται η ανάδειξη μιας πτυχής του αρχαίου βίου με την επιστράτευση κοινωνικοπολιτισμικών συμφραζομένων και σκηνογραφικών ευρημάτων για την επίτευξη ενός περισσότερο ολοκληρωμένου βιώματος. Η εμπειρία του επισκέπτη αρχίζει, σταδιακά, να αποτελεί προτεραιότητα για τους ιθύνοντες του ΕΑΜ, χωρίς, ωστόσο, να εγκαταλείπεται πλήρως ο διδακτισμός του περασμένου αιώνα.

Το ΕΑΜ εξακολουθεί μέχρι και σήμερα να μένει πιστό στους ιδρυτικούς του στόχους, στην «προώθηση, δηλαδή, της αρχαιολογικής επιστήμης» και τη συμβολή στην πολιτιστική εκπαίδευση του κοινού (Καλτσάς 2005β, 80). Η παρουσίαση της τέχνης και, διά μέσου αυτής, της ιστορίας του τόπου είναι το κύριο αφήγημά του. Τουλάχιστον για τις μόνιμες εκθέσεις, διατηρείται η ίδια εκθεσιακή φιλοσοφία, με τη διαφορά ότι είναι εμπλουτισμένη με θεματικές ενότητες και πλούσια ερμηνευτικά μέσα, όπως βίντεο, που συμβάλλουν στην καλύτερη πλαισίωση και κατανόηση των εκθεμάτων. Από το 1978 το εκθεσιακό πρόγραμμα του ΕΑΜ εμπλουτίστηκε με πλήθος προσωρινών εκθέσεων, μέσα από τις οποίες

εφαρμόστηκαν εναλλακτικές μουσειολογικές και μουσειογραφικές προσεγγίσεις (Καλεσοπούλου, 2014: 225). Το ενδιαφέρον μετατοπίστηκε από την εξελικτική παρουσίαση της αρχαίας τέχνης, στην παρουσίαση καθημερινών πτυχών της ελληνικής αρχαιότητας, με στόχο να έρθει το Μουσείο περισσότερο κοντά στις εμπειρίες των επισκεπτών του. Άρχισε να τονίζεται η οικουμενικότητα του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού και η συμβολή του στον πολιτισμό της σύγχρονης Ευρώπης, προκειμένου να προωθηθούν οι σύγχρονες πολιτικές και ιδεολογικές θέσεις της χώρας, τόσο στην ευρωπαϊκή όσο και την παγκόσμια κοινότητα (Καλεσοπούλου, 2014: 225).

Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν δύο σχετικά πρόσφατες περιοδικές εκθέσεις. Στην πρώτη, «Το Ναυάγιο των Αντικυθήρων: το πλοίο - το φορτίο - ο μηχανισμός» του 2012-2014, υιοθετήθηκε το αφηγηματικό μοντέλο μάθησης, σύμφωνα με το οποίο οι άνθρωποι δημιουργούν νόημα μέσα από ιστορίες (Vergeront, 2002). Οι επισκέπτες κλήθηκαν να ανασυνθέσουν το παρελθόν τριών διαφορετικών χρονικών περιόδων: την εποχή παραγωγής των αρχαίων τέχνηρων, την εποχή του ναυαγίου και τη νεότερη εποχή ανεύρεσης του ναυαγίου και έρευνας των ευρημάτων. Η παρουσίαση ενισχύθηκε με τη χρήση 3D προβολών και βίντεο, ψηφιακών εφαρμογών, καθώς και με διαδραστικά εκθέματα και μοιωμάτα του μηχανισμού.

Στη δεύτερη έκθεση, «Ένα όνειρο ανάμεσα σε υπέροχα ερείπια... Περίπατος στην Αθήνα των περιηγητών, 17ος-19ος αιώνας» του 2015-2016, που πραγματοποιήθηκε σε συμπαραγωγή με τη Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων, εκτός από τη διαπλοκή διαφορετικών χρονικοτήτων, αξιοποιήθηκαν διαφορετικά αντιληπτικά συστήματα για την κατανόηση των εκθεμάτων: η όραση ενισχύθηκε από την κιναισθηση, αλλά και τους ήχους και τις οσμές της μεσογειακής υπαίθρου (Καλεσοπούλου, 2014: 226-227). Επιπλέον, τονίστηκε η πολυσημία των αρχαίων έργων, τα οποία ανέκαθεν επενδύονταν με συμβολικά νοήματα, λειτουργώντας είτε ως πεδία ιδεολογικών διεκδικήσεων είτε ως τεκμήρια άσκησης επικυριαρχίας. Στο τελευταίο μέρος της έκθεσης, μάλιστα, αντιστικτικές βιογραφίες ανδρών και μια ψηφιακή εφαρμογή με χωρία από τις πηγές, επιχειρούσαν να αναδείξουν τις διαφορετικές συνδέσεις των ανθρώπων της νεότερης εποχής με τις αρχαιότητες.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι από το Μάιο του 2006 έχουν πραγματοποιηθεί δεκάδες εκθέσεις σύγχρονων εικαστικών καλλιτεχνών και ομάδων σε διάφορους χώρους του ΕΑΜ, όπως στον προαύλιο χώρο, στο αίθριο, αλλά και στο εσωτερικό café του Μουσείου. Στόχος αυτών των εκθέσεων είναι να δώσουν τη δυνατότητα σε σύγχρονους καλλιτέχνες και δημιουργούς να συνδιαλεχθούν με την αρχαία τέχνη, καθιστώντας τον αρχαίο ελληνικό κόσμο πηγή εικαστικής έμπνευσης και τη σύγχρονη τέχνη γέφυρα ανάμεσα στο παρελθόν και το παρόν (Καλεσοπούλου, 2014: 228). Με αυτό τον τρόπο, το Μουσείο εμπλουτίζει τη σχέση του με την κοινωνία, ενώ ο επισκέπτης από θεατής μετατρέπεται σε εν

δυνάμει συμμετοχο της μουσειακής εμπειρίας.

Τα παραπάνω παραδείγματα σηματοδοτούν το άνοιγμα του ΕΑΜ σε νέες ερμηνευτικές προσεγγίσεις, στην υποστήριξη βιωματικών εμπειριών, στην ανάδειξη διαφορετικών οπτικών και στην αξιοποίηση ποικίλων μέσων και συμμετοχικών διαδικασιών κατά τη διάρκεια της περιήγησης. Το αναλυτικό εκθεσιακό πρόγραμμα του Μουσείου προσδοκά να ενεργοποιήσει τη φαντασία και το θυμικό των επισκεπτών μέσα από μια πληθώρα ερεθισμάτων, τα οποία προσφέρουν συνδέσεις με τις προσωπικές εμπειρίες και τις ιδέες τους και όλα αυτά σε ένα άνετο και ελκυστικό περιβάλλον. Σήμερα, η μουσειακή εμπειρία εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τη νοηματοδότηση του επισκέπτη μέσα από τη δημιουργία προσωπικών ιστοριών και τη συνάντηση αυτών με την προτεινόμενη ιστορία του μουσείου.

4. Πρόσβασιμότητα – Εκπαιδευτικά προγράμματα – Εξωστρέφεια

Από την αρχή της λειτουργίας του το ΕΑΜ μεριμνούσε για τη διευκόλυνση των επισκεπτών όσον αφορά τη φυσική πρόσβασή τους σε αυτό. Το άνοιγμα σε καθημερινή βάση για όλες τις κατηγορίες κοινού, η απαλλαγή αντιτίμου εισόδου σε ορισμένες από αυτές, όπως φοιτητές και μελετητές ή ακόμα και η ελεύθερη είσοδος κάποιες μέρες την εβδομάδα, αποτυπώνουν τη διαχρονική κρατική κοινωνική μέριμνα για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής του πληθυσμού, μέσω της ανοικτής πρόσβασης στον πολιτισμό (Καλεσοπούλου, 2014: 229). Η δυνατότητα ελεύθερης αντιγραφής – απεικόνισης και φωτογράφισης του αρχαιολογικού υλικού εφαρμόστηκε ευθύς εξαρχής και ισχύει μέχρι και σήμερα, ενώ πέρα από την ελεύθερη είσοδο που παρέχεται σε ευπαθείς κοινωνικές ομάδες, το Μουσείο, μετά την τελευταία ανακαίνισή του 2004, έγινε πλήρως προσβάσιμο σε άτομα περιορισμένης κινητικότητας.

Παρά τον ρητά διατυπωμένο εκπαιδευτικό ρόλο του ΕΑΜ, η παροχή οργανωμένων εκπαιδευτικών προγραμμάτων ξεκίνησε μόλις το 1979, με την περιοδική έκθεση «Το παιδί στην αρχαιότητα». Κατάλληλα σχεδιασμένα και ελκυστικά για το παιδικό κοινό, η έκθεση έδινε έμφαση στο πώς παίζονταν τα αρχαία παιχνίδια, περιλαμβάνοντας εισαγωγικό μέρος παρουσιάσής τους και έπειτα καθοδηγούμενη εξερεύνηση με τη χρήση φύλλου εργασίας (Καλεσοπούλου, 2014: 230). Αυτή η εκπαιδευτική υπηρεσία με την ενεργό συμμετοχή των παιδιών, καθιστά το Μουσείο πρωτοπόρο στον τομέα της μουσειακής εκπαίδευσης στην Ελλάδα. Λίγα μόλις χρόνια αργότερα το πωλητήριο θα αποκτήσει και τα πρώτα προϊόντα εκπαιδευτικού χαρακτήρα, όπως μικρά παζλ με εκθέματα της Προϊστορικής Συλλογής.

Η επόμενη πρωτοποριακή εκπαιδευτική προσπάθεια έγινε στα τέλη της δεκαετίας του 1990, με τη συμβολή κωφής αρχαιολόγου, γνώστριας της ελληνικής και διεθνούς νοηματικής γλώσσας, η οποία αποτελούσε μέρος του ανθρώπινου δυναμικού του Μουσείου. Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα με τίτλο «Το μάτι ακούει»

αποσκοπούσε στη γνωριμία των κωφών μαθητών δημοτικού και γυμνασίου με τους προϊστορικούς πολιτισμούς και την καθημερινή ζωή των αρχαίων Ελλήνων, ενώ για τους μαθητές λυκείου προσφέρονταν εκπαιδευτικές ξεναγήσεις (Κοκκέβη-Φωτίου, 2004: 200-203). Από το 2003 θεσπίστηκε το Τμήμα Δημοσιών Σχέσεων, Τεκμηρίωσης και Δημοσιευμάτων του ΕΑΜ, το οποίο ανέλαβε συστηματικά τη διοργάνωση εκπαιδευτικών προγραμμάτων, περιοδικών εκθέσεων, εκδόσεων, καθώς και την εν γένει προβολή και εξωστρέφεια του μουσείου. Σύγχρονες και ποικίλες παιδαγωγικές μέθοδοι και τεχνικές, όπως η καθοδηγούμενη εξερεύνηση, η αφήγηση, η δραματοποίηση, το κουκλοθέατρο, η αξιοποίηση της μουσικής και του χορού, η χρήση νέων τεχνολογιών, τα εικαστικά εργαστήρια και η δυνατότητα απτικής επεξεργασίας αντιγράφων, προσφέρουν τα τελευταία χρόνια μια πολύπλευρη και ευχάριστη προσέγγιση του παρουσιαζόμενου θέματος (Καλεσοπούλου, 2014: 231).

Οι σύγχρονες αυτές εκπαιδευτικές προσεγγίσεις ενεργοποιούν τον κύκλο εμπειριών των συμμετεχόντων, ενθαρρύνοντας την αυτενέργεια και τη βιωματική μάθηση. Στοχεύουν στην ενίσχυση της δημιουργικής έκφρασης και στους εναλλακτικούς τρόπους προσέγγισης της γνώσης, ενώ επιτρέπουν πολλαπλές ερμηνείες, μέσω της κοινωνικής αλληλεπίδρασης και της οικοδόμησης προσωπικής σκέψης. Επιπλέον, το επιστημονικό προσωπικό του ΕΑΜ, έχει επισκεφθεί επανειλημμένως φυλακές, νοσοκομεία και κέντρα ΑμεΑ εντός και εκτός Αττικής, ενώ τα εκπαιδευτικά προγράμματα, είτε προσαρμόζονται, είτε σχεδιάζονται εκ νέου για την εξυπηρέτηση ατόμων με αισθητηριακές ή νοητικές αναπηρίες, με προβλήματα εξαρτήσεων από χρήση ουσιών ή με ψυχικές ασθένειες.

Το ΕΑΜ σήμερα υποστηρίζει ένα πολυδιάστατο πρόγραμμα εκδηλώσεων, φιλοδοξώντας να καταστεί ένα πολυδύναμος τόπος συνάντησης ιδεών και πολιτιστικής δημιουργίας. Μουσικές, θεατρικές, χορευτικές παραστάσεις και δρώμενα, αναγνώσεις λογοτεχνικών κειμένων, προβολές ταινιών, εμπλουτισμός ψηφιακού περιεχομένου, είναι κάποιες από τις καινοτόμες δράσεις του που λειτουργούν ως κίνητρο για την προσέλκυση νέου κοινού, αλλά και προωθούν, ταυτόχρονα, την πολυμορφία των πολιτιστικών εκφράσεων. Ανώτατος στόχος της εξωστρέφειας του Μουσείου είναι, πέρα από την ισότιμη πρόσβαση, η συμβολή στην προσωπική και κοινωνική ανάπτυξη των επισκεπτών και η αξιοποίηση του πολιτισμού, ως μέσου ψυχαγωγίας, καλλιέργειας και βελτίωσης της ποιότητας ζωής.

Κεφάλαιο 4

Η έρευνα και η μεθοδολογία της

1. Μεθοδολογία

Η μεθοδολογία που ακολουθείται στην παρούσα εργασία είναι αυτή της μελέτης περίπτωσης, έτσι όπως αυτή έχει συστηματοποιηθεί και τυποποιηθεί από τον Robert K. Yin (2018). Η προσπάθεια κατανόησης σε βάθος μιας έννοιας πολύπλοκης, όπως αυτής του έθνους, σε συνδυασμό με το θεσμικό της απότοκο, όπως είναι η συγκρότηση των εθνικών μουσείων διεθνώς, οδήγησε στην επιλογή της μελέτης περίπτωσης, ως πολυμεθοδολογικού εργαλείου έρευνας, το οποίο συνδυάζει διαφορετικές μεταξύ τους μεθόδους. Μέσω της συγκεκριμένης επιλογής, υπάρχει η δυνατότητα να εξεταστούν περισσότερες μεταβλητές σε μία μονάδα ανάλυσης.

Συγκεκριμένα, στόχος της εν λόγω εργασίας είναι να εξεταστεί εάν το σύγχρονο οργανωσιακό καθεστώς, το περιεχόμενο, η υλικοτεχνική υποδομή, το ανθρώπινο δυναμικό και οι δράσεις του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου στην Αθήνα, συμβάλλουν ή όχι στην ικανότητά του να ανταπεξέλθει στις σύγχρονες προκλήσεις των ομοειδών μουσειακών οργανισμών της ευρωπαϊκής ηπείρου. Επίσης, η συγκεκριμένη επιλογή δίνει τη δυνατότητα, μέσω της τριγωνποίησης, να αξιολογηθούν τα ευρήματα από τις διαφορετικές πηγές συμπληρωματικά ή διορθωτικά.

Στην προσπάθεια να σχεδιαστεί η μελέτη περίπτωσης του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, προέκυψαν τα εξής ερευνητικά ερωτήματα:

- Πώς εκλαμβάνεται η έννοια του παρελθόντος από τους επιμελητές των εθνικών μουσειακών συλλογών;
- Πώς εκπροσωπείται ένα έθνος συλλογικά μέσα από τα υλικά τεκμήρια της ύπαρξής του;
- Πώς και σε ποιο βαθμό ένα εθνικό μουσείο μπορεί να συντελέσει στη διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας;
- Πώς ένα εθνικό μουσείο μπορεί να αναθεωρήσει και να ανανεώσει το εθνικό του αφήγημα;
- Πώς μπορεί ένα εθνικό μουσείο να συμπεριλάβει στην εκθεσιακή του πολιτική το πολυπολιτισμικό στοιχείο των σύγχρονων κρατών-εθνών;

Με μονάδα ανάλυσης, λοιπόν, το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο στην Αθήνα (ΕΑΜ) και σε μια προσπάθεια (περι)ορισμού της συγκεκριμένης μελέτης περίπτωσης, επιλέχθηκαν εκείνες οι λειτουργίες του μουσειακού αυτού οργανισμού, οι οποίες συναρτώνται με καίριες έννοιες, όπως το έθνος, η κοινωνία, το παρελθόν, οι αξίες, οι ιδεολογίες, οι ταυτότητες, τα αφηγήματα, οι πεποιθήσεις, αλλά και η κοινωνική διαφοροποίηση, πάντα σε διαρκή συνομιλία με τη βιβλιογραφία. Ταυτόχρονα εξετάζονται οι σύγχρονες εκθεσιακές πρακτικές και οι υποδομές του ΕΑΜ σε σχέση

με αντίστοιχα παραδείγματα και καινοτομίες ευρωπαϊκών εθνικών μουσειακών οργανισμών. Επιπλέον, εξετάζεται η οπτική θεώρηση των επισκεπτών συγκριτικά με εκείνη του επιστημονικού προσωπικού του μουσείου. Για το λόγο αυτό, πραγματοποιήθηκε έρευνα κοινού με ερωτηματολόγιο κλειστού τύπου, με κλειστές ερωτήσεις, τύπου Likert, πέντε βαθμίδων συμφωνίας, από «Διαφωνώ απόλυτα» έως «Συμφωνώ απόλυτα», αλλά και με ανοικτό ερωτηματολόγιο, το οποίο προϋποθέτει, ωστόσο, σύντομες απαντήσεις από τους επισκέπτες. Οι ερωτήσεις επικεντρώθηκαν στη γνώμη των επισκεπτών για τη σύγχρονη εκθεσιακή πρακτική του ΕΑΜ, για την ποιότητα και το περιεχόμενο των συλλογών του, καθώς και για τη σημασία της Αρχαιότητας στο σύγχρονο πολιτισμικό γίνεσθαι της Ελλάδας (βλ. Παράρτημα ΙΙΙ).

Βασική πηγή, ωστόσο, από την οποία αντλήθηκαν σημαντικές πληροφορίες για τη σημερινή λειτουργία του ΕΑΜ, ήταν το ανθρώπινο δυναμικό του Μουσείου. Η μέθοδος που ακολουθήθηκε στην προκειμένη περίπτωση ήταν αυτή της συνέντευξης. Αρχικά, έγινε από κοινού προσπάθεια με την επιβλέπουσα καθηγήτρια να έρθουμε σε επαφή με τη διευθύντρια του ΕΑΜ, κα Καραπαναγιώτου, αλλά, δυστυχώς, αυτό δεν κατέστη εφικτό. Ωστόσο, πραγματοποιήθηκαν δύο συνεντεύξεις, μία με τον Δρ. Κώστα Πασχαλίδη, επιμελητή της Συλλογής Προϊστορικών, Αιγυπτιακών, Κυπριακών και Ανατολικών Αρχαιοτήτων του ΕΑΜ και μία με την Δρ. Βασιλική Πλιάτσικα, επιμελήτρια, επίσης, της Συλλογής Προϊστορικών, Αιγυπτιακών, Κυπριακών και Ανατολικών Αρχαιοτήτων του ΕΑΜ. Οι συνεντεύξεις ήταν σε βάθος και ημιδομημένες. Επελέγη η μέθοδος της ημιδομημένης συνέντευξης, γιατί αφενός παρουσιάζει ευελιξία σε σχέση με την τροποποίηση του περιεχομένου των ερωτήσεων, ανάλογα με τον συνεντευξιζόμενο, και αφετέρου προσφέρει τη δυνατότητα εμβάθυνσης στο θέμα, είτε προσθέτοντας και αφαιρώντας ερωτήσεις, είτε αλλάζοντας τη σειρά των ερωτήσεων. Οι ερωτήσεις (βλ. Παράρτημα Ι) ήταν επικεντρωμένες στο θέμα, κατανοητές, σχετικές με την βαθιά εμπειρία των συνεντευξιζόμενων, ενώ προσπαθούσαν να μην καθοδηγούν τους συνομιλητές. Επιχειρήθηκε για κάθε έναν εκπρόσωπο του επιστημονικού προσωπικού του Μουσείου ανοιχτή συνέντευξη, με τροποποίηση του περιεχομένου των ερωτήσεων, όπου χρειαζόταν, ώστε να επιτραπεί η ανάδυση περαιτέρω σκέψεων και προβληματισμών (βλ. Παράρτημα ΙΙ).

Επίσης, σημαντική πηγή πληροφοριών ήταν ο ίδιος ο χώρος του Μουσείου. Η αρχιτεκτονική του κτηρίου, τόσο εσωτερικά όσο και εξωτερικά, η Μόνιμη Συλλογή, οι ψηφιακές δυνατότητές του, το πωλητήριο, το café, αλλά και η επαφή με το προσωπικό που εργάζεται σε αυτό, είναι στοιχεία που προσέφεραν πολύτιμες πληροφορίες για την πρωτογενή έρευνα. Η μέθοδος που ακολουθήθηκε για τη συλλογή αυτών των στοιχείων είναι αυτή της επιτόπιας παρατήρησης, με συχνές επισκέψεις στο Μουσείο και με τελευταία επίσκεψη στις αίθουσές του, στις 10/01/2024.

Έπειτα από τη συλλογή όλων των παραπάνω δεδομένων και ακολουθώντας το πρωτόκολλο έρευνας, δημιουργήθηκε μια βάση δεδομένων. Τα δεδομένα αυτά αναλύθηκαν επεξηγηματικά με τη βοήθεια της θεωρίας, ενώ στη συνέχεια, αναζητώντας μοτίβα στα ευρήματα και εξετάζοντας εάν αυτά συμπίπτουν με τη θεωρία, έγινε προσπάθεια ερμηνείας τους.

Τα ευρήματα χαρακτηρίζονται από εγκυρότητα, λόγω της χρήσης πολλαπλών πηγών και του σχεδιασμού αιτιακής αλυσίδας ανάμεσα στα στοιχεία που χρησιμοποιήθηκαν και στα ερευνητικά ερωτήματα. Επιπλέον, η θεωρία επιτρέπει να προχωρήσουμε, με βάση τα δεδομένα, σε μια αναλυτική γενίκευση. Επίσης, με το πρωτόκολλο έρευνας και τη βάση δεδομένων της παρούσας έρευνας, εξασφαλίζεται η αξιοπιστία της, καθώς μια ενδεχόμενη επανάληψη της, θα οδηγούσε στα ίδια αποτελέσματα.

Καθώς αποτελεί έρευνα μικρής κλίμακας, η εν λόγω έρευνα συναντά αρκετούς περιορισμούς. Η περιορισμένη διάρκειά της, ο περιορισμένος διαθέσιμος χρόνος, αλλά και η περιορισμένη πρόσβαση σε όλους τους χώρους του Μουσείου, για μια πιο ενδελεχή εξέταση των συλλογών και των προγραμμάτων του, καθώς και η περιορισμένη πρόσβαση στο ανθρώπινο δυναμικό του, στενεύουν τα όριά της. Τα δεδομένα που συλλέχθηκαν, ωστόσο, έστω και με αυτούς τους περιορισμούς, επιτρέπουν να οδηγηθούμε σε μια γόνιμη και παραγωγική συζήτηση για το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο και για το πώς αυτό εντάσσεται στο σύγχρονο οργανωσιακό και διοικητικό πλαίσιο των εθνικών μουσείων, τουλάχιστον σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

Τέλος, τα δεδομένα που συλλέχθηκαν από την παρούσα έρευνα, και με δεδομένους τους ανωτέρω περιορισμούς, επιτείνουν την ανάγκη για περαιτέρω έρευνα για το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, προκειμένου αυτό να αποτελέσει ένα σύγχρονο εθνικό μουσείο, έτσι όπως αυτό σκιαγραφείται από τη βιβλιογραφική επισκόπηση, τόσο σε ευρωπαϊκό, όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο· έρευνα που να εστιάζει στους τρόπους που μπορούν να υιοθετηθούν και να εφαρμοστούν από το ΕΑΜ καλές πρακτικές επιτυχημένων εθνικών μουσείων του εξωτερικού, ώστε αυτό να προάγει τον μείζονα εθνικό και κοινωνικό ρόλο του.

2. Συνεντεύξεις - Συζητήσεις

α) Το παρελθόν δεν είναι εθνικό. Είναι ανθρώπινο.

Στις 30 Νοεμβρίου του 2023, ο αρχαιολόγος Δρ. Κώστας Πασχαλίδης, επιμελητής της Συλλογής Προϊστορικών, Αιγυπτιακών, Κυπριακών και Ανατολικών Αρχαιοτήτων του ΕΑΜ, παραχώρησε ευγενικά συνέντευξη για τις ανάγκες της παρούσας διπλωματικής εργασίας. Τα ερευνητικά ερωτήματα επικεντρώθηκαν στη φύση και το περιεχόμενο του ΕΑΜ, όπως είναι σήμερα, σε μια προσπάθεια να προσδιοριστεί ο νέος του ρόλος στη σύγχρονη μουσειακή πραγματικότητα σε Ελλάδα και Ευρώπη.

Αρχικά, σύμφωνα με τον κ. Πασχαλίδη, δεν υπάρχει ένας σαφής και προσδιορισμένος στόχος στις μόνιμες εκθέσεις του ΕΑΜ σήμερα. Σύμφωνα με τον ίδιο, αλλά και με την ιστοσελίδα του Μουσείου, το ΕΑΜ διαθέτει τις μεγαλύτερες συλλογές έργων της αρχαιότητας, από την 6^η χιλιετία ως το τέλος της αρχαιότητας από όλη την επικράτεια του ελληνικού κράτους, αλλά και εκτός αυτής. Επιπλέον, διαθέτει συλλογές αρχαιοτήτων που δεν είναι καν ελληνικές, ή που είναι ελληνικές, αλλά εκτός επικράτειας. Ως εκ τούτου, «το Μουσείο είναι ένα Εθνικό Αρχαιολογικό Ίδρυμα και όχι ένα Αρχαιολογικό Μουσείο της εθνικής αρχαιότητας», όπως χαρακτηριστικά ανέφερε. Οπότε, με έναν τρόπο, το ΕΑΜ δεν αφηγείται τους πολιτισμούς της αρχαίας Ελλάδας, αλλά αφηγείται τους πολιτισμούς της επικράτειας και ορισμένους άλλους πολιτισμούς εκτός αυτής. Από τη νεολιθική Θεσσαλία, αλλά και άλλες νεολιθικές θέσεις εκτός Θεσσαλίας, περνάει σε προελληνικούς πολιτισμούς της επικράτειας, τον Κυκλαδικό Πολιτισμό, τον πολιτισμό του Βορειοανατολικού Αιγαίου, τον μινωϊζοντα κόσμο εκτός Κρήτης, που είναι προελληνικός. Έπειτα, μπαίνει στον πρώιμο ελληνόφωνο κόσμο που είναι ο Μυκηναϊκός Κόσμος, με προθήκες στις οποίες εκτίθενται τεκμήρια του Μεσοελλαδικού υλικού πολιτισμού, αν θεωρηθεί ότι είναι ελληνόφωνος και ο Μεσοελλαδικός πολιτισμός. Ουσιαστικά, πάλι δεν πρόκειται για εθνικό παρελθόν, αλλά για ελληνόφωνο παρελθόν, για ελληνόφωνη αρχαιότητα. Σε κάθε περίπτωση, το Μουσείο συνεχίζει να παρουσιάζει το πανόραμα των αριστουργημάτων, αλλά και ορισμένων επινοήσεων του αρχαίου ελληνικού κόσμου από τότε που προσδιορίζεται ως ελληνικός μέχρι το τέλος της αρχαιότητας. Επιπλέον, έχει ορισμένες εκθέσεις πολύ σημαντικές από εξωελληνικό περιβάλλον, όπως από την Κυπριακή Αρχαιότητα, αλλά και από τον Αιγυπτιακό Πολιτισμό. Το ΕΑΜ, πρόσθεσε, δεν έχει, ουσιαστικά, αποσειεί αυτή τη σύνθεση της έκθεσής του, ως «Μητροπολιτικό Μουσείο του 19^{ου} αιώνα», φιλοξενώντας εν γένει συλλογές της «αξιόλογης αρχαιότητας».

Σύμφωνα με τον κ. Πασχαλίδη, τα μουσεία δεν είναι για την εθνική ταυτότητα. Είναι για να γνωρίσει κανείς τη φύση του ανθρώπου δια του παρελθόντος. Το ανθρώπινο πνεύμα, εάν θέλει να συγκινηθεί, επειδή αυτά τα έργα

δημιουργήθηκαν στον τόπο όπου ζει και από ανθρώπους, οι οποίοι μιλούσαν μία παλαιότερη μορφή της γλώσσας του, είναι ελεύθερο να συγκινηθεί:

«το Μουσείο διαχειρίζεται και προβάλλει τα τέχνηρα των ανθρώπων που έζησαν εδώ και δεν ήταν όλοι Έλληνες. Δεν πρόκειται για ένα Μουσείο που επικεντρώνεται στην εθνική συνείδηση, αλλά στη συμφιλίωση των πολιτών και των επισκεπτών με το παρελθόν του τόπου τους».

Σε ερώτηση σχετικά με πιθανές μελλοντικές εκθέσεις που θα εστίαζαν σε ένα διαφορετικό ιστορικό αφήγημα, ήτοι τη θέση της γυναίκας στην αρχαιότητα, επί παραδείγματι, ο κ. Πασχαλίδης ανέφερε ότι το Μουσείο έχει πρωτίστως την ευθύνη να παρουσιάσει τα κορυφαία έργα κάθε εποχής. Εάν είχε το χώρο και τη δυνατότητα να προβάλλει επιπλέον θέματα, που δε στηρίζονται απαραίτητα στα αριστουργήματα, αλλά στο αντικείμενο της αφήγησης, όπως είναι οι γυναίκες, οι σκλάβοι, η ερωτική ζωή, το πένθος και η βία στην αρχαιότητα, σίγουρα θα το έκανε. «Αυτό το Μουσείο, μπορεί να κάνει τα πάντα, γιατί έχει τόσα και τέτοια αντικείμενα που μπορεί να αφηγηθεί ό,τι θέλει», είπε χαρακτηριστικά. Διαθέτει, όντως, τη δυνατότητα να διοργανώσει, για παράδειγμα, μια θεματική έκθεση για τους αθλητικούς αγώνες και τον αθλητισμό στην αρχαιότητα. Υπάρχει μια προθήκη για αυτό το θέμα, όπως και για την παιδική ηλικία με παιχνίδια από την αρχαία εποχή, ακόμα και μια προθήκη για τα ειδικά εργαστήρια εκτός του αθηναϊκού Κεραμεικού, όπως τα κεραμικά εργαστήρια της Βοιωτίας. Υπάρχει, επίσης, προθήκη ειδική για τα Ανθεστήρια, που ήταν μια σημαντική γιορτή μετάβασης από την παιδική ηλικία στην ενήλικη ζωή, «με τη χαρά, αλλά και τη μαυρίλα του Κάτω Κόσμου, όπως την αντιλαμβάνονταν οι Αθηναίοι από τον 6^ο έως τον 4^ο αιώνα π.Χ.». Αλλά, σίγουρα, πρόκειται για επιλεγμένες προθήκες ειδικών θεμάτων.

Το ενδιαφέρον, αναφέρει ο κ. Πασχαλίδης, έγκειται στο ότι αυτά τα διαφορετικά θεματικά αφηγήματα θα μπορούν να ενσωματωθούν στο Μουσείο με τη νέα εφαρμογή της ψηφιακής αναβάθμισής του, και συγκεκριμένα με την τεχνολογία του audio guide. Ο επισκέπτης, δηλαδή, θα είναι σε θέση να επιλέξει και να ακούσει διαφορετικές θεματικές αφηγήσεις σε πολλές γλώσσες με τα ακουστικά και με τη συσκευή που θα του παρέχονται στην είσοδο, περπατώντας μέσα από διαφορετικές μαιανδρικές διαδρομές. Πρόκειται για ένα project που ξεκίνησε να παρουσιάζεται από το Δεκέμβρη του 2023 και θα ολοκληρωθεί μέχρι το Δεκέμβρη του 2024 σε πλήρη λειτουργία και εφαρμογή και θα συμπεριλάβει όλες τις εκθέσεις. Όταν, για παράδειγμα, θα θέλει ο επισκέπτης να μάθει για τους ξένους στην αρχαιότητα, θα μπορεί να πηγαίνει στην Αιγυπτιακή Συλλογή και να βλέπει μέσα από εκεί τι εστί «ξένος». Πρόκειται για ένα δώρο της τεχνολογίας σε ένα Μουσείο που δεν έχει τη δυνατότητα να πραγματοποιεί τέτοιες θεματικές εκθέσεις. Μπορεί, ωστόσο, να το κάνει πράξη η τεχνολογία αυτό.

Σε ερώτηση που αφορούσε την αίσθηση που αποκομίζει ο επισκέπτης του

ΕΑΜ σήμερα, ο κ. Πασχαλίδης, με 21 χρόνια εμπειρίας στις αίθουσες του Μουσείου, απεφάνθη ότι τόσο το ελληνικό όσο και το ξένο κοινό αποκομίζει αυτό που μπορεί, ανάλογα με το μορφωτικό επίπεδό του και φυσικά ανάλογα με τον τρόπο που αναπτύσσεται η κάθε έκθεση. Συνεπώς, είτε έχει υψηλό, είτε χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, ο τρόπος που εκτίθενται τα αντικείμενα επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό την εντύπωση που σχηματίζει ο επισκέπτης. Αυτό που κατά πάσα πιθανότητα αποκομίζει είναι ότι οι Έλληνες ήταν εξαιρετικοί, ήταν σπουδαίοι στο παρελθόν. Ωστόσο, σύμφωνα με τον κ. Πασχαλίδη, αυτό είναι άδικο, γιατί περιορίζει την πραγματική δυνατότητα της αφήγησης αυτού του Μουσείου. «Δεν ήταν οι Έλληνες. Ήταν οι άνθρωποι στην αρχαιότητα» ανέφερε χαρακτηριστικά. Επιπλέον, σημείωσε, ότι στη νεολιθική Θεσσαλία δεν μιλάμε για Έλληνες, αλλά για νεολιθικούς Θεσσαλούς.

«Δηλαδή, αδικούμε την ανθρωπότητα όταν λέμε πόσο ξεχωριστοί είναι οι Έλληνες και τι ωραία που έφτιαχναν τα ειδώλια στην 5^η χιλιετία στο Διμήνι. Το παρελθόν δεν είναι εθνικό, είναι ανθρώπινο. Γι' αυτό και το αίτημα της ένωσης των Γλυπτών του Παρθενώνα δεν είναι εθνικό. Είναι ανθρώπινο αίτημα. Εάν το κάνεις εθνικό, τότε κάποιος μπορεί να πει ότι "δε στα δίνω". Εάν το κάνεις ανθρώπινο, τότε αυτομάτως αποκτά πανανθρώπινη αξία».

Σε ερώτηση αναφορικά με την αλλαγή του νομικού καθεστώτος του ΕΑΜ σε Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου (ΝΠΔΔ), ο κ. Πασχαλίδης ανέφερε ότι ακόμα δεν έχει εφαρμοστεί το νέο νομικό καθεστώς. Πρόκειται να εφαρμοστεί από το 2024, οπότε το Μουσείο θα είναι αυτοχρηματοδοτούμενο. Θα κρατάει τα έσοδα από τα εισιτήριά του και από αυτά θα πρέπει να δαπανά για τα λειτουργικά του έξοδα, για τα αναλώσιμα, πλην των μισθών. Οι μισθοί θα πληρώνονται από τον ελληνικό προϋπολογισμό. Αλλά από τα αναλώσιμα μέχρι τους λογαριασμούς, τα έκτατα έξοδα, τις δαπάνες συντήρησης του κτηρίου, αλλά και τις δαπάνες σχεδιασμού και υλοποίησης μιας έκθεσης, όλα θα πρέπει να γίνονται από ένα ταμείο. Συνεπώς, θα πρέπει να φροντίσει το Μουσείο να γίνει έτι περαιτέρω ελκυστικό. Επίσης, θα πρέπει να αντιμετωπίσει την έλλειψη φυλακτικού προσωπικού με δικό του τρόπο. Φέτος, για τελευταία χρονιά, ισχύει ο παλαιός τρόπος εισροής φυλακτικού εποχικού προσωπικού, το οποίο παρέχει το Υπουργείο δια του ΑΣΕΠ. Με το νέο μοντέλο διοίκησης θα πρέπει το Μουσείο να το εξασφαλίζει με τους δικούς του πόρους. Αυτή τη στιγμή το ΕΑΜ περιμένει την πρόσληψη 16 εποχικών φυλάκων για τον χειμώνα, ενώ χρειάζεται πάνω από 40 για να λειτουργήσει. Οπότε αρκετές πτέρυγες του Μουσείου, όπως τα Αγγεία, τα Χαλκά και η αίθουσα Σταθάτου, είναι κλειστές. Εν κατακλείδι, ο κ. Πασχαλίδης επισημαίνει ότι εάν αυτό το νέο μοντέλο διοίκησης μπορεί να φέρει και το προσωπικό, ώστε το Μουσείο να μπορεί να λειτουργήσει εύρυθμα, τότε αυτό θα ήταν και το ευκαίριο.

Η τελευταία ερώτηση αφορούσε την ύπαρξη και τη συμβολή των

μουσειολόγων στη διαμόρφωση των εκθέσεων του ΕΑΜ. Ο κ. Πασχαλίδης ανέφερε σχετικά ότι το Μουσείο διαθέτει μουσειολόγους εδώ και 18 χρόνια, οι οποίοι, στο βαθμό που τους επιτρέπεται, έχουν «σώσει» τον τρόπο που αρθρώνεται μια έκθεση, δεδομένου ότι τον τελικό λόγο τον έχει ο διοργανωτής και υπεύθυνος της έκθεσης που είναι ο εκάστοτε επικεφαλής του Μουσείου. Πρόσθεσε δε, ότι όλο το επιστημονικό προσωπικό έχει αντιληφθεί ότι η διεπιστημονικότητα είναι προϋπόθεση για να γίνεται καλύτερη δουλειά, οπότε στο μέλλον θα υπάρχει μεγαλύτερη εκμετάλλευση των μουσειολόγων από το ΕΑΜ.

β) Το «εθνικό» έχει κάτι το ασαφές και ομιχλώδες.

Στις 07 Φεβρουαρίου του 2024, η Δρ. Προϊστορικής Αρχαιολογίας και επιμελήτρια της Συλλογής Προϊστορικών, Αιγυπτιακών, Κυπριακών και Ανατολικών Αρχαιοτήτων του ΕΑΜ, κ. Βασιλική Πλιάτσικα, παραχώρησε με ιδιαίτερη προθυμία συνέντευξη για τις ανάγκες της παρούσας διπλωματικής εργασίας. Η μέθοδος που ακολουθήθηκε και σε αυτή την περίπτωση ήταν η ίδια, αυτή της ημιδομημένης συνέντευξης, επικεντρωμένη στα ίδια ακριβώς ερευνητικά ερωτήματα.

Ο βασικός στόχος της μόνιμης έκθεσης του ΕΑΜ, σύμφωνα με την κ. Πλιάτσικα, είναι να μπορέσει ο επισκέπτης να παρακολουθήσει διαχρονικά την εξέλιξη του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού, τουλάχιστον στα εδάφη που σήμερα ορίζουμε ως Ελλάδα. Να δει πώς εξελίχθηκαν πολιτισμικά και πολιτιστικά οι άνθρωποι που κατοίκησαν το χώρο αυτό, ανεξαρτήτως από το εάν θα τους ονομάσουμε Έλληνες ή όχι. Ουσιαστικά, θεωρεί ότι δεν μπορούν να επονομαστούν όλα τα αντικείμενα που βρίσκονται στην έκθεση «ελληνικά». Στη Νεολιθική Συλλογή, για παράδειγμα, αναφέρει ότι δεν μπορεί να γίνεται λόγος για Έλληνες, «αλλά για τη διαχρονική εξέλιξη του πολιτισμού των ανθρώπων που κατοικούν στα ελληνικά εδάφη». Επιπλέον, αναφέρει ότι υπάρχουν θύλακες στο Μουσείο, όπως η Τρωική και η Αιγυπτιακή Συλλογή, μέσα από τους οποίους μπορεί να δει κανείς όψεις πολιτισμών που αναπτύχθηκαν και εκτός του ελλαδικού χώρου, κάτι που αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αντιπροσωπευτικής συλλογής ενός άλλου πολιτισμού μέσα σε ένα εθνικό μουσείο. Όλα αυτά, βέβαια, διευκρίνισε η κ. Πλιάτσικα, ισχύουν μέχρι σήμερα. Διότι, σύμφωνα με τον σχεδιασμό επέκτασης του Μουσείου, δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε εάν και κατά πόσο θα ισχύσει και στο μέλλον το ίδιο εκθεσιακό αφήγημα, δεδομένου ότι οι αρχιτέκτονες, οι οποίοι έλαβαν εντολή να επεκτείνουν το Μουσείο, δε διέθεταν ένα συγκεκριμένο σχέδιο αφηγήματος πάνω στο οποίο βασίστηκαν για τον σχεδιασμό του.

Επιπλέον, η κ. Πλιάτσικα θεωρεί ότι σήμερα δεν υπάρχει κάποιο αφήγημα που θέλει το Μουσείο να επιβάλει στους επισκέπτες μετ' επιτάσεως. Δεν πρόκειται, δηλαδή, για ένα προπαγανδιστικό μουσείο, το οποίο ισχυρίζεται ότι ο αρχαίος Έλληνας είναι ένδοξος και πολιτισμικά ανώτερος. Ο επισκέπτης αντιλαμβάνεται την πρόθεση του Μουσείου να είναι πληροφοριακό και εκπαιδευτικό, χωρίς να

προκρίνει ένα εθνικιστικό αφήγημα. Ο όρος «εθνικό», ούτως ή άλλως, είναι, σύμφωνα με την ίδια, κατά τι ασαφής και ομιχλώδης. Το αφήγημα του ΕΑΜ, προσθέτει, αφορά το ελληνικό έθνος, υπό την έννοια ότι αναφέρεται σε προγόνους, οι οποίοι κατοίκησαν στο παρελθόν στον συγκεκριμένο γεωγραφικό χώρο. Πρόκειται, όμως, για κατοίκους, όχι για ανθρώπους με άμεση γενεαλογική συνέχεια με το παρόν. Επισημαίνει, μάλιστα, ότι σε πάρα πολλά σημεία της μόνιμης έκθεσης έχει υπάρξει μεγάλη προσοχή, ώστε να μη γίνονται εθνικιστικά σχόλια. Θα μπορούσαν, για παράδειγμα, να υπάρχουν πινακίδες μέσα στη Μυκηναϊκή Αίθουσα που να αναγράφουν “Οι πρώτοι Έλληνες”, δεδομένου ότι οι κάτοικοι εκείνης της εποχής μιλούσαν την ελληνική γλώσσα. Αλλά η πληροφορία αυτή αναφέρεται μόνο δίπλα στις πινακίδες της Γραμμικής Γραφής Β, η οποία και αποτελεί την πρώιμη μορφή της ελληνικής γλώσσας. Το σίγουρο είναι ότι, σε κάθε περίπτωση, αποφεύγονται οι εθνικιστικές αναφορές. Εάν υπάρχει ένα εθνικό αφήγημα, καταλήγει, τότε αυτό αφορά τους Έλληνες επισκέπτες, οι οποίοι αισθάνονται κάποια σύνδεση, μέσω του ελληνικού πολιτισμού και της ελληνικής παιδείας.

Η κ. Πλιάτσικα θεωρεί, επίσης, ότι το ΕΑΜ συμβάλλει, τρόπον τινά, στη διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας, δεδομένου ότι δεν υπάρχει ένας σαφής και αυστηρός ορισμός της εν λόγω έννοιας. Θα μπορούσε να ειπωθεί ότι το Μουσείο λειτουργεί ως ένας εθνικός πόλος, υπό την έννοια ότι στις αίθουσές του μπορεί κανείς να δει την κιβωτό του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού και να αντιληφθεί πράγματα για την ελληνική αρχαιότητα, τουλάχιστον στο βαθμό που η ελληνική αρχαιότητα αποτελεί μια συνιστώσα της εθνικής ταυτότητας. Υποστηρίζει, ακόμα, ότι ο Έλληνας επισκέπτης είναι σε θέση να παρακολουθήσει μια επιστημονικά τεκμηριωμένη παρουσίαση της εξέλιξης του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού από τη βαθιά προϊστορία μέχρι και την ελληνιστική και ρωμαϊκή εποχή, «μια διαχρονία του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού». Θεωρεί, επίσης, ότι θα ταυτιστεί με ευρήματα που αναγνωρίζει από τα σχολικά βιβλία, ή με αρχαία χρηστικά αντικείμενα, τα οποία παραπέμπουν στο πρόσφατο βιωμένο παρελθόν της προβιομηχανικής εποχής.

Ο ξένος επισκέπτης, ωστόσο, πιστεύει ότι θα προσεγγίσει το Μουσείο με διαφορετικό τρόπο: «ένα από τα βασικά μηνύματα που μεταδίδει το ΕΑΜ είναι το ενδιαφέρον του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού στην προβολή του ανθρώπου. Το ότι ο άνθρωπος και η ανθρώπινη διάνοια βρέθηκε κατά την αρχαιότητα στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος». Πράγματι, η ανθρώπινη μορφή είναι η κατεξοχήν κυρίαρχη εικόνα στο Μουσείο, χωρίς να υπάρχουν ζωόμορφες θεότητες, όπως συμβαίνει, για παράδειγμα, στην Αίγυπτο. Ο ξένος επισκέπτης, όπως και ο Έλληνας, θα βρει στοιχεία που θα τον συνδέσουν με τη μυθολογία, η οποία ανέκαθεν λειτουργούσε και εξακολουθεί να λειτουργεί σαν ένας συνδετικός κρίκος με το αρχαίο παρελθόν. Θα θυμηθεί την αναγεννησιακή τέχνη, θα δει τον Έρωτα και θα κάνει συνδέσεις και συνειρμούς. Γενικότερα, η κ. Πλιάτσικα επεσήμανε ότι οι επισκέπτες μπορούν να ταυτιστούν με διαφορετικούς, ίσως, τρόπους ο καθένας,

αλλά σίγουρα όλοι λαμβάνουν τα βασικά επιστημονικά παιδευτικά μηνύματα.

Αναφορικά με τους μουσειολόγους του ΕΑΜ και το κατά πόσο συμβάλλουν στη διαμόρφωση των εκθέσεων και του εκθεσιακού αφηγήματος, η κ. Πλιάτσικα ανέφερε ότι ο ρόλος τους είναι καθοριστικός στις περιοδικές εκθέσεις που οργανώνονται συστηματικά από το ΕΑΜ. Δε συμβαίνει, όμως, το ίδιο με τη μόνιμη έκθεση, η οποία είναι ήδη διαμορφωμένη από το 2004 και σε μεγάλο βαθμό στατική. Παρόλο που είναι ζητούμενο για το επιστημονικό προσωπικό του Μουσείου να μη μένει η μόνιμη έκθεση ίδια και απaráλλακτη για χρόνια, ο ρόλος των μουσειολόγων σε αυτή είναι, δυστυχώς, περιορισμένος.

Στο ερώτημα εάν έχει σκεφτεί εναλλακτικές εκθέσεις που θα μετατόπιζαν το κέντρο βάρους του εθνικού και ιστορικού αφηγήματος, η κ. Πλιάτσικα αναφέρθηκε σε ένα από τα ακανθώδη προβλήματα που απασχολεί τη σύγχρονη ελληνική κοινωνία και τον κόσμο: το πώς υποδεχόμαστε τις μεταναστευτικές ροές και πώς αντιμετωπίζουμε τη μετανάστευση. Το Μουσείο, σύμφωνα με την ίδια, θα μπορούσε να έχει έναν πιο καθοριστικό και ενεργό ρόλο με το να προβάλλει ηθικότερες στάσεις και να κάνει δημόσιες παρεμβάσεις, οργανώνοντας, για παράδειγμα, μια περιοδική έκθεση για τον ξένο, για το πώς αντιμετωπίζεται ο ξένος διαχρονικά, για την αρχαία ελληνική φιλοξενία, τον έτερο, τον άλλο, όλα αυτά, δηλαδή, που έχουν απασχολήσει τους αρχαίους Έλληνες από πολύ παλιά, από την προϊστορική κιόλας εποχή: «οι πρεσβείες των πόλεων - κρατών, οι επαφές με τους άλλους πολιτισμούς, είναι μερικά από τα εκθεσιακά θέματα που θα μπορούσαν να αποτελέσουν μια καίρια παρέμβαση του ΕΑΜ, στο πλαίσιο της γενικής, παγκόσμιας συζήτησης για τη μετανάστευση».

Αναφορικά με τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα της αλλαγής του νομικού καθεστώτος του ΕΑΜ σε Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου (ΝΠΔΔ), η κ. Πλιάτσικα αναφέρει ότι ακόμη δεν έχουν φανεί τα αποτελέσματα του νέου καθεστώτος. Παρόλ' αυτά έχει επιβληθεί άνωθεν νέα διοίκηση, η οποία δεν ήταν αιρετή, δεν επήλθε, δηλαδή, μέσω μίας διαδικασίας κρίσης, αλλά προέκυψε κατόπιν πολιτικής επιλογής. Μέχρι στιγμής, η νέα ομάδα του Διοικητικού Συμβουλίου (Δ.Σ.) δεν έχει παρέμβει καθοριστικά στην καθημερινότητα του Μουσείου, λέει χαρακτηριστικά. Ωστόσο, προσθέτει ότι η γραφειοκρατία εξακολουθεί να υφίσταται και μάλιστα ενισχυμένη, ένεκα της πρόσθετης αυτής βαθμίδας, δηλαδή του Δ.Σ. Σημειώνει δε ότι ο ρόλος των τριάντα περίπου διακεκριμένων επιστημόνων του ΕΑΜ είναι εκ των πραγμάτων περιορισμένος σε διοικητικό επίπεδο και σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να είναι καθοριστικός για την πολιτική του Μουσείου. Αυτό που μπορούν και διαρκώς κάνουν, λέει η κ. Πλιάτσικα ολοκληρώνοντας, είναι να πιέζουν με τις ιδέες και τις σκέψεις τους, ελπίζοντας ότι θα εισακουστούν.

3. Επιτόπια παρατήρηση

Στις 10 Ιανουαρίου του 2024, πραγματοποιήθηκε επίσκεψη στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας. Αξίζει να σημειωθεί ότι στο παρελθόν το εν λόγω Μουσείο αποτελούσε σταθερό, επανειλημμένο και προσφιλή προορισμό, είτε στο πλαίσιο του προπτυχιακού προγράμματος σπουδών που παρακολουθούσα για της ανάγκες του μαθήματος της Αρχαιολογίας, είτε αποτελώντας μια προσωπική διέξοδο αναψυχής και ψυχαγωγίας. Συνεπώς, διαθέτοντας μια ικανοποιητική και σχετικά εμπειρισταωμένη γνώση επί του θέματος, θα επιχειρήσω μια αναλυτική περιγραφή των εσωτερικών και εξωτερικών εγκαταστάσεών του, του περιεχομένου του, των υποδομών του, αλλά και της εκθεσιακής πρακτικής που ακολουθεί το ΕΑΜ σήμερα.

Η πρώτη εντύπωση που αποκομίζει κανείς, παρατηρώντας από μακριά το νεοκλασικής αρχιτεκτονικής κτήριο με την επιβλητική ιωνική κιονοστοιχία στο κέντρο της πρόσοψης και τα αγάλματα στην κορυφή, είναι ένα αίσθημα ανάτασης και δέους, ειδικότερα για κάποιον που αντικρίζει το κτήριο για πρώτη φορά. Η χρωματική εναλλαγή με το βαθύ κόκκινο, το λευκό και την ώχρα να αλληλοδιαδέχονται αρμονικά το ένα το άλλο, μεταφέρουν τον επισκέπτη σε μια παλαιότερη εποχή, τότε που η κομψότητα του νεοκλασικού ρυθμού εδραιώθηκε και εξαπλώθηκε στην Ευρώπη του 19^{ου} αιώνα. Στη σημερινή του μορφή, το κτήριο, εκ πρώτης όψεως τουλάχιστον, μοιάζει να διατηρείται σε σχετικά καλή κατάσταση, ενώ η διαμόρφωση του εξωτερικού χώρου με τη φύτευση καλλωπιστικών φυτών, θάμνων και χλοοτάπητα, αναδεικνύουν τη συνολική εικόνα (Εικ. 1).

Εικόνα 1: Γενική άποψη του εξωτερικού χώρου του ΕΑΜ, Πηγή: Προσωπικό Αρχείο

Μπαίνοντας στο Μουσείο από τη μεγαλοπρεπή είσοδο, που παραπέμπει σε αρχαίο ναό, εκπλήσσεσαι από την ύπαρξη σύγχρονου μηχανισμού ελέγχου αποσκευών, ο οποίος, ωστόσο, δεν ενσωματώνεται οργανικά στον κλασικίζοντα χώρο. Περνώντας από την τυπική, αλλά απαραίτητη διαδικασία ελέγχου, το

Μουσείο παρέχει τη δυνατότητα φύλαξης των προσωπικών αποσκευών των επισκεπτών δωρεάν. Στη συνέχεια, ο επισκέπτης κατευθύνεται στην κεντρική υποδοχή, στο κέντρο της αίθουσας, από όπου εκδίδει το εισιτήριό του. Η τιμή του εισιτηρίου για τη χειμερινή περίοδο είναι αρκετά χαμηλή (6 ευρώ), ενώ από τον Απρίλιο έως τέλος Οκτωβρίου η τιμή διπλασιάζεται. Αξίζει να σημειωθεί ότι δεν υπάρχει μειωμένο εισιτήριο για Έλληνες και αλλοδαπούς φοιτητές, υπάρχει, ωστόσο, δωρεάν εισιτήριο για παιδιά κάτω των 5 ετών, για άτομα κάτω των 25 ετών που προέρχονται από κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς και για ΑμεΑ και ανέργους, με την επίδειξη των σχετικών πιστοποιητικών.

Με τη βοήθεια και την παρότρυνση του προσωπικού υποδοχής, το οποίο είναι ιδιαίτερα ευγενικό και εξυπηρετικό, ο επισκέπτης κατευθύνεται, όχι τυχαία, στην κεντρική επιβλητική αίθουσα με την Προϊστορική Συλλογή. Ο συμβολισμός της συγκεκριμένης «επιβεβλημένης» έναρξης της μουσειακής διαδρομής, έγκειται, ίσως, στη σημασία που δίνεται από το ελληνικό κράτος στη μακρά χρονική διάρκεια του ελληνικού πολιτισμού, τα ίχνη του οποίου εντοπίζονται ήδη από την προϊστορική εποχή. Η εν λόγω αίθουσα περιέχει σπουδαίες αρχαιότητες από τον Νεολιθικό, τον Κυκλαδικό και κυρίως τον Μυκηναϊκό πολιτισμό, γεγονός που πιστοποιεί την μακραίωνη ελληνική παρουσία στον ελλαδικό χώρο. Σύμφωνα με το κυρίαρχο εθνικό αφήγημα, το συγκριτικό πλεονέκτημα του ελληνικού πολιτισμού είναι, πέρα από τη σπουδαιότητά του για τον δυτικό κόσμο, η εκτεταμένη διάρκεια της ύπαρξής του. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, αποτελεί το μεγάλου μεγέθους πήλινο συμπαγές ειδώλιο καθιστής ανδρικής μορφής, ο λεγόμενος “Στοχαστής”, ο οποίος βρέθηκε στην περιοχή της Καρδίτσας Θεσσαλίας και χρονολογείται στο τέλος της Νεολιθικής Περιόδου (4500-3300 π.Χ.). Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του υποδηλώνουν ότι η χρήση του είχε κάποιο θρησκευτικό χαρακτήρα (Εικ. 2). Το 2016, στο πλαίσιο του εορτασμού των 150 χρόνων λειτουργίας του ΕΑΜ, το Εθνικό Μουσείο Δυτικής Τέχνης του Τόκιο προσέφερε ως δάνειο τον “Σκεπτόμενο” του Auguste Rodin (1902-1904). Το εμβληματικό αυτό έργο τοποθετήθηκε δίπλα στον “Στοχαστή”, ως παραλληλισμός της πνευματικότητας που διέπει διαχρονικά την ανθρωπινή φύση (Εικ. 3).

Εικόνες 2, 3: “Ο Στοχαστής” (4500-3300 π.Χ) και “Ο Σκεπτόμενος” του Rodin (1902-1904), Πηγή: Προσωπικό Αρχείο

Δεδομένης της έλλειψης φυλακτικού προσωπικού, οι μικρότερες αίθουσες που αποτελούν μέρος της Προϊστορικής Συλλογής, με τα Νεολιθικά και Κυκλαδικά εκθέματα ήταν κλειστές. Ωστόσο, το προσωπικό της υποδοχής με ενημέρωσε ότι οι εν λόγω αίθουσες, όπως και η Συλλογή των Αγγείων και Μικροτεχνίας, η Συλλογή Έργων Μεταλλοτεχνίας, αλλά και η Αιγυπτιακή και Κυπριακή Συλλογή που παραμένουν, επίσης, κλειστές, θα ανοίξουν κανονικά, όπως κάθε χρόνο, την καλοκαιρινή περίοδο. Η ευρύχωρη κεντρική αίθουσα, πάντως, με τα μυκηναϊκά κτερίσματα αρκεί για να «αποζημιώσει» τον επισκέπτη. Εξάίρετα έργα τέχνης και μικροτεχνίας, εντυπωσιακά χρυσά κοσμήματα και σκεύη, περίτεχνα διακοσμημένα ξίφη, ποικίλα χάλκινα αντικείμενα και πήλινα αγγεία, αλλά και έργα από εισηγμένα υλικά, όπως ήλεκτρο, φαγεντιανή και αυγό στρουθοκαμήλου, καθηλώνουν και εντυπωσιάζουν το βλέμμα, δικαιώνοντας τον Ομηρικό χαρακτήρισμό *Πολύχρυσοι Μυκήναι* (Εικ. 4).

Εικόνα 4: Μυκηναϊκή Συλλογή, Πηγή: Προσωπικό Αρχείο

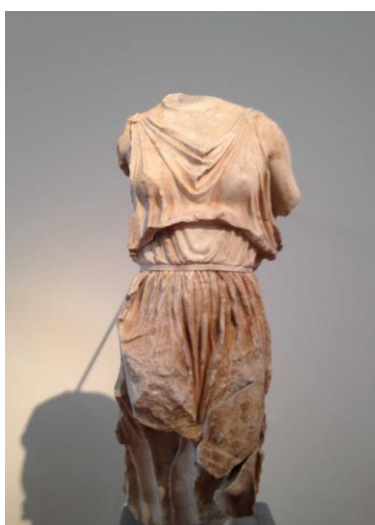
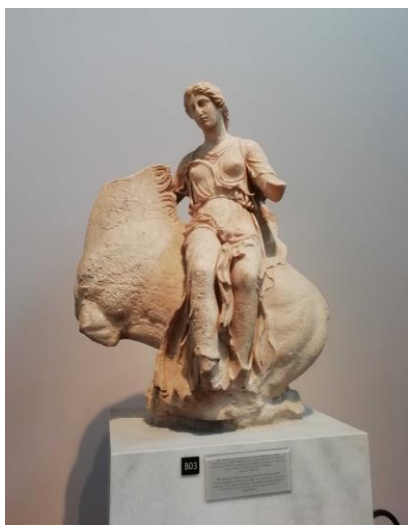
Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η μακέτα της ακρόπολης των Μυκηνών και της ευρύτερης περιοχής κατά τον 13^ο αιώνα π.Χ., η οποία βοηθά τον επισκέπτη να έχει μία ευρεία οπτική θεώρηση του αρχαιολογικού χώρου των Μυκηνών, καθώς και οι πινακίδες της Γραμμικής Β γραφής από το ανάκτορο της Πύλου (13^{ος} αι.), οι οποίες πιστοποιούν την παρουσία της πρώιμης ελληνικής γραφής ήδη από τα προϊστορικά χρόνια.

Εάν επιθυμεί ο επισκέπτης να ακολουθήσει την πορεία και την εξέλιξη της αρχαίας ελληνικής τέχνης με χρονολογική σειρά, έτσι όπως είναι, δηλαδή, σχεδιασμένη η κύρια διαδρομή της μόνιμης συλλογής, θα πρέπει, φτάνοντας στο τέλος της αίθουσας της Προϊστορικής Συλλογής, να ανακόψει τη φυσική του πορεία, ούτως ώστε να μη βγει στο αίθριο του Μουσείου, αλλά να επιστρέψει στην κεντρική υποδοχή και από εκεί, κατευθυνόμενος δεξιά, να περάσει στην είσοδο της Συλλογής Γλυπτών, όπου εκτίθενται έργα της Γεωμετρικής περιόδου και εν συνεχεία έργα της αρχαϊκής, κλασικής και ρωμαϊκής εποχής. Το παράδοξο αυτής της διαδρομής,

σχήματος "Π", οφείλεται στην παλαιότητα της αρχιτεκτονικής του ΕΑΜ, όπου οι διαδρομές των εκθέσεων ακολουθούσαν μια προδιαγεγραμμένη πορεία, μην αφήνοντας πολλά περιθώρια εναλλακτικών επιλογών στον επισκέπτη. Έτσι, ενώ τα εκθέματα εντυπωσιάζουν με την αριστουργηματική τους αρτιότητα, δε δίνεται η δυνατότητα στον επισκέπτη να χαράξει τη δική του προσωπική διαδρομή, εμποδίζοντας, έτσι, μια νέα ανάγνωση της αρχαίας ελληνικής τέχνης. Παρόλα αυτά στη διαδρομή αυτή, ο επισκέπτης έρχεται σε επαφή με τα μεγάλα μαρμάρινα και χάλκινα αριστουργήματα της αρχαιότητας. Αξίζει να αναφερθούμε στα εντυπωσιακά χάλκινα αγάλματα του Δία (ή του Ποσειδώνα), (Εικ. 5) και του Περσέα (ή του Πάρη), (Εικ. 6), καθώς και στα μαρμάρινα γλυπτά που παριστάνουν, στη μια περίπτωση έφιππη Νηρηίδα ή Αύρα (Εικ. 7) και στην άλλη μια Αύρα ή την Ήβη (Εικ. 8), με την εξαιρετική απόδοση της αέρινης κίνησής τους.

Εικόνες 5, 6: Χάλκινο άγαλμα Διός ή Ποσειδώνος, περίπου 460 π.Χ., Χάλκινο άγαλμα νέου, γύρω στο 340-330 π.Χ., Πηγή: Προσωπικό Αρχείο

Εικόνες 7, 8: Έφιππη Νηρηίδα ή Αύρα, περί τα 380 π.Χ., Άγαλμα γυναίκας, γύρω στο 440 π.Χ., Πηγή: Προσωπικό Αρχείο

Περίπου στα μέσα αυτής της διαδρομής, ο επισκέπτης μπορεί να θαυμάσει ένα από τα σημαντικότερα ευρήματα του Ναυαγίου των Αντικυθήρων, έναν σπάνιο, πολύπλοκο χάλκινο μηχανισμό, γνωστό ως «μηχανισμό των Αντικυθήρων» (Εικ. 9) που ανήκει στη Συλλογή Χαλκών. Πρόκειται, πιθανότατα, για όργανο για τη μέτρηση του χρόνου και των εποχών με βάση τις θέσεις των πλανητών και θεωρείται από τους επιστήμονες ως ο πρώτος αναλογικός υπολογιστής στον κόσμο.

Εικόνα 9: Ο μηχανισμός των Αντικυθήρων, Πηγή: Προσωπικό Αρχείο

Στη συνέχεια, γυρνώντας πάλι πίσω και περνώντας μέσα από το αίθριο, με τον αρχαίο βωμό στο κέντρο του και τις αρχαιότητες που είναι τοποθετημένες περιμετρικά, ο επισκέπτης, ανεβαίνοντας τις σκάλες που βρίσκονται στο βάθος, φτάνει στον 1^ο όροφο του μουσείου, όπου εκτίθενται έργα της προϊστορικής συλλογής και συγκεκριμένα αριστουργήματα από την προϊστορική Θήρα. Σε αυτή την αίθουσα, μέσω των ενημερωτικών πινακίδων (banners) που υπάρχουν στην είσοδο, γίνεται μια εισαγωγή για τον πολιτισμό που αναπτύχθηκε στο νησί πριν τη μεγάλη ηφαιστειακή έκρηξη, ενώ εκτίθενται σπουδαία έργα κεραμικής τέχνης της εποχής, αλλά και εξαιρετικές τοιχογραφίες, όπως η Τοιχογραφία της Άνοιξης που βρέθηκε στο Ακρωτήριο της Θήρας και απεικονίζει ένα βραχώδες τοπίο του νησιού πριν από την έκρηξη του ηφαιστείου, περίπου το 1600 π.Χ. (Εικ. 10).

Εικόνα 10: Τοιχογραφία της Άνοιξης, περί τα 1600 π.Χ., Πηγή: Προσωπικό Αρχείο

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα υπόλοιπα μέρη του Μουσείου που βρίσκονται εκτός της κύριας εκθεσιακής διαδρομής. Κατεβαίνοντας στο υπόγειο από την κεντρική υποδοχή, ο επισκέπτης συναντά το πωλητήριο, από όπου μπορεί να προμηθευτεί πιστά αντίγραφα των αριστουργημάτων που εκτίθενται στη μόνιμη συλλογή του Μουσείου, ενώ στα δεξιά βρίσκεται η καφετέρια, ο εξωτερικός χώρος της οποίας φιλοξενεί μαρμάρινα έργα τέχνης από το Ναυάγιο των Αντικυθήρων, αποτελώντας, ουσιαστικά, συνέχεια της κύριας εκθεσιακής διαδρομής. Στον εν λόγω χώρο, μπορεί κάποιος να απολαύσει τον καφέ του ή κάποιο σνακ, χωρίς να είναι απαραίτητη η αγορά εισιτηρίου.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι όλες οι αίθουσες του ΕΑΜ είναι προσβάσιμες σε ΑμεΑ, ενώ κατά μήκος των διαδρομών και στους δύο ορόφους υπάρχουν τοποθετημένες μεγάλες οθόνες αφής, όπου ο επισκέπτης μπορεί να αναζητήσει τις εκθεσιακές ενότητες που τον ενδιαφέρουν, να ενημερωθεί για τις τρέχουσες δραστηριότητες του ΕΑΜ, τα θεματικά προγράμματα ακουστικής ξενάγησης, αλλά και να πει τη γνώμη του από την εμπειρία του κατά την περιήγησή του σε αυτό.

4. Έρευνα κοινού και ανάλυση αποτελεσμάτων

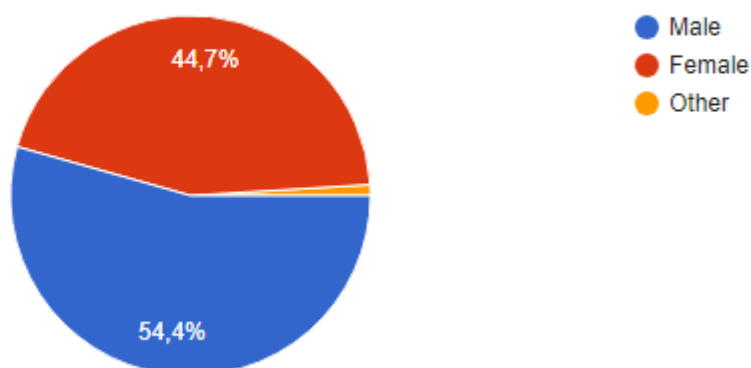
Τη χρονική περίοδο από τις 10 έως τις 26 Ιανουαρίου του 2024, πραγματοποιήθηκε έρευνα κοινού στο ΕΑΜ, για να διερευνηθεί η άποψη των επισκεπτών αναφορικά με το περιεχόμενό του, τη διάρθρωση της μόνιμης έκθεσης, το ρόλο και την επιρροή της ελληνικής αρχαιότητας στο σύγχρονο κόσμο, τη σχέση του παρελθόντος με το παρόν, καθώς και να αξιολογηθεί η συνολική μουσειακή τους εμπειρία.

Από το συνολικό δείγμα των απαντήσεων που συλλέχθηκαν, 103 τον αριθμό, η συντριπτική πλειονότητα προήλθε από επισκέπτες του εξωτερικού. Συγκεκριμένα, 81 εξ αυτών ανήκουν σε ξένους επισκέπτες του Μουσείου και μόλις 22 απαντήσεις προέρχονται από Έλληνες. Αυτό πιστοποιεί ότι το κύριο σώμα των επισκεπτών του ΕΑΜ σήμερα αποτελείται από ξένους επισκέπτες. Αν ληφθεί, επιπλέον, υπόψη, ότι οι περισσότερες από τις 22 ελληνικές συμμετοχές προήλθαν από άτομα του προσωπικού και κυρίως του επαγγελματικού περιβάλλοντός μου, τα οποία είχαν επισκεφθεί το Μουσείο πρόσφατα, ενισχύει το επιχείρημα ότι το ΕΑΜ, τουλάχιστον ως προορισμός αναψυχής και ψυχαγωγίας, δεν αποτελεί προτεραιότητα για τους Έλληνες. Ωστόσο, θα πρέπει να αναφερθεί, ότι κατά τη διάρκεια της έρευνας, τα ελληνικά σχολεία πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης κατέκλυζαν το Μουσείο σε καθημερινή βάση, γεγονός που αποδεικνύει την υψηλή θέση που κατέχει ο εκπαιδευτικός ρόλος του ΕΑΜ στο σύγχρονο εκπαιδευτικό σύστημα. Επιπλέον, από την εν λόγω έρευνα, δε δύναται να εξαχθεί ασφαλές συμπέρασμα για την επισκεψιμότητα των ελληνικών μουσείων εν γένει. Αυτό που σίγουρα μπορεί να λεχθεί ως συμπέρασμα, είναι η άρρηκτη σχέση του μουσειακού θεσμού με την τουριστική βιομηχανία. Στο διάστημα που διήρκησε η ερευνητική διαδικασία, υπήρξε μια ημέρα, συγκεκριμένα Σάββατο, όπου η επισκεψιμότητα ήταν ιδιαίτερα υψηλή, λόγω της άφιξης πολλαπλών γκρουπ Αμερικανών και Ευρωπαίων τουριστών. Έτσι, το ΕΑΜ φαίνεται να αποτελεί σήμερα έναν σταθερό και δημοφιλή προορισμό πολιτιστικού ενδιαφέροντος για τους ξένους επισκέπτες.

Στην εν λόγω έρευνα συμμετείχαν γυναίκες και άνδρες επισκέπτες, με τους άνδρες να υπερέχουν λίγο περισσότερο αριθμητικά, γεγονός που ανατρέπει τη φημολογούμενη κυριαρχία του ενδιαφέροντος του γυναικείου φύλου για τους πολιτιστικούς και δημιουργικούς κλάδους και κυρίως για τα μουσεία τέχνης. Συγκεκριμένα, το 54,4% των ερωτηθέντων ήταν άνδρες, ενώ οι γυναίκες αποτελούσαν το 44,7%. Ένα ελάχιστο ποσοστό, μόλις 1%, επέλεξε στην κατηγορία φύλο την επιλογή «Άλλο».

Gender

103 απαντήσεις

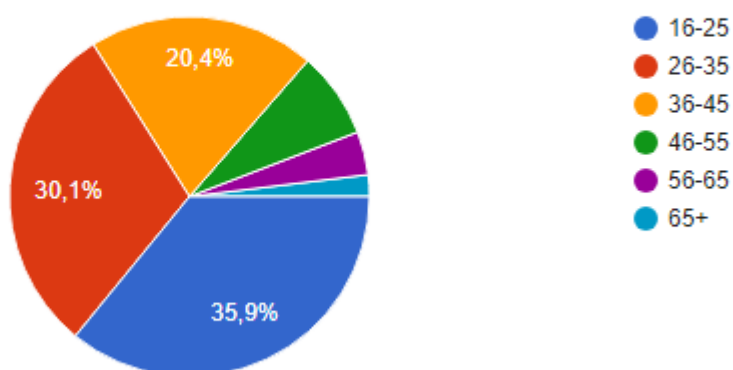

Διάγραμμα 1: Ποσοστό συμμετοχής ανδρών - γυναικών στην έρευνα κοινού

Οι ηλικίες των συμμετεχόντων ποίκιλαν, με τη νεότερη ηλικιακή ομάδα, 16-25 ετών, να αποτελεί την πλειονότητα των επισκεπτών, σε ποσοστό 35,9%. Η αμέσως επόμενη ομάδα, 26-35 ετών, αποτελεί το 30,1% των επισκεπτών. Τα αποτελέσματα αυτά είναι ιδιαίτερα ενθαρρυντικά για το ότι οι νέοι επιλέγουν την επίσκεψη στο Μουσείο, είτε ως μέσο αναψυχής και ψυχαγωγίας, είτε ως μέσο μιας ευρύτερης εκπαιδευτικής διαδικασίας⁶.

Age

103 απαντήσεις

Διάγραμμα 2: Ηλικιακές ομάδες επισκεπτών

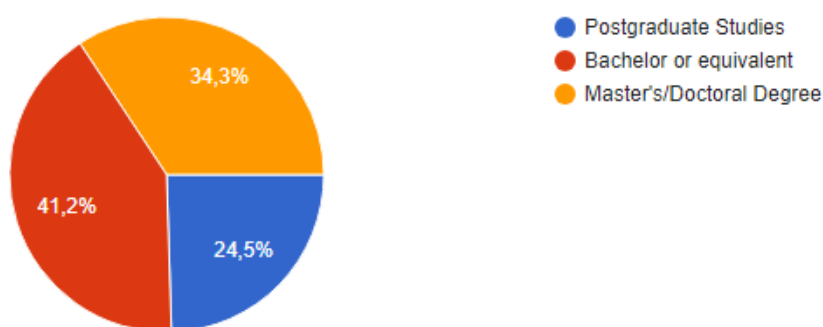
⁶ Στα συγκεκριμένα ποσοστά δεν συμπεριλαμβάνονται οι ομάδες σχολικών επισκέψεων.

Αξιοσημείωτα είναι τα αποτελέσματα του μορφωτικού επιπέδου των επισκεπτών, η πλειονότητα των οποίων είναι απόφοιτοι πανεπιστημιακής εκπαίδευσης, σε ποσοστό 41,2%. Αμέσως μετά, ακολουθούν οι κάτοχοι μεταπτυχιακών τίτλων ή υποψήφιοι διδάκτορες και κάτοχοι διδακτορικών τίτλων με συνολικό ποσοστό 34,3%, ενώ οι απόφοιτοι μεταλυκειακής εκπαίδευσης αποτελούν το 24,5% των συμμετεχόντων.

Education

102 απαντήσεις

Διάγραμμα 3: Μορφωτικό επίπεδο επισκεπτών

Τα συγκεκριμένα ποσοστά επιβεβαιώνουν τη συσχέτιση του επιπέδου σπουδών με τον πολιτισμό και τη μουσειακή κουλτούρα. Φαίνεται περισσότερο πιθανόν για έναν απόφοιτο πανεπιστημιακής ή μεταπτυχιακής εκπαίδευσης να επιλέξει να επισκεφθεί ένα μουσείο κατά την παραμονή του σε μια ξένη πόλη, ή ακόμα και στην πόλη όπου κατοικεί. Επιπλέον, η επιλογή του ΕΑΜ υποδηλώνει την κυριαρχία της ελληνικής αρχαιότητας στις συνειδήσεις των επισκεπτών, οι οποίοι εξακολουθούν μέχρι και σήμερα να επιλέγουν ένα αρχαιολογικό μουσείο, το περιεχόμενο του οποίου μοιάζει να είναι περισσότερο οικείο και θελκτικό από ένα σύγχρονο.

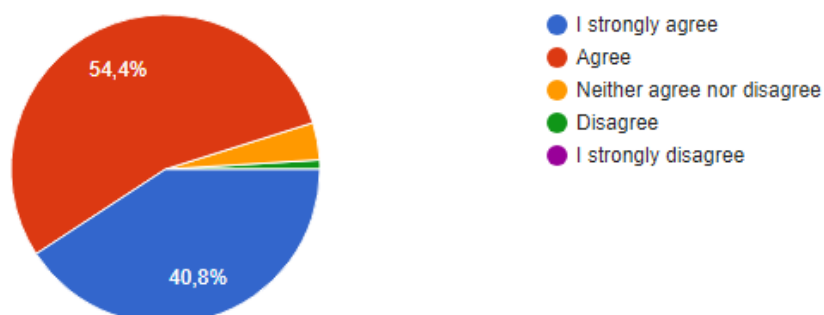
Οι τόποι προέλευσης των επισκεπτών ποικίλλουν. Πέρα από τον ντόπιο πληθυσμό, οι επισκέπτες του ΕΑΜ προέρχονται από μια πληθώρα χωρών από όλον τον κόσμο: Ιταλία, Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, Γαλλία, Ηνωμένο Βασίλειο, Πολωνία, Ισπανία, Αργεντινή, Σερβία, Πορτογαλία, Αυστραλία, Νότια Κορέα, Κανάρια Νησιά, Δανία, Ιαπωνία, Μεξικό, Καναδά, Βιέννη, Κίνα, Ουγγαρία, Τουρκία, Ιρλανδία, Γερμανία και Τσεχία. Η Ελλάδα φαίνεται να αποτελεί μέχρι και σήμερα δημοφιλή και σταθερό τουριστικό προορισμό.

Στη συντριπτική πλειονότητά τους, σε ποσοστό συνολικά 95,2%, οι επισκέπτες είτε «Συμφωνούν» είτε «Συμφωνούν απόλυτα» ότι η εμπειρία από την επίσκεψή τους στο Μουσείο ήταν θετική, ενώ το συνολικό ποσοστό που θα το επισκέπτονταν ξανά αγγίζει το 83,2%.

My experience of visiting the museum was positive.

103 απαντήσεις

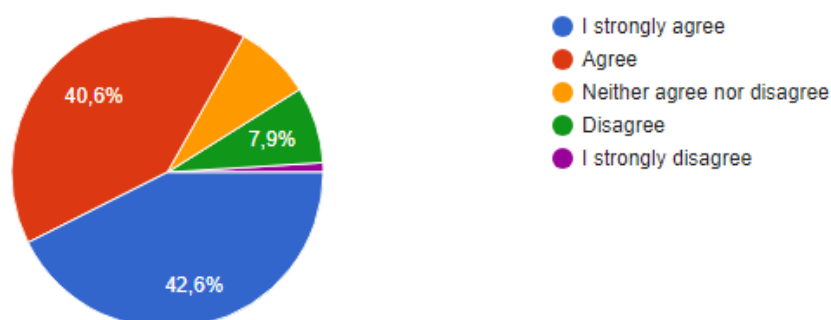

Διάγραμμα 4: Αποτίμηση της εμπειρίας των επισκεπτών

I would visit the National Archaeological Museum in Athens again.

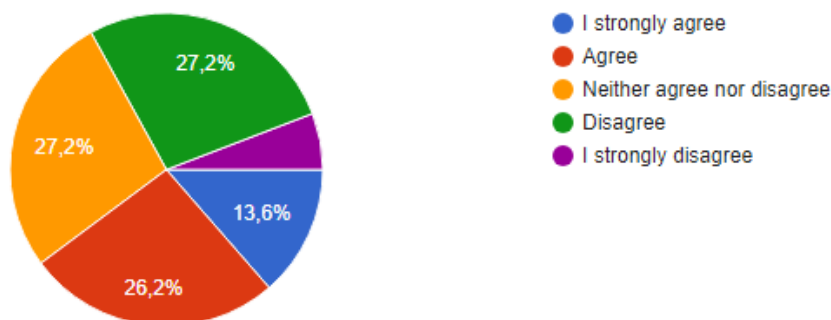
101 απαντήσεις

Διάγραμμα 5: Επιθυμία των επισκεπτών να επισκεφθούν ξανά το ΕΑΜ

Τα ποσοστά αυτά επιβεβαιώνουν τη θετική εικόνα που προβάλλει το ΕΑΜ προς τα έξω, ενώ υποδηλώνει και μια γενικότερη εξωστρέφεια που διέπει, τόσο την επικοινωνιακή πολιτική, όσο και τη φιλοσοφία της διοίκησης του Μουσείου.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι απαντήσεις των επισκεπτών σε περισσότερο «εξειδικευμένες» ερωτήσεις. Σε ερώτηση κλειστού τύπου, που αφορούσε την άποψή τους αναφορικά με τη θέση ότι *“η Ελλάδα χωρίς την Αρχαιότητα είναι, ουσιαστικά, άδεια”*, οι απαντήσεις ήταν διαμοιρασμένες.

Διάγραμμα 6: Η σημασία της ελληνικής αρχαιότητας για τους επισκέπτες του ΕΑΜ

Παρατηρούμε ότι σε συνολικό ποσοστό 39,8%, οι επισκέπτες συμφωνούν, κατά βάση, για την πρωτοκαθεδρία, την ιδιαίτερη σημασία και το σημαίνοντα ρόλο της ελληνικής αρχαιότητας στη σύγχρονη Ελλάδα. Το συγκεκριμένο, ιδιαίτερα υψηλό, ποσοστό των ερωτηθέντων συνδέει άρρηκτα το ιστορικό και πολιτισμικό παρελθόν της χώρας με το παρόν της, ενώ δυσκολεύεται να φανταστεί τη σύγχρονη Ελλάδα χωρίς το έρεισμα της «ένδοξης» αρχαιότητας. Ένα ποσοστό της τάξεως του 27,2%, «Ούτε συμφωνεί, ούτε διαφωνεί» με τη συγκεκριμένη θέση, αμφιβάλλοντας, μάλλον, για τη σπουδαιότητα της αίγλης του παρελθόντος και το ρόλο που διαδραματίζει στο σήμερα, ενώ υπάρχει και ένα διόλου ευκαταφρόνητο ποσοστό της τάξεως του 33% που «Διαφωνεί» ή «Διαφωνεί απόλυτα» με την εν λόγω θέση, είτε γιατί θεωρεί ότι η Ελλάδα μπορεί να σταθεί επάξια χωρίς τη στήριξη που παρέχει η αίγλη του παρελθόντος της, είτε γιατί δε θεωρεί την ελληνική αρχαιότητα ικανή από μόνη της να προσδώσει κύρος σε ένα σύγχρονο ευρωπαϊκό κράτος, δεδομένου ότι υπάρχουν και άλλες εξίσου σημαντικές ιστορικές περιόδους, οι οποίες καθιστούν την Ελλάδα πολιτισμικά ισχυρή.

Σε σχετική ερώτηση ανοικτού τύπου, *“Αν αφαιρέσετε την αρχαιότητα από τον ελληνικό πολιτισμό, τι πιστεύετε ότι απομένει για την Ελλάδα;”*, κάποιοι επισκέπτες έδωσαν ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες απαντήσεις. Για πολλούς αυτό που απομένει είναι οι άνθρωποι της και η άυλη πολιτιστική κληρονομιά της, η ζωντανή πλευρά, δηλαδή, της εθνικής της υπόστασης: «The people», «Friendly people», «Φιλοξενία, ζεστοί άνθρωποι», «The people, the most important thing», «A welcoming and warm population», «The present», «Modern Greece», «Άυλος πολιτισμός», «Εμπόριο, ευφυΐα και εφευρετικότητα», ήταν μερικές μόνο από τις απαντήσεις που δόθηκαν. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η απάντηση ενός επισκέπτη: «A space for re-inventing its Identity and to reapproach its path». Ο συγκεκριμένος επισκέπτης θεωρεί, ίσως, ότι αποδεσμεύοντας την Ελλάδα από το

αρχαίο παρελθόν της, θα μπορέσει να οδηγηθεί εκ νέου σε μια ουσιαστική αναζήτηση της ταυτότητάς της, με κατεύθυνση προς μια κοινώς εννοούμενη σύγχρονη ανάπτυξη. Πράγματι, η προσκόλληση στην αρχαιότητα ενδεχομένως να εμποδίζει τη χώρα και τους κατοίκους της να δημιουργήσουν τον απαραίτητο «χώρο» για να επαναπροσδιορίσουν την ταυτότητά τους και να επανακαθορίσουν το «μονοπάτι» τους, μακριά από στερεότυπα και περιοριστικές πεποιθήσεις του παρελθόντος.

Δεν έλειψαν βέβαια και οι φωνές που ταυτίζουν ακόμη και σήμερα την Ελλάδα με το αρχαίο της παρελθόν, θεωρώντας, ότι χωρίς αυτό δεν απομένει σχεδόν τίποτα για τη σύγχρονη Ελλάδα: «No history», «Nothing», «Είναι άδεια η χώρα χωρίς τον πολιτισμό της», «It is impossible to remove antiquity from Greek culture, since it is embedded in the World's cultures and history!», «Δυστυχώς, δεν απομένει τίποτα πέρα από τη φυσική ομορφιά της χώρας, καθώς το σύνολο του ελληνικού πολιτισμού έχει στηριχθεί σχεδόν αποκλειστικά στην αρχαιότητα», «...probably quite little», «The past makes the country as it is», «There would be very little left», «I don't really know, for me antiquity is the most interesting».

Αρκετές ήταν οι απαντήσεις στην εν λόγω ερώτηση που εστίαζαν, ως αντιστάθμισμα, στις υπόλοιπες, εξίσου σημαντικές ιστορικές περιόδους της χώρας:

“Η βυζαντινή κουλτούρα , πολιτισμός και μουσική, η λαϊκή παράδοση που έχει γαλουχηθεί και από την οθωμανική περίοδο και τον ρομαντισμό και φυσικά η σύγχρονη κουλτούρα που προέκυψε ως αμάγαλμα όλων των παραπάνω”.

«Λαϊκή παράδοση, σύγχρονη τέχνη», «It's more modern eras. All cultures have something to share», «1500 years of culture», «The rest of Greek history and culture, which is equally glorious and magnificent», «Greek culture stems from antiquity but it has evolved away from it, like all cultures do», «The cultural remains from other periods».

Τέλος, μεγάλος ήταν ο αριθμός απαντήσεων στην εν λόγω ερώτηση που επικεντρώνονταν στα σύγχρονα τουριστικά πλεονεκτήματα της χώρας: «Nature», «Φυσική ομορφιά», «Good gastronomy, lovely places... », «Nice people, incredible food, the quality of life is awesome. Life is slowly, not fast and greek people understand that», «Very good food, sea and nice places», «Folk and fantastic places for the view of the city», «Το φυσικό τοπίο, η ιστορία, οι άνθρωποι που μπορούν να ξαναφτιάξουν τα πάντα», «...landscapes, food, and so on», «...slow, relaxed way of life», «Modern greek culture i would say, the food, the architecture, the style of the people here, the way they live», «Buildings and architecture, the lifestyle, bars and eating areas», «People, language, food, nature (mountains, beaches, rivers, forests....), traditional culture (music, folklore, theater...), towns, picturesque villages», «Good people and great food», «The beautiful beaches», «The sun, the sea and the nature».

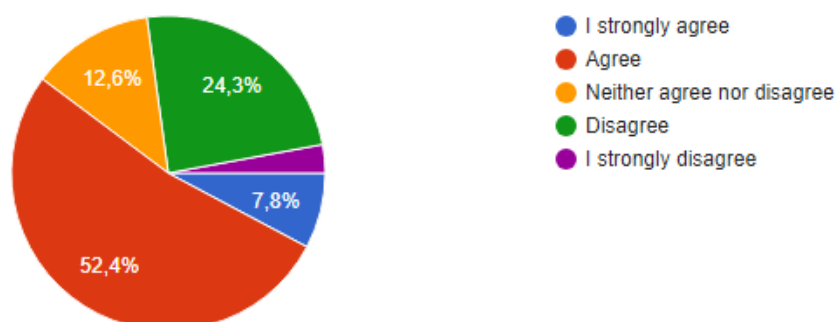
Αναφορικά με το περιεχόμενο και την εκθεσιακή πρακτική του Μουσείου, οι επισκέπτες κλήθηκαν να απαντήσουν σε τρία ερωτήματα, δύο κλειστού και ένα ανοικτού τύπου. Όπως έχει ήδη αναφερθεί τόσο στη βιβλιογραφική επισκόπηση, όσο και στις συζητήσεις με το επιστημονικό προσωπικό του Μουσείου, το ΕΑΜ φιλοξενεί αρχαία τέχνηρα και καλλιτεχνικά αριστουργήματα από ολόκληρο το χρονικό φάσμα της ελληνορωμαϊκής αρχαιότητας, αλλά και ευρήματα της Προϊστορικής περιόδου, προερχόμενα από ολόκληρη την ελληνική επικράτεια, αλλά και εκτός αυτής (Κυπριακή Συλλογή, Αιγυπτιακή Συλλογή). Οι εν λόγω ερωτήσεις στόχευαν στο να διαπιστωθεί εάν οι επισκέπτες είχαν επίγνωση της ποικιλίας και της ετερόκλητης προέλευσης των εκθεμάτων, τα οποία δεν αποτελούν όλα έργα αμιγώς «ελληνικής» εμπνεύσεως και προέλευσης.

Αρχικά, τα αποτελέσματα της απόκρισης των επισκεπτών, αναφορικά με τη θέση ότι *“Το Μουσείο δεν επικεντρώνεται μόνο στους αρχαίους Έλληνες (και την ελληνική αρχαιότητα εν γένει)”*, φαίνεται να δικαιώνουν τους επιμελητές του Μουσείου:

The museum doesn't focus only on the ancient Greeks.

103 απαντήσεις

Διάγραμμα 7: Η γνώση των επισκεπτών αναφορικά με την προέλευση των εκθεμάτων του ΕΑΜ

Παρατηρούμε ότι ένα σημαντικά μεγάλο ποσοστό της τάξεως του 60,2%, έχει κατανοήσει πλήρως το ετερόκλητο περιεχόμενο της μόνιμης έκθεσης του ΕΑΜ και το ότι η ελληνική αρχαιότητα δε βρίσκεται απαραίτητα στο επίκεντρο της εκθεσιακής διάρθρωσής του. Ένα μικρό ποσοστό του 12,6% μοιάζει να αμφιταλαντεύεται για το περιεχόμενό του και την ταυτότητα των εκθεμάτων του, ενώ σε ποσοστό 27,2%, θεωρεί ότι το Μουσείο αφορά αποκλειστικά την ελληνική αρχαιότητα και ότι επικεντρώνεται στα επιτεύγματα των αρχαίων Ελλήνων. Έτσι, το Μουσείο φαίνεται να μεταφέρει επιτυχώς το μήνυμα του πολιτισμικού πλουραλισμού και της οικουμενικότητας της αρχαίας τέχνης. Ενδεχομένως να παίζει ρόλο το εκπαιδευτικό υπόβαθρο των επισκεπτών για αυτό το αποτέλεσμα, αλλά

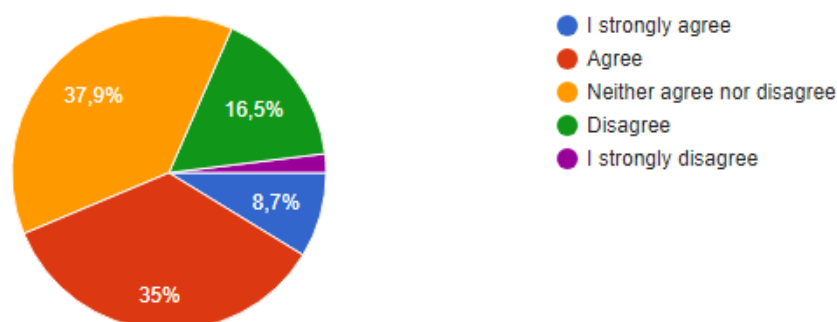
αυτό είναι κάτι που δεν μπορούμε να ισχυριστούμε με βεβαιότητα, δεδομένου ότι οι απαντήσεις ήταν ανώνυμες και δεν μπορούν να ταυτιστούν με συγκεκριμένα πρόσωπα.

Έπειτα, όσον αφορά την εκθεσιακή πρακτική του ΕΑΜ και το εάν και κατά πόσο ανταποκρίνεται στις προκλήσεις του σύγχρονου μουσειολογικού σχεδιασμού, οι απαντήσεις των επισκεπτών ήταν και εδώ ποικίλες:

The museum's exhibitions are developed with a contemporary view.

103 απαντήσεις

Διάγραμμα 8: Η άποψη των επισκεπτών αναφορικά με την εκθεσιακή πρακτική του ΕΑΜ

Το 43,7% «Συμφωνεί» ή και «Συμφωνεί απόλυτα» ότι η μόνιμη έκθεση του ΕΑΜ ακολουθεί τις επιταγές των σύγχρονων εκθεσιακών πρακτικών, κατά τα πρότυπα των μεγάλων μουσείων της Ευρώπης και του κόσμου, το 37,9% αμφιβάλλει για αυτό, ενώ το 18,4%, θεωρεί ότι η μόνιμη έκθεση δεν διέπεται από μια σύγχρονη μουσειολογική ματιά. Πράγματι το Μουσείο έχει στηριχθεί κατά βάση στα μουσειολογικά πρότυπα του 19^{ου} αιώνα, τα οποία εξακολουθεί να διατηρεί μέχρι και σήμερα, ωστόσο σημαντικός αριθμός επισκεπτών δε φαίνεται να ενοχλείται από αυτό.

Τέλος, στην ερώτηση ανοικτού τύπου “Τι σας έκανε μεγαλύτερη εντύπωση στο Μουσείο”, οι απαντήσεις των επισκεπτών είναι ενδεικτικές, τόσο του περιεχομένου των συλλογών, όσο και της εκθεσιακής πρακτικής, αλλά και της ευρύτερης κατάστασης που επικρατεί στο Μουσείο σήμερα:

“The condition of the museum, being dimly lit and inaccessible to the public with little information provided on the exhibits. Therefore, its function as a learning environment is at a halt. However, the collection is, undoubtedly, impressive and unique in its culture value”.

Παρατηρούμε, ότι ο συγκεκριμένος επισκέπτης επικρίνει όχι μόνο τις δυσχερείς συνθήκες κάτω από τις οποίες εκτίθενται τα έργα, αλλά και την ευρύτερη δυσμενή κατάσταση (σύμφωνα με τον ίδιο) που επικρατεί στους χώρους του ΕΑΜ.

Ανεπαρκώς φωτισμένα εκθέματα, έλλειψη προσβασιμότητας στους χώρους, ελλιπής περιγραφή και ενημέρωση αναφορικά με το περιεχόμενο των εκθέσεων, είναι τα στοιχεία που τον ενόχλησαν περισσότερο κατά την περιήγησή του, χωρίς ωστόσο, να παραλείψει να εξάρει την αναμφίβολη αξία και μοναδικότητα των εκθεμάτων.

Τα αρνητικά σχόλια δεν έλειψαν και από άλλους επισκέπτες:

“Αυτό που με εντυπωσίασε περισσότερο αρνητικά, είναι το γεγονός πως το ελληνικό αρχαιολογικό μουσείο είναι ένας χώρος πολιτισμού, μη ανοιχτός στην κοινότητα, με περιορισμένο αριθμό δράσεων που κατά κύριο λόγο απευθύνονται σε γνώστες της αρχαιότητας”.

“The lack of organisation. It was difficult to find your way and I would love a guided route so you cant see everything in random order. Also some parts where locked away”.

“Its vast collection, which was really nice but unfortunately not presented in a modern way. I also think it is missing a human focused approach”.

“That the second floor of the museums, every time that I visited was closed”.

“That the biggest part of it was closed”.

Αρκετά ήταν, ωστόσο, τα θετικά σχόλια των επισκεπτών, οι οποίοι, πέρα από τον θαυμασμό που εξέφρασαν για την ποιότητα των εκθεμάτων, αναφερόμενοι ξεχωριστά σε καθένα από αυτά, φάνηκαν ικανοποιημένοι από τη γενικότερη οργάνωση και την εκθεσιακή πρακτική του Μουσείου:

«Οι χώροι ήταν ευρύχωροι, ένιωθα άνετα στο χώρο», «The variety of exhibited items», «Learning about centuries of history», «The uniqueness of the sculptures», «Το εμβληματικό κτίριο, η υποδοχή, οι σπάνιες αρχαιότητες», «Impressive and magnificent collection», «Very detailed explanations», «Large periods of time recorded», «The excellent cross-section of artistic types from across the Greek world (geographically and temporal)», «Details on figures, anatomical precision», «The way the statues captured fabric», «The way the artifacts have been preserved shows the effort that has gone into it. Quite astounding!», «Big statues and poetry».

Σε ποσοτικό επίπεδο, αξίζει να αναφερθεί ότι από τις 97 απαντήσεις στην εν λόγω ερώτηση, οι 36 ήταν θετικές, 8 είχαν αρνητικό χαρακτήρα, ενώ οι υπόλοιπες 53, αναφέρονται σε συγκεκριμένα παραδείγματα εκθεμάτων που έκαναν τη μεγαλύτερη εντύπωση, όπως: «Large Poseidon/Zeus statue», «Mask of Agamemnon», «Mechanism of Antikythira», «The Atheneia statue».

Ανακεφαλαιώνοντας, θα λέγαμε ότι το ΕΑΜ αποτελεί σήμερα έναν σταθερό και δημοφιλή προορισμό για τους ξένους επισκέπτες, ενώ ο αριθμός των Ελλήνων

που το επισκέπτονται μοιάζει να είναι σαφώς μικρότερος, με εξαίρεση τους μαθητές σχολικών μονάδων, οι οποίοι το επισκέπτονται σε καθημερινή βάση, στο πλαίσιο εκπαιδευτικών σχολικών προγραμμάτων. Επιπλέον, τόσο οι άνδρες, όσο και οι γυναίκες -κυρίως ανώτατης εκπαιδευτικής βαθμίδας- επιλέγουν να επισκεφθούν το Μουσείο, με το ποσοστό των νεότερων ηλικιών να υπερέχει σημαντικά. Επίσης, η συντριπτική πλειονότητα των επισκεπτών αποκομίζει θετική εντύπωση από αυτό, ενώ ένα σημαντικό ποσοστό (39,8%) συνδέει άρρηκτα το αρχαίο παρελθόν με τη σύγχρονη Ελλάδα. Ωστόσο, σημαντικά μεγαλύτερο είναι το ποσοστό (60,2%) που θεωρεί ότι η Ελλάδα δεν ετεροπροσδιορίζεται από την ελληνική αρχαιότητα, αλλά, αντιθέτως, διαθέτει πολλά πλεονεκτήματα που σχετίζονται με τη σύγχρονη πολιτιστική παραγωγή και την κουλτούρα της. Τέλος, όσον αφορά την εκθεσιακή πρακτική που ακολουθεί το ΕΑΜ σήμερα, οι επισκέπτες «διχάζονται» ανάμεσα σε αυτούς που πιστεύουν ότι η μόνιμη έκθεση διέπεται από μια γενικότερη «σύγχρονη ματιά» και σε αυτούς που θεωρούν τον τρόπο έκθεσης και προβολής των έργων σχετικά ανεπαρκή και παρωχημένο.

Κεφάλαιο 5

Συμπεράσματα - Προτάσεις

Στην παρούσα εργασία επιχειρήθηκε μια ιστορική επισκόπηση της εδραίωσης του θεσμού των εθνικών μουσείων στην Ευρώπη και εξετάστηκε ο ρόλος και η συμβολή τους στη διαμόρφωση της έννοιας της εθνικής ταυτότητας. Διερευνήθηκε η πολύπλοκη έννοια του έθνους σε συνάρτηση με τις ιδεολογίες, τις νοοτροπίες, τις στάσεις και τις αντιλήψεις της κοινωνίας σε διαχρονικό επίπεδο. Προσεγγίστηκε θεωρητικά η έννοια του παρελθόντος και το πώς αυτό εκλαμβάνεται και ερμηνεύεται από τους κοινωνικούς δρώντες της εκάστοτε εποχής, ενώ διαπιστώθηκε η καίρια σημασία της διαχείρισής του και ο βαθμός επιρροής του στο κοινωνικό και πολιτικό γίνεσθαι.

Με επίκεντρο του ενδιαφέροντος τα εθνικά μουσεία της Ευρώπης διαπιστώθηκε ο βαθιά πολιτικός χαρακτήρας τους και η χρήση τους ως ιδεολογικών εργαλείων για την παραγωγή γνώσης και την αναπαράσταση της αλήθειας. Στην περίπτωση της Ελλάδας, τα εθνικά μουσεία αποτέλεσαν εξ αρχής κεντρικό άξονα συγκρότησης της πολιτιστικής πολιτικής του κράτους, στο πλαίσιο της κατασκευής και της προβολής μιας ενιαίας και ένδοξης εθνικής ταυτότητας. Η Αρχαιότητα τοποθετήθηκε στο επίκεντρο της πολιτικής αυτοσυνειδησίας, με τις ελληνικές αρχαιότητες να αποτελούν τα υλικά θεμέλια του νέου κράτους, αλλά και τις πηγές της νομιμοποίησης του.

Το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο στην Αθήνα, κατέχοντας κεντρικό ρόλο στο μουσειακό χάρτη της χώρας, τροφοδότησε τον ιδρυτικό μύθο της αναβίωσης του έθνους, εκθέτοντας με επαγωγικό τρόπο και παρατακτική διάταξη τα προφανή δείγματα της ένδοξης καταγωγής του. Παρά τις επανειλημμένες επανεκθετικές προσπάθειες, μουσειογραφικού κυρίως χαρακτήρα, και παρά τη δεδηλωμένη πρόθεση του επιστημονικού προσωπικού να καταδειχτούν οι κοινωνικές παράμετροι και η ιστορία των εκθεμάτων, ο γραμμικός τρόπος παρουσίασης των έργων και η αισθητική αντίληψη του περασμένου αιώνα παραμένει ενεργή ακόμη και σήμερα. Η έκθεση των έργων ακολουθεί το κλασικό σχήμα της χρονολογικής και τυπολογικής κατάταξης με την παράλληλη, ωστόσο, εισαγωγή θεματικών ενοτήτων, επεξηγηματικών κειμένων και εποπτικού υλικού.

Πιο συγκεκριμένα, αυτό που διαπιστώθηκε από την πρωτογενή έρευνα σε συνάρτηση με τα πορίσματα της βιβλιογραφικής επισκόπησης, είναι ότι το ΕΑΜ μοιάζει να διέπεται σήμερα από μια κρίση ταυτότητας, αντανακλώντας, στην ουσία, την αντίστοιχη «σύγχυση» που διέπει διαχρονικά την ελληνική κοινωνία. Αναφορικά τόσο με την εξωτερική εικόνα, όσο και με το περιεχόμενό του, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ένα συνονθύλευμα παλαιού και νέου, το οποίο αντικατοπτρίζει μια γενικότερη «αμηχανία» της εποχής. Η Ελλάδα διαχρονικά

παραπαίει ανάμεσα στο παρελθόν και το μέλλον, βρισκόμενη διαρκώς σε ένα μεταίχμιο και αδυνατώντας, ουσιαστικά, να συνομιλήσει και να εναρμονιστεί με το παρόν. Αυτό είναι εμφανές από τη γενικότερη εικόνα του Μουσείου, αρχής γενομένης από την είσοδο σε αυτό, όταν ο επισκέπτης παρατηρεί μια σύγχρονη εγκατάσταση ελέγχου αποσκευών τοποθετημένη αδέξια, χωρίς να έχει ενσωματωθεί οργανικά σε ένα μουσειακό περιβάλλον νεοκλασικού τύπου. Όσον αφορά την εξωτερική εικόνα του Μουσείου, τα σημάδια της εγκατάλειψης στην πλατεία και σε κάποιες επιφάνειες του κτηρίου είναι ιδιαιτέρως εμφανή, παρά τις όποιες παρεμβάσεις αισθητικής βελτίωσης έχουν γίνει. Αξίζει δε να σημειωθεί, ότι ο αρχιτεκτονικός σχεδιασμός της επέκτασης του Μουσείου⁷ χρηματοδοτήθηκε και ολοκληρώθηκε, χωρίς τη συνεργασία και τη γνωμοδότηση του επιστημονικού προσωπικού και των αρχαιολόγων που εργάζονται σε αυτό και κυρίως χωρίς να έχει εξασφαλιστεί το απαραίτητο κονδύλι για την υλοποίησή της. Παρόλο που θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί μια ριζική κτηριακή αναπαλαίωση, αξιοποιώντας τους υπάρχοντες χώρους και τις πολλαπλές αίθουσες του Μουσείου, γίνεται λόγος για έναν επιφανειακό εκσυγχρονισμό στο κέλυφός του, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η αναγκαία ανανέωση του περιεχομένου και του ύφους του εκθεσιακού του αφηγήματος.

Η διοίκηση του Rijksmuseum, του εθνικού μουσείου της Ολλανδίας, δε διστάζει να εντάξει στο εκθεσιακό του αφήγημα «δύσκολα εθνικά ζητήματα», όπως αυτό του αποικιοκρατικού παρελθόντος της χώρας, την ίδια στιγμή που το ΕΑΜ παρακολουθεί την εξέλιξη του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού με τον ίδιο παρατακτικό τρόπο που εφάρμοζε τον προπερασμένο αιώνα. Η πρόσφατη μετατροπή του σε ΝΠΔΔ δεν δείχνει, κατά τα φαινόμενα, να οδηγεί, προς το παρόν τουλάχιστον, σε μια διαρθρωτική εξυγίανση του, όπως έχει εξαγγελθεί από την παρούσα κυβέρνηση. Το επιστημονικό προσωπικό ασκεί μεν πιέσεις με τα λιγοστά μέσα που διαθέτει, ωστόσο ο περιορισμένος διοικητικός ρόλος του δεν αφήνει πολλά περιθώρια ουσιαστικών παρεμβατικών πρωτοβουλιών από πλευράς του.

Την ίδια «αμήχανη» αίσθηση φαίνεται να αποκομίζουν και οι επισκέπτες του Μουσείου, σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας κοινού που πραγματοποιήθηκε. Παρατηρούμε πως οι απαντήσεις αναφορικά με την εκθεσιακή πρακτική που ακολουθεί το ΕΑΜ σήμερα, «διχάζονται», χωρίς να υπάρχει μια ομοιογένεια απόψεων, όσον αφορά την πρόσληψη του περιεχομένου του από τους επισκέπτες. Αρκετοί (σε ποσοστό 43,7) βρίσκουν τη μόνιμη έκθεση να εναρμονίζεται με τα σύγχρονα μουσειολογικά και μουσειογραφικά διεθνή πρότυπα, ωστόσο είναι πολλοί εκείνοι που αμφιβάλλουν και διαφωνούν για αυτή τη σύγχρονη μουσειολογική ματιά (σε ποσοστό 56,3%). Διόλου ευκαταφρόνητος είναι και ο

⁷ <https://www.kathimerini.gr/culture/562280851/ethniko-archaiologiko-megalonei-to-moyseio-ton-moyseion/> (Τελευταία επίσκεψη: 23.02.2024)

αριθμός των αρνητικών σχολίων που αφορούν τις εγκαταστάσεις του Μουσείου και τις δυσμενείς συνθήκες φύλαξης και προβολής των εκθεμάτων.

Εάν το ΕΑΜ διαθέτει ένα συγκριτικό πλεονέκτημα σε σύγκριση με άλλα αντίστοιχα μουσεία της Ευρώπης και του κόσμου, αυτό είναι ο αριστουργηματικός χαρακτήρας και ο πλούτος των αρχαίων εκθεμάτων του που συνεχίζει να εντυπωσιάζει τους επισκέπτες ακόμη και σήμερα. Παρατηρούμε ότι ένα πολύ μεγάλο ποσοστό των επισκεπτών (39,8%) ταυτίζει την Ελλάδα με το αρχαίο παρελθόν μέχρι και σήμερα, θεωρώντας το αναπόσπαστο κομμάτι της εθνικής υπόστασής της. Αυτό, βέβαια, συνδέεται με το ότι η ελληνική πολιτεία επενδύει διαχρονικά στην ανάδειξη και προβολή της ελληνικής αρχαιότητας σε ολόκληρο τον κόσμο, θεωρώντας την ως το πλέον αδιαφιλονίκητο συμβολικό κεφάλαιο της χώρας, κάτι που διαπιστώνεται εύκολα, παρατηρώντας τον δυσανάλογα μεγάλο αριθμό αρχαιολογικών μουσείων που είναι διάσπαρτα στον ελληνικό χώρο σε σύγκριση με άλλα είδη μουσείων.

Αυτό για το οποίο θα έπρεπε η ελληνική πολιτεία να μεριμνήσει είναι ο επαναπροσδιορισμός του συμβολικού και πολιτισμικού κεφαλαίου της χώρας. Το κράτος, ως ο κατεξοχήν διαχειριστής των εθνικών μουσείων στην ελληνική επικράτεια, οφείλει να επινοήσει ένα «νέο» συμβολικό κεφάλαιο πάνω στο οποίο θα επενδύσει, προκειμένου να διατηρήσει τον θεσμό των εθνικών μουσείων πολιτισμικά ζωντανό και ανταγωνιστικό, τουλάχιστον σε σχέση με τους ομοειδείς μουσειακούς οργανισμούς της ευρωπαϊκής ηπείρου. Ως προς το ΕΑΜ συγκεκριμένα, οφείλει, πρωτίτως, να θεμελιώσει στο εσωτερικό της διοικητικής δομής του ένα νέο πλαίσιο δράσης των δρώντων, το οποίο αφενός θα επιτρέπει την ενεργό συμμετοχή του επιστημονικού προσωπικού σε θέματα πολιτιστικής πολιτικής και διαχείρισης, και αφετέρου θα ανοίγει το δρόμο σε μια πολιτική συμπράξεων και συνεργασιών με άλλους αντίστοιχους μουσειακούς φορείς. Με αυτόν τον τρόπο, το Μουσείο θα μπορεί να ανανεώνει τακτικά τόσο το περιεχόμενο, όσο και το εκθεσιακό αφήγημά του, χωρίς να περιορίζεται ο ρόλος του ως αποκλειστικός θεματοφύλακας της παράδοσης και της εθνικής ταυτότητας.

Διευρύνοντας τους ορίζοντές του, το ΕΑΜ οφείλει να επαναδιαπραγματευτεί τη σχέση του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού με το σύγχρονο ελληνικό πολιτισμό, εντάσσοντας στον ετήσιο προγραμματισμό του εκθέσεις που θα πραγματεύονται ζητήματα που απασχολούν το σύγχρονο κόσμο: η μετανάστευση, η πολυπολιτισμικότητα, η διαφορετικότητα, η κοινωνική ανισότητα, η θέση της γυναίκας, ο έρωτας, η βία, η ελεύθερη έκφραση, η ελεύθερη σκέψη, είναι μερικά μόνο από τα θέματα που θα μπορούσαν να αποτελέσουν αντικείμενο συγκριτικής μελέτης σε συνάρτηση με τις αξίες και τις παραδόσεις του αρχαίου παρελθόντος. Ο εκσυγχρονισμός της εκθεσιακής πολιτικής του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου και η ανανέωση του εκθεσιακού αφηγήματός του αποτελεί ίσως το μεγαλύτερο και αποφασιστικότερο βήμα προς την ενίσχυση και την ανάδειξη ενός από τους

βασικότερους πυλώνες του πολιτισμικού και συμβολικού κεφαλαίου που διαθέτει αυτή τη στιγμή η χώρα.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Αυδίκος, Β. (2014). *Οι πολιτιστικές και δημιουργικές βιομηχανίες στην Ελλάδα*, Θεσσαλονίκη, Επίκεντρο.

Aronsson, P. (2012). «Εθνικά μουσεία στη νότια Ευρώπη: ρόλοι και δυναμική» στο Α. Μπούνια και Α. Γκαζή (επιμ.) *Εθνικά Μουσεία στη Νότια Ευρώπη. Ιστορία και Προοπτικές*, Αθήνα, Καλειδοσκόπιο, 26-35.

Βατόπουλος, Ν. (2004). Ένα όραμα που δεν εκπληρώθηκε. *Η Καθημερινή*, 21 Μαρτίου.

Βέμη, Μ. και Νάκου, Ε. (επιμ.). (2010). *Μουσεία και εκπαίδευση*, Αθήνα, Νήσος.

Βλαχογιάννη, Ε. (2010). Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο. Το Πανόραμα της Αρχαίας Ελληνικής Γλυπτικής. *Η Συλλογή Γλυπτών, Αρχαιολογία και Τέχνες*, 115: 83-89.

Γκαζή, Α. (1999). Η έκθεση των αρχαιοτήτων στην Ελλάδα (1829-1909). Ιδεολογίες αφετηρίες - πρακτικές προσεγγίσεις. *Αρχαιολογία και Τέχνες* 73, 45-53.

Γκαζή, Α. (2012). «Εθνικά μουσεία στην Ελλάδα: όψεις του εθνικού αφηγήματος» στο Α. Μπούνια και Α. Γκαζή (επιμ.) *Εθνικά Μουσεία στη Νότια Ευρώπη. Ιστορία και Προοπτικές*, Αθήνα, Καλειδοσκόπιο, 36-71.

Γκαζή, Α. και Μπούνια, Α. (2012). «Εισαγωγή: ζητήματα μελέτης των εθνικών μουσείων» στο Α. Μπούνια και Α. Γκαζή (επιμ.) *Εθνικά Μουσεία στη Νότια Ευρώπη. Ιστορία και Προοπτικές*, Αθήνα, Καλειδοσκόπιο, 8-25.

Gourgouris, S. (1993). <<Notes on the nation's dream-work>>, *Qui Parle* 7, 1: 81-101.

- 1996: *Dream Nation: Enlightenment, Colonization and the Institution of Modern Greece*, Στάνφορντ, Stanford University Press [*Έθνος-όνειρο: Διαφωτισμός και θέσμιση της σύγχρονης Ελλάδας*, μτφ. Αθανάσιος Κατσικερός, Αθήνα, Κριτική, 2007].

Heinich, N. (2014). *Κοινωνιολογία της τέχνης*, Αθήνα, Πλέθρον σ.73.

Hooper-Greenhill, E. (2006). *Το μουσείο και οι πρόδρομοί του*. Αθήνα: Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς.

Ζορμπά, Μ., (2014). *Πολιτική του πολιτισμού. Ευρώπη και Ελλάδα στο δεύτερο μισό του 20ού αιώνα*, Αθήνα, Πατάκης.

Καλεσοπούλου, Δ. (2016). Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο 1866-2016: Από τη διδασκαλία της αρχαιολογικής επιστήμης στην πρόκληση της πολυδιάστατης μουσειακής εμπειρίας, στο Μαρία Λαγογιάννη-Γεωργακαράκου (επ.), (2016) *Οδύσσειες*, Έκδοση του Ταμείου Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων, Αθήνα, σσ. 211-236.

Καλτσάς, Ν. (2005β). Νέα έκθεση της Συλλογής Χαλκών, της Συλλογής Αγγείων και της αίθουσας της Θήρας. Λόγος των εγκαινίων, *Το Μουσείον* 5, Περιοδική Έκδοση του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, 77-80.

Καρούζος, Χ. & Καρούζου, Σ. (1981). *Ανθολόγημα θησαυρών του Εθνικού Μουσείου*, Αθήνα, ΜΙΕΤ.

Καρούζου, Σ. (1956). Η νέα αίθουσα του Εθνικού Μουσείου, *Νέα Εστία*, 695: 849-55.

Κιτρομηλίδης, Π. & Σκλαβενίτης, Τ. (2004). *Ιστοριογραφία της Νεότερης και Σύγχρονης Ελλάδας (1833-2002)*, Αθήνα, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών.

Κοκκέβη-Φωτίου, Δ. (2004). Ειδικό Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα για Κωφούς, στο Α. Τσιτούρη (επιμ.), *Πρόσβαση Ατόμων με Αναπηρίες σε χώρους πολιτισμού και αθλητισμού*, Πρακτικά συνεδρίου (Θεσσαλονίκη 30/10-1/11/2003). Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού, 200-203.

Κρεμμύδας, Β. (2010). *Η Μεγάλη Ιδέα. Μεταμορφώσεις ενός εθνικού ιδεολογήματος*, Αθήνα, Τυπωθήτω.

Λεονταρίτης, Γ. (1983). «Ελληνισμός και διεθνισμός: πολιτική ιδεολογία», στο Δ. Τσαούσης (επιμ.) *Ελληνισμός και ελληνικότητα. Ιδεολογικοί και βιωματικοί άξονες της νεοελληνικής κοινωνίας*, Αθήνα, Εστία.

Leontis, A. (1991). <<Cultural politics and popular uses of the ancients>>, *Journal of Modern Greek Studies* 9: 191-214.

- 1995: *Topographies of Hellenism: Mapping the Homeland*, Ίθακα, Cornell University Press [*Τοπογραφίες του Ελληνισμού. Χαρτογραφώντας την πατρίδα*, μτφ. Παναγιώτης Στογιάννος, Αθήνα, Scripta, 1998].

Λουκάτος, Δ. (1992). *Εισαγωγή στην Ελληνική Λαογραφία*, 4η έκδοση, Αθήνα, ΜΙΕΤ .

Μούλιου, Μ. και Μπούνια, Α. (1999α). «Εισαγωγή στη Μουσειολογία», *Αρχαιολογία & Τέχνες* 70, 38.

Μπούνια, Α. (2014). «Ευρωπαϊκά Εθνικά Μουσεία: σκέψεις για το παρόν και το μέλλον των εθνικών μουσείων». *Αρχαιολογία*.

<https://www.archaiologia.gr/blog/2014/09/29/%CF%84%CE%B1->

%CE%BC%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%B5%CE%AF%CE%B1-
%CE%BA%CE%B1%CE%B9- %CE%B7-
%CE%BC%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%B5%CE%B9%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B
3%CE%AF%CE%B1-%CF%83%CF%84%CE%B7- %CF%83%CF%8D%CE%B3%CF%87-7/

Ξυδάκης, Ν. (2004). Το "Εθνικό" έγκλημα του κ. Βενιζέλου. *Η Καθημερινή*, 21 Μαρτίου.

Πασχαλίδης, Γ. (2001). Από το μουσείο του πολιτισμού στον πολιτισμό του μουσείου, στο Μ. Σκαλτσά (επιμ.), *Η Μουσειολογία στον 21ο αιώνα. Θεωρία και πράξη*, Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου, Θεσσαλονίκη 21-24 Νοεμβρίου 1997, Θεσσαλονίκη, 212-220.

Πετράκος, Β. (1995). *Η περιπέτεια της ελληνικής αρχαιολογίας στον βίο του Χρήστου Καρούζου*, Αθήνα: Εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία.

Πολίτης, Α. (1993). *Ρομαντικά χρόνια. Ιδεολογίες και νοοτροπίες στην Ελλάδα του 1830-1880*, Εταιρεία Μελέτης Νέου Ελληνισμού-Μνήμων.

Προσκυνητοπούλου, Ρ. (2010). Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο. Η επανέκθεση της Συλλογής Χαλκών", *Αρχαιολογία και Τέχνες*, 116: 85-92.

Σακελλαρίου, Α. (1987). Ο Χρήστος Καρούζος και η Προϊστορική Συλλογή του Εθνικού Μουσείου, *Νέα Εστία*, 122: 1444, 1136-38.

Storey, J. (2015). Πολιτισμική θεωρία και λαϊκή κουλτούρα, Αθήνα, Πλέθρον σ. 22.

Τζιόβας, Δ. (1989). *Οι μεταμορφώσεις του εθνισμού και το ιδεολόγημα της ελληνικότητας στον Μεσοπόλεμο*, Αθήνα, Οδυσσέας.

- (2007) Ελληνικότητα και Γενιά του '30, *cogito*, 6: 6-9.
- (2008) 'Reconfiguring the past: antiquity and Greekness', in D. Damaskos and D. Plantzos (eds) *A Singular Antiquity. Archaeology and Hellenic Identity in twentieth-century Greece*, Athens: Mouseio Benaki.

Τζιόβας, Δ. (2011). *Ο Μύθος της Γενιάς του Τριάντα. Νεοτερικότητα, ελληνικότητα και πολιτισμική ιδεολογία*, Αθήνα, Πόλις.

Τζώνος, Π. (2007). *Μουσείο και Νεωτερικότητα*, Αθήνα, Παπασωτηρίου.

Τζώρτζη, Κ. (2010). *Η χωρική αρχιτεκτονική των μουσείων*, Αθήνα, Καλειδοσκόπιο.

Χαμηλάκης, Γ. (2012). *Το έθνος και τα ερείπιά του*, Αθήνα, εκδ. του Εικοστού Πρώτου.

Χατζηνικολάου, Τ. (2003). «Εισαγωγή», στο Γ. Γουργούλη και Τ. Χατζηνικολάου (επιμ.), ειδικός τόμος: *Μουσεία και λαϊκός πολιτισμός, Εθνογραφικά ζητήματα*, 12-13: 11-26.

Ξενόγλωσση

Anderson, B. (2006 [1983]). *Imagined Communities: Reflections on the Origins and Spread of Nationalism*, London, Verso.

Aronsson, P. (2011). "Explaining National Museums. Exploring comparative approaches to the study of national museums", in Knell, S.J., Aronsson, P. and Amundsen, A. (eds.), *National Museums. New Studies from around the World*, Routledge, London, p. 29-54.

Aronsson, P & Elgenius, G. (επιμ., 2011). *Building National Museums in Europe 1750-2010*. Conference proceedings from EuNaMus, European National Museums: Identity Politics, the Uses of the Past and the European Citizen, Bologna 28-30 April 2011. Report No. 1, διαθέσιμο ηλεκτρονικά: <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:739677/FULLTEXT01.pdf> (τελευταία επίσκεψη 26.09.2023).

Banis, D. (2019). The Role Of National Museums In A Time Of Nationalism, Forbes, διαθέσιμο ηλεκτρονικά: <https://www.forbes.com/sites/davidebanis/2019/02/19/the-role-of-national-museums-in-a-time-of-nationalism/?sh=615c78b63738> (τελευταία επίσκεψη: 28.09.2023).

Bennett, T. (1995). *The Birth of the Museum*. London, Routledge.

Berger, S. and Lorenz, C. (2008). 'Introduction: national history writing in Europe in a global age', in S. Berger and C. Lorenz (eds). *The Contested Nation: Ethnicity, Class, Religion and Gender in National Histories*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*, Cambridge, MA: Harvard University Press.

Chatterjee, P. (1986). *Nationalist Thought and the Colonial World: A Derivative Discourse*, Λονδίνο, Zed Books.

Clogg, R. (2002). *A Concise History of Greece*, 2nd edn, Cambridge: Cambridge University Press.

Davis, J.L. (2000). <<Warriors for the fatherland: national consciousness and archaeology in "barbarian" Epirus and "verdant" Ionia 1912-1922>>, *Journal of Mediterranean Archaeology* 13 (1), σσ. 76-98.

Duncan, C. and Wallach, A. (1980). 'The universal survey museum', *Art History*, 3: 448–69.

Duncan, C. (1995). *Civilizing Rituals Inside Public Art Museums*, London, Routledge.

Fairclough, N. (2003). *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*, London and New York: Routledge.

Fallmerayer, J. P. (1830). *Geschichte der Halbinsel Morea während des Mittelalters*, I, Stuttgart; Fallmerayer, J. P. 1836, *Geschichte der Halbinsel Morea während des Mittelalters*, II, Stuttgart.

Foucault, M. (1977). *Language, Counter-memory, Practice*, Ithaca, Cornell University Press.

- 1980: C. Gordon (επιμ.), *Power/Knowledge*, Νέα Υόρκη, Pantheon Books.
- 1986: <<Of other spaces>>, *Diacritics* 16, 1: 22-27.

Gazi, A. (2011). National museums in Greece: History, ideology, narratives, In *Building National Museums in Europe 1750-2010*. Conference proceedings from EuNaMus, European National Museums: Identity Politics, the Uses of the Past and the European Citizen, Bologna 28-30 April 2011. Peter Aronsson & Gabriella Elgenius (eds) EuNaMus Report No 1.

Gombrich, F.H. (1985a). *Norm and Form: Studies in the Art of the Renaissance I*, Phaidon Press, Οξφόρδη.

Hasselt, V.G. (2011). The Dutch National Historical Museum: A national museum for the twenty-first century, in Knell, S.J., Aronsson, P. and Amundsen, A. (eds.), *National Museums. New Studies from around the World*, Routledge, London, p. 315-318.

Hein, G. (1998). *Learning in the Museum*, London, Routledge.

Hooper-Greenhill, E. (1992). *Museums and the Shaping of Knowledge*, London, Routledge.

Hughes, S.A. (2011). "The British Museum in print. From national to universal museum", in Knell, S.J., Aronsson, P. and Amundsen, A. (eds.), *National Museums. New Studies from around the World*, Routledge, London, p. 193-204.

Hyxley, G. (1998). 'Aspects of modern Greek historiography of Byzantium', in D. Ricks and P. Magdalino (eds) *Byzantium and the Modern Greek Identity*, Aldershot, Hampshire: Ashgate.

Impey, O. & MacGregor, A. (επ.) (1985). *The Origins of Museums*, Clarendon Press, Οξφόρδη.

Jenkins, I. (2007). *The Parthenon Sculptures in the British Museum*, London: British Museum Press.

Kaltsas, N. (2007). 'The National Archaeological Museum and its Collections. The chronicle of its foundation and development' in N. Kaltsas, *The National Archaeological Museum*, Athens, John S. Latsis Public Benefit Foundation, 15-23, Online. Available at: https://www.latsis-foundation.org/content/elib/book_14/nam_gr.pdf.

Knell, S. (2011). "National museums and the national imagination", in Knell, S.J., Aronsson, P. and Amundsen, A. (eds.), *National Museums. New Studies from around the World*, Routledge, London, p. 3-28.

Lewis, G. (1992). 'Museums and their precursors: a brief world survey', in J. M. A. E. Explaining National Museums 53 Thompson, *Manual of Curatorship: a Guide to Museum Practice*, Oxford: Butterworth Heinemann, pp. 5-21.

Liakos, A. (2004). 'Modern Greek historiography (1974-2000). The era of transition from Dictatorship to Democracy', in U. Brunbauer (ed.) *(Re)Writing History. Historiography in Southeast Europe after Socialism*, Munster: LIT Verlag.

Liakos, A. (2008). 'Hellenism and the making of modern Greece: time, language, space', in K. Zacharia (ed.) *Hellenisms. Culture, Identity, and Ethnicity from Antiquity to Modernity*, Aldershot: Ashgate.

Macdonald, S. (2003). 'Museums, national, postnational and transcultural identities', *Museum and Society*, 1: 1-16.

MacKenzie, R. & P. Stone (1990). Introduction. In Stone, P. & R. MacKenzie (eds), *The Excluded Past: archaeology in education*, 1-14. London: Unwin Hyman; Routledge pbk 1994.

McGuigan, J. (2004). *Rethinking Cultural Policy*, London, Open University Press.

Molyneaux, B. (1994). <<Introduction: the represented past>> in Stone, P. & Molyneaux, B. *The Presented Past. Heritage, museums and education*, Routledge, London, p. 1-26.

Nora, P. (1989). 'Between memory and history: les Lieux de Mémoire', *Representations*, 26: 7–25.

Prösler, M. (1996). 'Museums and globalization', in S. Macdonald and G. Fyfe (eds) *Theorizing Museums: Representing Identity and Diversity in a Changing World*, Oxford: Blackwell, pp. 21–44.

Renan, E. (1996 [1882]). 'What is a nation?', in G. Eley and R. G. Suny (eds) *Becoming National: A Reader*, New York: Oxford University Press, pp. 42–55.

Vergeront, J. (2002). Shaping Spaces for Learners and Learning, *Journal of Museum Education*, 27(1), 8-13.

Woff, R. (2007). *Explore the British Museum: A Family Souvenir Guide*, London: British Museum Press.

Yin, Robert K. (2018). *Case study research and applications - Design and methods*, London, SAGE Publications.

Παράρτημα Ι

Ερωτηματολόγιο για το επιστημονικό προσωπικό του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου

- Ποιος είναι ο στόχος των μόνιμων εκθέσεων του ΕΑΜ σήμερα;
- Υπάρχει ένα κυρίαρχο εθνικό αφήγημα που θέλει το Μουσείο να προβάλλει στους επισκέπτες; Αν ναι, ποιο είναι αυτό;
- Πιστεύετε ότι οι εκθέσεις του Μουσείου συμβάλλουν στη διαμόρφωση εθνικής ταυτότητας;
- Κατά τη γνώμη σας, τι αποκομίζει ο Έλληνας επισκέπτης έπειτα από την περιήγησή του σε αυτό;
- Ποια εντύπωση/αίσθηση πιστεύετε ότι αποκομίζει ο ξένος επισκέπτης του ΕΑΜ αντίστοιχα;
- Υπάρχει μουσειολόγος στο ΕΑΜ σήμερα, ο οποίος συμβάλλει στη διαμόρφωση των εκθέσεων και του εκθεσιακού αφηγήματος; Αν ναι, με ποιο τρόπο;
- Έχετε σκεφθεί εναλλακτικές εκθέσεις (προσωρινές) που θα μετατόπιζαν το κέντρο βάρους του εθνικού - ιστορικού αφηγήματος;
- Ποια είναι τα πλεονεκτήματα και ποια τα μειονεκτήματα τους πρώτους μήνες μετά την αλλαγή του νομικού καθεστώτος του ΕΑΜ σε ΝΠΔΔ;

Παράρτημα II

Συνέντευξη 1 – Δρ. Κώστας Πασχαλίδης 30/11/2023

Ερευνητής-Φοιτητής (Ε.Φ.): Ποιος είναι ο στόχος των μόνιμων εκθέσεων του ΕΑΜ σήμερα; Αν, δηλαδή, η συλλογή Καρούζου ήθελε να μιλήσει, να εστιάσει στην έννοια του μεγαλείου της αρχαίας ελληνικής τέχνης και της ομορφιάς, σήμερα ποιος είναι ο στόχος; Υπάρχει κάποιος στόχος;

Δρ Κώστας Πασχαλίδης (Κ.Π.): Ωραία, δεν είμαι σίγουρος, αν έχει προσδιοριστεί ο στόχος. Σύμφωνα με την ιστοσελίδα του Μουσείου, το ΕΑΜ έχει τις μεγαλύτερες συλλογές έργων της αρχαιότητας, δεν είναι τέχνης μόνο, είναι έργα της αρχαιότητας, αυτό που λέμε “τέχνηρα”, από την 6^η χιλιετία ως το τέλος της αρχαιότητας, από την επικράτεια του ελληνικού κράτους, αλλά και εκτός αυτής, έχει και συλλογές αρχαιοτήτων που δεν είναι καν ελληνικές, ή που είναι ελληνικές εκτός επικράτειας, οι οποίες έχουν προσκτηθεί με διάφορους τρόπους. Οπότε, ως εκ τούτου, το Μουσείο είναι ένα Εθνικό Αρχαιολογικό Ίδρυμα και όχι ένα Αρχαιολογικό Μουσείο της Εθνικής Αρχαιότητας και ακόμα και η Εθνική Αρχαιότητα είναι *sic*, όπως θα λέγαμε, είναι ένας όρος, ο οποίος θέλει εξήγηση και δεν ξέρω αν υφίσταται Εθνική Αρχαιότητα. Οπότε, με έναν τρόπο, το ΕΑΜ δεν αφηγείται τους πολιτισμούς της αρχαίας Ελλάδας, αλλά αφηγείται τους πολιτισμούς της επικράτειας και ορισμένους άλλους πολιτισμούς εκτός επικράτειας.

Ε.Φ.: Πολύ ωραία. Εθνικό αφήγημα υπάρχει; Ένα κυρίαρχο εθνικό αφήγημα που θέλει το Μουσείο να προβάλλει στους επισκέπτες; Αν και σχεδόν μου απάντησες, ότι αν υπάρχει ποιο θα ήταν αυτό, ποιο είναι αυτό το εθνικό αφήγημα;

Κ.Π.: Υπήρχε διαχρονικά στις καταστατικές προθέσεις του ελληνικού κράτους όταν ίδρυσε το ΕΑΜ να αφηγηθεί το κλέος της ελληνικής αρχαιότητας. Επειδή, όταν ξεκινούσε με την πρόθεση αυτή δεν είχε ανακαλυφθεί όλο το εύρος της αρχαιότητας της επικράτειας, αλλά δεν είχαν προκύψει και οι βιβλιογραφικές μας γνώσεις που έχουμε σήμερα 150 χρόνια μετά, είναι 142 χρόνια μετά την έναρξη λειτουργίας του Μουσείου μυστήριο το 1881. Σήμερα λοιπόν, γνωρίζουμε ότι δε μιλούμε, δεν ξεδιπλώνουμε στο Μουσείο μόνον την αρχαία Ελλάδα, ούτε όλη την αρχαία Ελλάδα, υπάρχουν και επικράτειες της αρχαίας Ελλάδας που δεν εκπροσωπούνται σε τούτο το Μουσείο. Εμείς εκκινούμε με την αρχαιότητα και τη ζωή στην αρχαιότητα της επικράτειας, από τη νεολιθική Θεσσαλία, αλλά και άλλες νεολιθικές θέσεις λιγότερο εκτός Θεσσαλίας, περνάμε σε προελληνικούς πολιτισμούς της επικράτειας, τον Κυκλαδικό Πολιτισμό, για παράδειγμα, τον πολιτισμό του Βορειοανατολικού Αιγαίου και έχουμε και ορισμένα *hint* από τον μινωϊζοντα κόσμο εκτός Κρήτης που είναι προελληνικός, τουλάχιστον με τον γλωσσικό προσδιορισμό του τι είναι ελληνικός, δηλαδή τη Σαντορίνη ή τη μινωική

Φυλακωπή, τη μινωίζουσα Φυλακωπή της Μήλου, για παράδειγμα και μετά μπαίνουμε στον πρώιμο ελληνόφωνο κόσμο που είναι ο Μυκηναϊκός Κόσμος, με το πρελούδιό του, 2-3 προθήκες του μεσοελλαδικού υλικού πολιτισμού, αν θεωρήσουμε ότι είναι ελληνόφωνος και ο μεσοελλαδικός πολιτισμός, κάτι σαν που θα εξελιχθεί σε ελληνόφωνο.

Πάλι δε μιλούμε για εθνικό παρελθόν, μιλούμε για ελληνόφωνο παρελθόν για ελληνόφωνη αρχαιότητα, εθνική αρχαιότητα είναι κάτι που πρέπει να προσδιορίσουμε σε αυτή τη συζήτηση και δεν ξέρω αν είναι στα ενδιαφέροντά σας και μετά μπαίνουμε σε πιο ασφαλείς ορισμούς που είναι η Ομηρική εποχή, εποχή του Σιδήρου δηλαδή, όπου μιλάμε για την ελληνόφωνη αρχαιότητα, που προσδιορίζει τον εαυτό της ως ελληνική. Δηλαδή, σε αυτή την περίπτωση, αν ρωτήσεις τους ανθρώπους του 6^{ου} αιώνα π.Χ., ας πούμε, των οποίων τα τέχνηρα εκπροσωπούνται στις αίθουσές μας, θα σου πούνε, ναι είμαστε Έλληνες. Ενώ 500 χρόνια πριν δεν ξέρεις τι απάντηση θα σου δίνανε, μπορεί να σου λέγανε είμαστε Αχαιοί, Δαναοί, κάτοικοι των Μυκηνών.

Ε.Φ.: Το έλεγαν από τότε; Είμαστε Έλληνες;

Κ.Π.: Ο όρος Έλληνας, υπάρχει, ναι. Από τον Ησίοδο και κάτω δηλαδή, το γνωρίζουμε ότι υπάρχει στις ίδιες τις πηγές και προσδιορίζονται ως τέτοιοι δηλαδή και ο Θουκυδίδης στον Επιτάφιο του λέει ότι είμαστε οι πρώτοι από τους Έλληνες που έχουμε κάνει τούτο κι εκείνο, εμείς οι Αθηναίοι στον 5^ο αιώνα, υπάρχει ο όρος. Αργότερα ο Φίλιππος είναι ο επικεφαλής του Κοινού των Ελλήνων μετά τη μάχη στη Χαιρώνεια. Υπάρχει ο όρος. Αλλά έναν Μυκηναίο αν τον ρωτούσες τι είναι, θα σου έλεγε, προφανώς, εγώ ανήκω στην επικράτεια του άνακτα των Μυκηνών. Εμείς σήμερα λέμε ότι είμαστε. Εν πάση περιπτώσει, δεν μπορούμε να τους ονομάσουμε καλύτερα από όσο ονομάζουνε οι ίδιοι τον εαυτό τους. Οπότε σε αυτή την περίπτωση το Μουσείο συνεχίζει να παρουσιάζει το Πανόραμα των αριστουργημάτων αλλά και ορισμένων επινοήσεων του αρχαίου Ελληνικού Κόσμου από τότε που προσδιορίζεται ως Ελληνικός μέχρι το τέλος της Αρχαιότητας και έχει και ορισμένες εκθέσεις πολύ, πολύ σημαντικές από εξωελληνικό περιβάλλον, δηλαδή, από την Κυπριακή αρχαιότητα, που ορισμένα αντικείμενα μπορεί να εντάσσονται σε ελληνόφωνο περιβάλλον και ορισμένα όχι, όπως είναι η προελληνόφωνη Κύπρος ή η Φοινικική Κύπρος, ας πούμε, στον ελληνικό της πολιτισμό. Υπάρχουν τέχνηρα της ελληνόφωνης Κύπρου και βέβαια η Αιγυπτιακή Αίθουσα που δεν έχει να κάνει με ελληνική αρχαιότητα και ενδεχομένως και ορισμένα άλλα μικρά σύνολα από την περιφέρεια, τέλος πάντων της Μεσογείου όπως είναι, ξέρω εγώ, ελάχιστα Μεσοποταμικά που έχουμε στις αποθήκες, δεν είναι στην έκθεση, ενδεχομένως στο μέλλον να μπουν.

Το ΕΑΜ, με έναν τρόπο, έχει συσταθεί και δεν έχει αποσείσει αυτή τη σύνθεση την έκθεσής του με έναν τρόπο **Μητροπολιτικού Μουσείου του 19^{ου} αιώνα**, δηλαδή να εκθέσουμε τις αξιόλογες συλλογές, μάλλον τις συλλογές της αξιόλογης αρχαιότητας. Όπως και το Βρετανικό Μουσείο θα είχε ελληνορωμαϊκά, αιγυπτιακά οπωσδήποτε και μπορεί να έβαζε και έργα τέχνης από την “περιφέρεια” του πλανήτη, έτσι και το ΕΑΜ όταν συστάθηκε στο τέλος του 19^{ου} αιώνα και άνοιξαν οι λαμπρές συλλογές του είχε ελληνορωμαϊκές αρχαιότητες, προσκτήματα αξιόλογων ελληνορωμαϊκών αρχαιοτήτων εκτός επικράτειας, όπως τα μικρασιατικά που αγόραζαν στα αρχαιοπωλεία και Αιγυπτιακή συλλογή, γιατί είναι ο επόμενος αξιόλογος κόσμος μετά τον ελληνορωμαϊκό, όπως το έβλεπαν τον 19 αιώνα. Δε διαφέρουμε, δηλαδή, σε αυτό. Και ακόμα και σήμερα είναι ο πυρήνας, είναι το μεγαλύτερο μέρος της έκθεσης αυτό.

Ε.Φ. Πολύ ωραία. Σχετική ερώτηση, πιστεύετε, πιστεύεις, ότι οι εκθέσεις του Μουσείου συμβάλλουν στη διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας;

Κ.Π.: Εξαρτάται τι θέλει κανείς να δει... κατά τη γνώμη μου τα μουσεία δεν είναι για την εθνική ταυτότητα. Τα μουσεία είναι για να γνωρίσει κανείς τη φύση του ανθρώπου δια του παρελθόντος. Το ανθρώπινο πνεύμα κι αν θέλει να συγκινηθεί επειδή αυτά τα πράγματα συνέβησαν στον τόπο όπου ζει και από ανθρώπους οι οποίοι μιλούσαν μία παλαιότερη μορφή της γλώσσας του, ας συγκινηθεί ελεύθερα. Αλλά η γνώμη μου είναι ότι εμείς διαχειριζόμαστε τα τέχνηρα των ανθρώπων που έζησαν εδώ και δεν ήταν όλοι Έλληνες και αυτά δείχνουμε στα μουσεία. Αν εγώ δούλευα, δηλαδή, σε ένα μουσείο μεσαιωνικών πολιτισμών της χώρας σε ένα διαχρονικό αρχαιολογικό μουσείο, της Λάρισας, εγώ θα έπρεπε να δουλέψω και να υπομνηματίσω και να αφηγηθώ τις αρχαιότητες από τη νεολιθική, δηλαδή την προελληνική εποχή της Θεσσαλίας, μέχρι τις εβραϊκές κοινότητες στην νεότερη εποχή της Λάρισας. Αυτό κάνει το διαχρονικό μουσείο της Λάρισας. Δεν είναι για την εθνική συνείδηση Μουσείο, συγγνώμη, είναι για τη συμφιλίωση των πολιτών και των επισκεπτών με το παρελθόν του τόπου τους, ότι εδώ ζούσαν όλοι αυτοί.

Ε.Φ.: Πάρα πολύ ωραία όλα αυτά. Αυτό πραγματικά εμένα μου ακούγεται υπέροχο.

Κ.Π.: Και αυτός είναι ο σκοπός των μουσείων, όπως είναι ο σκοπός του θεάτρου. Στο θέατρο δεν παίζουμε έργα για να ανατάξουμε το εθνικό μας αφήγημα, εκτός άμα κάνουμε παραστάσεις στη Μακρόνησο που είχε τρία θέατρα και είχε μόνο αρχαιοελληνικές παραστάσεις. Στο θέατρο δείχνουμε τη φύση και τα πάθη του ανθρώπου με τον καλύτερο τρόπο που μπορούμε να το αφηγηθούμε.

Ε.Φ: Του ανθρώπου εν γένει.

Κ.Π.: Δεν έχει διαφορά το μουσείο από το θέατρο.

Ε.Φ.: Οκέι, πάω σε μια παρακάτω ερώτηση που ήθελα να κάνω, απλώς συνδέεται με αυτό που είπες ότι στην ουσία έχεις σκεφτεί κάποιες συλλογές που θα μπορούσαν να μετατοπίσουν το κέντρο βάρους του ιστορικού αφηγήματος, τώρα είναι λίγο γενικό αυτό που λέω, το ιστορικό αφήγημα, ότι στην ουσία, εμμέσως μου έχεις απαντήσει δηλαδή, κάποιες συλλογές που θα εστίαζαν σε ευάλωτες κοινωνικά ομάδες της αρχαιότητας, γυναίκες δούλοι, οτιδήποτε...

Κ.Π.: Αυτό το πράγμα δεν το κάνει το Μουσείο. Γιατί αυτό το Μουσείο έχει την ευθύνη και το φόρτο να παρουσιάσει τα κορυφαία έργα κάθε εποχής. Εάν είχε το χώρο και τη δυνατότητα ή άλλη αποστολή να δείξει και θέματα ή επιλογές από κάθε εποχή που δεν στηρίζονται απαραίτητα στα αριστουργήματα, αλλά στο αντικείμενο της αφήγησης, όπως είναι γυναίκες, σκλάβοι, ερωτική ζωή, πένθος, βία, η επόμενη μέρα μιας καταστροφής, μπορεί να το κάνει. Αυτό το Μουσείο μπορεί να κάνει τα πάντα, γιατί έχει τόσα και τέτοια αντικείμενα που μπορεί να αφηγηθεί ό,τι θέλει. Απλώς επειδή η αποστολή του είναι, αν μη τι άλλο, να παρουσιάσει τα αριστουργήματα και δεν χωράει να τα κάνει όλα, έχει τα αριστουργήματα και εκεί που προλαβαίνει, λέει, στη συλλογή αγγείων, για παράδειγμα, θα κάνω και μια θεματική έκθεση για τους αθλητικούς αγώνες και τον αθλητισμό στην αρχαιότητα. Έχουμε μια προσθήκη για αυτό το θέμα, ή για την παιδική ηλικία με τα παιχνίδια έχει μια προθήκη για αυτό το θέμα, ή για ειδικά εργαστήρια εκτός του αθηναϊκού Κεραμικού. Κεραμικά εργαστήρια ας πούμε της Βοιωτίας. Δεν είναι εξίσου thrilling ενδεχομένως με τη σεξουαλική ζωή, αλλά για μας τους αρχαιολόγους ήταν ένα θέμα, να δώσουμε την αντίληψη της αγγειογραφίας των Βοιωτών κεραμέων την ώρα που η Αθήνα έσκιζε, ας πούμε, με τα δικά της εργαστήρια. Έχουμε προθήκη ειδική για τα Ανθεστήρια, που είναι μια τεράστια γιορτή μετάβασης από την παιδική ηλικία στην ενήλικη ζωή, με τη χαρά, αλλά και τη μαυρίλα του Κάτω Κόσμου, όπως την αντιλαμβάνονται οι Αθηναίοι από τον 6^ο έως τον 4^ο αιώνα π.Χ. Υπάρχει. Αλλά αυτά είναι αυτό που θα λέγαμε επιλεγμένες δόσεις θεμάτων τη στιγμή που μπορείς να πεις χίλια πράγματα.

Αυτό θα προσπαθήσει και θα αποπειραθεί το Μουσείο να το κάνει με τη νέα εφαρμογή της ψηφιακής του αναβάθμισης που θα γίνεται με τρόπο audio guide, θα λέγαμε απλουστευμένα, από 40 διαφορετικά σενάρια που θα επιλέξει ο επισκέπτης να ακούσει σε πολλές γλώσσες με τα ακουστικά του και με τη συσκευή που θα του δίνουν στην είσοδο και που θα τον κατευθύνει σε διάφορες μαιανδρικές διαδρομές μέσα στο Μουσείο με θεματική “Οι ξένοι”, “Οι άλλοι” στην αρχαιότητα.

Ε.Φ.: Αυτό είναι κάτι που ετοιμάζετε τώρα;

Κ.Π.: Πρόκειται να ξεκινήσει να παρουσιάζεται από το Δεκέμβρη του 2023 και να ολοκληρωθεί μέχρι το Δεκέμβρη του 2024 στην πλήρη λειτουργία και εφαρμογή του και θα συμπεριλάβει όλες τις εκθέσεις. Όταν μιλάμε για “ξένους”, μπορεί να

πηγαίνει κανείς στην Αιγυπτιακή Συλλογή και να βρει τι είναι “ξένος” εκεί. Έτσι; Ή όταν μιλάμε για το ζήτημα του πολέμου, ή του έρωτα, ή οτιδήποτε. Αυτά λοιπόν είναι τα δώρα της τεχνολογίας σε ένα μουσείο που χωρητικά και τρισδιάστατα δεν μπορεί να το κάνει προς το παρόν. Μπορεί να το κάνει η τεχνολογία για αυτό.

Ε.Φ.: Κατά τη γνώμη σου τι αποκομίζει, τώρα βέβαια δεν ξέρω αν είναι τελικά πολύ σχετική αυτή η ερώτηση, αλλά τι αποκομίζει ο Έλληνας επισκέπτης κατά την περιήγησή του σε αυτό;

Κ.Π.: Μας ενδιαφέρει για τον Έλληνα επισκέπτη ή για τον επισκέπτη γενικά;

Ε.Φ.: Έχω ερώτηση για Έλληνα και ερώτηση για ξένο επισκέπτη.

Κ.Π.: (γέλιο) Λοιπόν, να σου πω Κωνσταντίνε, κατά τη γνώμη μου, και το λέω και επώνυμα, έχω γνώμη γιατί είμαι 21 χρόνια στις αίθουσες. Είμαι από τους αρχαιολόγους που δουλεύουν εδώ με το κοινό στις αίθουσες. Έχω την εντύπωση ότι τόσο το ελληνικό όσο και το ξένο κοινό αποκομίζει αυτό που μπορεί, ανάλογα με το μορφωτικό του επίπεδο και φυσικά με τον τρόπο που του δίνουμε την έκθεση. Οπότε, ακόμα κι αν έχει υψηλό ή χαμηλό μορφωτικό επίπεδο ο τρόπος υποβάλλει κιόλας ένα μεγάλο μέρος από την εντύπωσή του. Αυτό που αποκομίζει είναι ότι οι Έλληνες ήταν εξαιρετικοί, ήταν σπουδαίοι στο παρελθόν. Αυτό. Το οποίο είναι άδικο. Γιατί αδικεί την πραγματική δυνατότητα της αφήγησης αυτού του μουσείου. Δεν ήταν οι Έλληνες. Ήταν οι άνθρωποι στην αρχαιότητα. Γιατί στη νεολιθική Θεσσαλία δεν ήταν οι Έλληνες (γέλιο). Ήταν νεολιθικοί Θεσσαλοί. Δηλαδή, αδικούμε την ανθρωπότητα όταν λέμε πόσο «γαμάτοι» είναι οι Έλληνες και τι ωραία που κάνουν τα ειδώλια στην 5^η χιλιετία στο Διμήνι. Όχι, δεν είναι έτσι.

Ε.Φ.: Είναι πολύ σημαντικό αυτό που μου λες.

Κ.Π.: Θέλω να πω, ότι θα μπορούσε να βοηθήσει ένα διαφορετικό οπτικοκειμενικό σύστημα εισαγωγής του επισκέπτη εάν αποφασίσει να το κάνει. Έχουμε συμβάλλει όλοι στο audio guide κι εγώ έχω γράψει κείμενα, περιμένω να δω αν εκτός από τη θεματική δυνατότητα που δίνουν, γιατί δίνουν μια τεράστια θεματική δυνατότητα που δεν την έχει τώρα το Μουσείο συντεταγμένη. Θες να δεις, δηλαδή, για τα παιδιά στην αρχαιότητα, αυτό δεν μπορεί να στο δώσει το Μουσείο διαχρονικά. Η εφαρμογή μπορεί. Να σε πάει στα εκθέματα που θέλεις. Θα θελα να δω αν εισάγει και μερικές βασικές πραγματικότητες που δεν τις είχαμε ούτε όταν σπουδάζαμε. Ότι το παρελθόν δεν είναι εθνικό είναι παρελθόν. Είναι ανθρώπινο.

Ε.Φ.: Υπέροχο. Και θα μπορούσε να μπει και σε τίτλο αυτό που λες.

Κ.Π.: Γι’ αυτό και το αίτημα της ένωσης των Γλυπτών του Παρθενώνα δεν είναι εθνικό. Είναι ανθρώπινο αίτημα. Αν το κάνεις εθνικό τότε κάποιος μπορεί να πει δε

σε γουστάρω δε στα δίνω. Το κάνεις ανθρώπινο, είναι υποχρεωμένος να το κάνει αν αντέχει τις πανανθρώπινες αξίες. Έτσι κάνετε στο θέατρο. Δεν κάνετε ελληνικό θέατρο οι ηθοποιοί. Οι επαγγελματίες κάνουν θέατρο. Τι θα πει ελληνικό θέατρο; Παίζεις Σαίξπηρ. Το παίζεις ελληνικά; Σαίξπηρ πρέπει να παίζεις.

Ε.Φ.: Και τελευταία ερώτηση, πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα τους πρώτους μήνες μετά την αλλαγή του νομικού καθεστώτος του ΕΑΜ.

Κ.Π.: Δεν έχει αλλάξει στην πραγματικότητα, δεν έχει εφαρμοστεί το νομικό καθεστώς. Δηλαδή, αυτό που γνωρίζουμε είναι ότι θα εφαρμοστεί από το 2024, λειτουργικά, δηλαδή το 2024 το Μουσείο θα είναι αυτοχρηματοδοτούμενο που σημαίνει ότι θα κρατάει τα έσοδα από τα εισιτήριά του, δε γνωρίζω σε ποιο ποσοστό, αλλά θα κρατάει σε μεγάλο ποσοστό και από αυτά θα πρέπει να δαπανά για τα λειτουργικά του έξοδα, για τα αναλώσιμα, πλην των μισθών, αυτοί θα πληρώνονται από το ελληνικό προϋπολογισμό και είναι μεγάλη ελάφρυνση αυτό. Αλλά από τα αναλώσιμα μέχρι τους λογαριασμούς, μέχρι τα έκτατα έξοδα, μέχρι τις δαπάνες συντήρησης του κτηρίου, αλλά και τις δαπάνες σχεδιασμού μιας έκθεσης και υλοποίησης μιας έκθεσης με δάνεια, για παράδειγμα, όλα αυτά θα πρέπει να γίνονται από ένα ταμείο, άρα θα πρέπει να τρέξει το Μουσείο και να γίνει ελκυστικό. Αυτό θα το δούμε να συμβαίνει. Ακόμα δεν έχει συμβεί. Ακόμα, επίσης, δεν έχει αντιμετωπίσει το Μουσείο την έλλειψη φυλακτικού προσωπικού με δικό του τρόπο. Πρέπει να το κάνει. Φέτος για τελευταία χρονιά έχουμε τον τρόπο της εισροής φυλακτικού προσωπικού εποχικού με τον παλιό τρόπο. Δηλαδή, έχουμε εποχικούς το καλοκαίρι, εποχικούς το χειμώνα, όσους θέλει μας δίνει το Υπουργείο δια του ΑΣΕΠ. Αν αργότερα εμείς το ζητούμε, θα πρέπει να ζητούμε και τον ακριβή αριθμό και να μας λέει το ΑΣΕΠ δεν μπορείτε και μετά να βρούμε να κόψουμε το λαιμό μας να βρούμε άλλο προσωπικό με δικούς μας πόρους. Νομίζω ότι ενδεχομένως να δύναται, ενδεχομένως και όχι. Θα το δούμε. Γιατί αυτή τη στιγμή έχουμε, περιμένουμε την πρόσληψη 16 εποχικών του χειμώνα, ενώ χρειαζόμαστε πάνω από 40 για να λειτουργήσουμε και είμαστε κλειστά. Έχουμε δηλαδή Μυκηναϊκή ανοιχτή, τα μισά Γλυπτά ανοιχτά, Σαντορίνη. Ούτε Αγγεία, ούτε Χαλκά, ούτε Σταθάτου, ούτε το υπόλοιπο.

Ε.Φ.: Γιατί δεν υπάρχει προσωπικό.

Κ.Π.: Ναι, και όταν έρθουν 16 μπορεί να ανοίξει το υπόλοιπο των Γλυπτών και ίσως ένα μέρος των Αγγείων. Πάλι τα Αγγεία θα είναι κλειστά τα υπόλοιπα, πάλι η Σταθάτου κλειστή, έτσι θα είμαστε το χειμώνα μέχρι τον Απρίλιο. Δηλαδή, εάν αυτό το νέο μοντέλο διοίκησης μπορεί να φέρει και το προσωπικό για να μπορεί να λειτουργήσει το Μουσείο, τότε θα πούμε όλοι μπράβο. Αν δεν το λειτουργεί, αλλά μπορεί να εξυπηρετήσει άλλα πράγματα μπορεί να πούμε και εκεί λίγα μπράβο. Οπότε, δεν μπορώ να απαντήσω τώρα.

Ε.Φ.: Ξέχασα να ρωτήσω για τον μουσειολόγο. Αν υπάρχει μουσειολόγος σαν εξειδίκευση εδώ και αν συμβάλλει στη διαμόρφωση των εκθέσεων και του εκθεσιακού αφηγήματος.

Κ.Π.: Το Μουσείο έχει μουσειολόγο εδώ και 18 χρόνια. Μουσειολόγους. Τώρα αν δεν κάνω λάθος είναι δύο οι συνάδελφοι που έχουν ειδίκευση στη μουσειολογία από τις μεταπτυχιακές τους σπουδές και έχουνε σώσει τον τρόπο που αρθρώνεται μια έκθεση. Στο βαθμό που τους επιτρέπεται. Γιατί τον τελικό λόγο τον έχει ο διοργανωτής της έκθεσης και ο υπεύθυνος της έκθεσης που είναι ο εκάστοτε επικεφαλής του Μουσείου. Στο βαθμό που τους έχει επιτραπεί εδώ και 18 χρόνια οι μουσειολόγοι του Μουσείου έχουν κάνει αισθητή τη διαφορά. Εκεί που τους έχει επιτραπεί. Εμείς έχουμε αντιληφθεί ότι η διεπιστημονικότητα είναι η προϋπόθεση για να κάνουμε καλύτερη δουλειά. Οπότε πιστεύω ότι στο μέλλον θα έχουμε μεγαλύτερη εκμετάλλευση των μουσειολόγων μας.

Συνέντευξη 2 – Δρ. Βασιλική Πλιάτσικα 07/02/2024

Ερευνητής-Φοιτητής (Ε.Φ.): Καλημέρα και πάλι Βάσω. Ευχαριστώ πάρα πολύ για την αποδοχή της πρόσκλησης.

Δρ Βασιλική Πλιάτσικα (Β.Π.): Κι εγώ σ' ευχαριστώ Κωνσταντίνε μου.

Ε.Φ.: Θα ήθελα να σε ρωτήσω αρχικά ποιος πιστεύεις ότι είναι ο στόχος των μόνιμων εκθέσεων του ΕΑΜ σήμερα.

Β.Π.: Πρώτα θα ξεκινήσω από το πώς ορίζουμε το «σήμερα». Θέλω να πω ότι, υποτίθεται ότι κάπου εδώ θα επαναπροσδιορίσουμε τις μόνιμες εκθέσεις του μουσείου με το να οργανώσουμε, έτσι έχει ανακοινωθεί από την πολιτική ηγεσία, την επέκταση του Μουσείου και την αναδιαμόρφωση και των μόνιμων εκθέσεων του. Οπότε, το «σήμερα» θα πούμε «μέχρι τώρα που είμαστε», δεν ξέρουμε τι θα γίνει, μπορεί στο άμεσο μέλλον, θέλω να πω, αυτά που λέμε να μην ισχύουν. Μέχρι στιγμής, λοιπόν, όταν κανείς επισκέπτεται το ΕΑΜ, ο βασικός στόχος είναι να μπορέσει να παρακολουθήσει διαχρονικά την εξέλιξη του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού κατά κύριο λόγο στα εδάφη που και σήμερα ορίζουμε ως Ελλάδα και να δει πώς εξελίχθηκαν πολιτισμικά, πολιτιστικά οι άνθρωποι που κατοίκησαν το χώρο αυτό. Ανεξαρτήτως από το εάν θα τους ονομάσουμε Έλληνες, δεν μπορούμε να ονομάσουμε όλα τα αντικείμενα που βρίσκονται στην έκθεση «ελληνικά», όταν, για παράδειγμα, θα πούμε στη Νεολιθική μας έκθεση και Συλλογή, δεν μπορούμε να πούμε εκεί ότι μιλούμε για Έλληνες, δεν έχουμε το δικαίωμα να το πούμε. Παρόλα αυτά, μιλάμε για τη διαχρονική εξέλιξη του πολιτισμού των ανθρώπων που κατοικούν στα ελληνικά εδάφη. Βέβαια, μερικές φορές, εμείς για παράδειγμα στο τμήμα έχουμε και Αιγυπτιακά να δείξουμε, άρα εδώ έχουμε κάνει και μια -και εδώ θα μιλήσουμε αργότερα για το ρόλο του Μουσείου και το πώς διαμορφώθηκαν ιστορικά οι Συλλογές του- αλλά πέρα από τον ελλαδικό χώρο, υπάρχουν θύλακες, ας το πω έτσι, μέσα στο Μουσείο μέσα από τους οποίους, «παράθυρα», ας το πούμε έτσι, που μπορεί να δει κανείς και εκτός του ελλαδικού χώρου, όπως για παράδειγμα έχουμε την Τρωική μας συλλογή, που δεν ανήκει σήμερα η περιοχή, βέβαια, στην Ελλάδα ή όπως σου είπα την Αιγυπτιακή Συλλογή που ίσως είναι το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα αντιπροσωπευτικής συλλογής ενός άλλου πολιτισμού μέσα στο εθνικό μουσείο.

Ε.Φ.: Πολύ ωραία. Η επέκταση που ανέφερες θα επηρεάσει το υπάρχον ιστορικό – εθνικό αφήγημα;

Β.Π.: Αυτό είναι ένα πάρα πολύ μεγάλο ερώτημα που για μένα θα ήταν και το πρωτεύον πριν προχωρήσει κανείς να μιλήσει για το κέλυφος. Θα έπρεπε να –και αν θες είναι και μία από τις βασικές μου διαφωνίες, στο ότι πρώτα θέλεις να ρωτήσεις τι θέλω να πω στον κόσμο και μετά μέσα σε ποιο κέλυφος θα το πω. Έτσι νομίζω

εγώ τουλάχιστον. Δηλαδή, δε μου φτάνει αυτό που έχω για να πω την ιστορία μου; Προφανώς κάποιος αποφασίζει ότι, όχι, δεν αρκεί αυτό το κτήριο για να πω όλα όσα θέλω να πω. Εγώ, προσωπικά, και σε αυτό νομίζω ότι χωράει συζήτηση. Και αυτό, ας πούμε, για παράδειγμα, μπορεί να πει ένας επισκέπτης ότι 55 αίθουσες είναι αρκετές για να πεις μια ιστορία βασική. Παρόλα αυτά αν θέλεις περισσότερους χώρους και χώρους εξυπηρέτησης και λοιπά σκέφτεσαι μια επέκταση. Το πιο βασικό, όμως, θα ήταν και πριν σχεδιάσεις ένα μουσείο, είναι να σκεφτείς πώς θέλεις να πεις και τι θέλεις να πεις για να δεις μετά αν αυτό...

Ε.Φ.: ...αξίζει και χρειάζεται.

Β.Π.: Ναι, και πώς θα φιλοξενηθεί. Δηλαδή, το κέλυφος θα έπρεπε να είναι το τελευταίο. Δηλαδή, οι αρχιτέκτονες οι οποίοι έλαβαν μια εντολή να επεκτείνουν το Μουσείο θα έπρεπε κατά τη γνώμη μου να έχουν ένα σχέδιο αφηγήματος και επ' αυτού να το σχεδιάσουν.

Ε.Φ.: Άρα, δεν υπήρχε...;

Β.Π.: Από όσο γνωρίζω, όχι, αλλά αντιλαμβάνεσαι ότι πολλά πράγματα εξ όσων γνωρίζουμε όλοι, ως πολίτες, αλλά και εμείς ως εργαζόμενοι απλοί, έγιναν εν κρυπτώ και έτσι δεν μπορώ να γνωρίζω εάν υπήρξε ένα αφήγημα που έλαβαν οι αρχιτέκτονες. Εμείς δεν πληροφορηθήκαμε ποτέ να συνέβη κάτι τέτοιο και έτσι, για παράδειγμα, είδαμε έκπληκτοι στα σχέδια που τελικά προκρίθηκαν να υπάρχει ένας πολύ μεγάλος θολωτός χώρος, ο οποίος θα βρεθεί περίπου στην μπροστινή πλατεία στο μέλλον, αν ισχύσει αυτό το σχέδιο και λέγαμε όλοι "μα τι να βάλεις κάτω από αυτή τη θόλο", ας πούμε, "τι σκέφτηκε ο αρχιτέκτονας ότι θέλει να βάλει". Ένα περίφημο γλυπτό που θα φωτίζεται από πάνω; Θέλει να κάνει έναν θολωτό τάφο; Ας πούμε, εμείς, στο τμήμα Προϊστορικών Αρχαιοτήτων, έχουμε πει κάποιες φορές, έχουμε συζητήσει, σαν μια πολύ ωραία ιδέα, ότι θα ήτανε, αν ποτέ είχαμε, έτσι, στη φαντασία μας περισσότερο χώρο, θα μπορούσαμε να κάνουμε μια αποκατάσταση θολωτού τάφου, ώστε να μπαίνει μέσα ο επισκέπτης, να είναι μια πιο...

Ε.Φ.: Ενδιαφέρον...

Β.Π.: Ναι, δε νομίζω όμως ότι είναι αυτό που βλέπουμε από τον αρχιτέκτονα εκεί, δεν ήταν αυτή η πρόθεση και έτσι αυτό έχω να πω για την επέκταση.

Ε.Φ.: Πολύ ωραία. Υπάρχει κατά τη γνώμη σου ένα κυρίαρχο εθνικό αφήγημα που θέλει το Μουσείο να προβάλλει στους επισκέπτες; Αν υπάρχει, ποιο είναι αυτό;

Β.Π.: Κοίταξε, θέλω να πιστεύω, ότι δεν υπάρχει κάποιο αφήγημα που θέλει το Μουσείο να το επιβάλλει στους επισκέπτες μετ' επιτάσεως, ώστε να μην τους

αφήνει το περιθώριο να διαμορφώσουν μια εικόνα δική τους. Ελπίζω, δηλαδή, ότι δεν είναι για τον επισκέπτη ένα προπαγανδιστικό μουσείο που λέει ότι ο αρχαίος Έλληνας είναι ένδοξος, καταπληκτικός, φοβερός και ανώτερος, σχετικά. Ελπίζω, δηλαδή, ότι αντιλαμβάνεται ο επισκέπτης την πρόθεσή μας να είναι το Μουσείο πληροφοριακό και εκπαιδευτικό και ότι δεν προκρίνει ένα εθνικιστικό αφήγημα. Εδώ, λοιπόν, θα έρθουμε στο ερώτημά σου, το πολύ ωραίο, να ορίσουμε τι είναι «εθνικό», που για μένα, όπως είπαμε, έτσι, πριν ξεκινήσουμε την μαγνητοφώνηση, το εθνικό είναι κατά τι ασαφές και ομιχλώδες πολλές φορές, για να μην αρχίσουμε, έτσι, τα διάφορα quotations, “τι είναι έθνος” και όλα αυτά. Ας πούμε ότι το εθνικό αφήγημα, είτε, τέλος πάντων το αφήγημά μας αφορά, όντως, το ελληνικό έθνος υπό την έννοια ότι αφορά προγόνους που κατοίκησαν, κατοίκους πάντοτε λέω εγώ, δεν λέω ανθρώπους με άμεση γενεαλογική συνέχεια με το παρόν. Εμείς δεν αναφερόμαστε σε αυτό, ότι εδώ έρχεστε και βλέπετε τους προ παππούδες σας. Μιλούμε πάντοτε επιστημονικά, ελπίζω, και το φροντίζουμε πάντοτε αυτό ακόμη και στην πρόσφατη, τώρα, ουσιαστικά εμείς σχολιάζουμε την πρόσφατη επανέκθεση μετά το 2004 που έγινε σε μεγάλο βαθμό από τον σπουδαιότατο διευθυντή, τον Νίκο Καλτσά, του οποίου τη σφραγίδα, ουσιαστικά, βλέπουμε σήμερα. Και έτσι σε πάρα πολλά σημεία έχει υπάρξει μεγάλη προσοχή να μη γίνονται εθνικιστικά σχόλια. Θα μπορούσαμε, για παράδειγμα, για να πω κι ένα παράδειγμα απτό, θα μπορούσαμε, για παράδειγμα, να έχουμε πάρα πολλές πινακίδες μέσα στη Μυκηναϊκή Αίθουσα και να λέμε “Οι πρώτοι Έλληνες”, γιατί έχουμε απόδειξη ότι μιλούν την ελληνική γλώσσα και το αναφέρουμε, αλλά το αναφέρουμε εκεί που πρέπει να αναφερθεί, δίπλα στις πινακίδες της Γραμμικής Β. Δεν το αναφέρουμε αντιστικτικά, ότι αυτά που βλέπετε τα Πρωτοκυκλαδικά δε νομίζουμε ότι είναι Έλληνες, δε μιλάνε πιθανόν την ελληνική γλώσσα, μπορεί να μιλάνε κάτι άλλο και λοιπά. Πάντως δε μας ενδιαφέρει αυτό. Μας ενδιαφέρει να πούμε τι ξέρουμε. Και πάντως όχι να κάνουμε εθνικιστικές αναφορές. Όμως, οπωσδήποτε λειτουργεί ένα εθνικό αφήγημα που έχει να κάνει με το ότι, ας πούμε, Έλληνες επισκέπτες που έρχονται από άλλα μέρη της χώρας ή Έλληνες που έρχονται από το εξωτερικό, ασφαλώς θα αισθάνονται κάποια σύνδεση, γιατί υπάρχει αυτό που λέμε ελληνικός πολιτισμός και ελληνική παιδεία. Εμάς, ο βασικός μας στόχος είναι να παρουσιαστεί αυτό και να συνεισφέρουμε και στην ελληνική παιδεία απευθυνόμενοι εκπαιδευτικά σε όλες τις ηλικίες.

Ε.Φ.: Πολύ ωραία. Πιστεύεις ότι οι εκθέσεις του Μουσείου συμβάλλουν στη διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας; Αν και κάποια τα έχεις ήδη απαντήσει...

Β.Π.: Ναι, γιατί, ουσιαστικά, δεν υπάρχει ένας πολύ σαφής και πολύ «strict», ας πούμε, αυστηρός ορισμός της εθνικής ταυτότητας, ώστε να πεις ότι έχω αυτό το πλαίσιο και μέσα σε αυτό θα κινηθώ για να μεταδώσω το μήνυμα. Ίσα ίσα που θα έλεγα ότι αν υποθέσουμε ότι κατά καιρούς στην Ελλάδα υπήρξαν τέτοιες τάσεις, για

παράδειγμα, επί της επταετίας, όπου το αρχαιοελληνικό ιδεώδες επικαλείτο κάθε τόσο και τροποποιείτο και όλα αυτά προκειμένου να εξυπηρετήσει, νομίζω ότι στο Εθνικό δεν είχαμε τέτοια φαινόμενα, ούτε με γιορτές και φιέστες, ούτε... δηλαδή, νομίζω ότι οι επιστήμονες του Μουσείου έχουν φροντίσει διαχρονικά να προστατεύουν το Μουσείο από αυτά τα φαινόμενα κι έτσι ελπίζω και νομίζω ότι αποδεικνύεται διαχρονικά και εξαρχής ότι το Μουσείο είχε στόχο να παρουσιάζει αυτό. Πρέπει δε να πω ότι είναι κάτι που το καθορίζει από την αρχή της ίδρυσής του. Δηλαδή, ας αναφέρω εδώ τώρα, παρόλο που ίσως να είναι μια παρέκβαση, ότι είναι πολύ συγκινητικό ότι τα πρώτα χρήματα για να οικοδομηθεί το Μουσείο, τα δίνει ένας άνθρωπος, ο οποίος βρίσκεται στην Πετρούπολη.

Ε.Φ.: Ο Μπερναρδάκης;

Β.Π.: Ο Μπερναρδάκης, ακριβώς. Είσαι διαβασμένος πολύ. Εμένα πάντα με συγκινεί η ιστορία του Μπερναρδάκη. Γιατί κάποια στιγμή τελειώνουν τα λεφτά, Και παρόλα αυτά λέει θα προσπαθήσω, θα τα βάλω σε δόσεις. Υπάρχει μια αλληλογραφία με τον εκεί πρέσβη. Υπάρχει μια αγωνία από εδώ. Το βλέπουμε στα αρχεία μας, δηλαδή. Με ενδιαφέρει το ότι υπήρξε η ανάγκη να δημιουργηθεί το εθνικό μουσείο και να λειτουργήσει ως πόλος τότε. Δεν μπορούμε να πούμε ότι αυτό λειτουργεί παρομοίως σήμερα. Θα μπορούσε, ωστόσο, να λειτουργεί ως ένας πόλος εθνικός, υπό την έννοια του ότι εδώ μπορώ να δω την κιβωτό του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού και να αντιληφθώ πράγματα για την ελληνική αρχαιότητα. Αυτό. Στο βαθμό, δηλαδή, που η ελληνική αρχαιότητα αποτελεί μια συνιστώσα της εθνικής ταυτότητας, ναι, εδώ μπορείς να πάρεις κάποιες ερωτήσεις... κάποιες απαντήσεις σε σχετικά σου ερωτήματα. Ας μείνω σε αυτό.

Ε.Φ.: Κατά τη γνώμη σου, τι αποκομίζει ο Έλληνας επισκέπτης έπειτα από την περιήγησή του στο Μουσείο;

Β.Π.: Νομίζω ότι μια περιήγηση, η οποία θα γίνει εν ηρεμία, δηλαδή, όχι γρήγορα, στοχευμένα, υπό την έννοια ότι θα επικεντρωθείς, τουλάχιστον, στα αριστουργήματα, γιατί είναι δύσκολο να δεις αυτό το μουσείο μέσα σε μία μέρα ή μόνο μέσα σε μία επίσκεψη. Χρειάζεται πολλές για τον Έλληνα. Ακόμη και για μας που εργαζόμαστε περνάμε από προθήκες και λέμε “αυτό δεν το είχα προσέξει”, γιατί δεν μπορούμε να γνωρίζουμε κι όλα τα αρχαία όλων των Συλλογών. Κι έτσι μπορεί να περάσω, ας πούμε, από μία, ξέρω εγώ, από τα χρυσά και να πω, πωπω αυτό δεν το είχα ξαναπροσέξει. Και συμβαίνει κατά κόρον. Θέλω να πω, λοιπόν, ότι και ο Έλληνας ποτέ δε θα μπορέσει, δεν είναι και στόχος, να μπορέσεις ποτέ να απορροφήσεις την πληροφορία αντικειμένων ένα προς ένα. Ούτε και ποτέ γίνεται, άλλωστε, στην πραγματικότητα σε καμία επίσκεψη πουθενά. Επομένως, ουσιαστικά αποκομίζεις μια εντύπωση. Άρα, με ρωτάς τι αποκομίζει ο Έλληνας. Αποκομίζει μια βασική εντύπωση, ελπίζω, σωστή. Και λέω το «ελπίζω», γιατί, ξέρεις, μιλάω από την

άποψη του πομπού και όχι του δέκτη. Μία τεκμηριωμένη απολύτως παρουσίαση της εξέλιξης του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού από την Προϊστορία, τη βαθιά προϊστορία μέχρι και την ελληνιστική και ρωμαϊκή εποχή. Αυτό. Μια διαχρονία του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού.

Ε.Φ.: Πιστεύεις ότι, η αίσθηση που αποκομίζει ο ξένος επισκέπτης διαφοροποιείται; Δηλαδή, αυτό που λέμε, ο Έλληνας ταυτίζεται εθνικά με το Μουσείο, ενώ ο ξένος επισκέπτης πιστεύεις ότι θα έχει μια άλλη αντίληψη;

Β.Π.: Ναι, νομίζω ότι μπορούμε να το πούμε αυτό. Ο ξένος επισκέπτης δε θα το προσεγγίσει με τον ίδιο τρόπο, γιατί ο Έλληνας με διάφορους τρόπους θα συγκινηθεί. Θα δει κατεξοχήν, ας πούμε, μια πολύ βασική αντίδραση που έχουμε είναι όταν αναγνωρίζουν οι επισκέπτες ευρήματα που τα γνωρίζουν από τα σχολικά βιβλία. Είναι το βασικό που θα πει κανείς, το έχω δει στο σχολείο, το θυμάμαι από το βιβλίο της Α' Γυμνασίου, και τα λοιπά και τα λοιπά. Αυτό είναι ενδιαφέρον, γιατί δείχνει και τη σχέση που έχει το Μουσείο πάντοτε με την παιδεία και βλέπεις ότι συγκινείται. Ή κάποιος θα προσφέρει μια πληροφορία στη συντροφιά του και θα πει "μα εγώ ξέρω τι είναι αυτό, γιατί, ξέρω εγώ, μου θυμίζει τη γάστρα που είχε η γιαγιά μου στο χωριό", ξέρω εγώ. Βλέπεις, δηλαδή, και πράγματα που τα αναγνωρίζεις μερικές φορές ακόμη και σήμερα. Εμείς έχουμε μια πάρα πολύ ωραία προθήκη στη Μυκηναϊκή Συλλογή, στον ταφικό κύκλο Α, με χρηστικά αντικείμενα που θα μπορούσες να βρεις, σε μια προ...

Ε.Φ.: Στο σπίτι σου σήμερα.

Β.Π.: Σήμερα όχι, αλλά εν πάση περιπτώσει, στη δεκαετία του '60 σε ένα χωριό ασφαλώς ναι. Αυτό που λέμε τα προβιομηχανικά, πολύ άνετα, θα μπορούσε να είναι σε μια λαογραφική συλλογή. Δηλαδή, εγώ τα θυμάμαι από τη γιαγιά μου και τα λοιπά. Και πολύ επισκέπτες, άλλωστε, μου λένε, "Ααα, αυτό το τηγανάκι σαν το σαγανάκι και τα λοιπά. Και αυτό βοηθάει να υπάρξει, έτσι, μια εγγύτητα και μια σύνδεση και με το παρόν και με το παρελθόν που έχουμε βιώσει, το βιωμένο παρελθόν των Ελλήνων, είναι λογικό. Μετά έχει ενδιαφέρον, νομίζω, και ελπίζω να βγαίνει από το Μουσείο αυτό, η βασική μας, ένα από τα βασικά μηνύματα που μεταδίδουμε είναι ότι το ενδιαφέρον του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού, υπήρξε σχετικά γρήγορα, κατευθύνθηκε στην προβολή του ανθρώπου. Και αυτό το λέω αντιστικτικά, ας πούμε, το λέω σε σχέση με έναν ξένο επισκέπτη, έτσι; Που θα πάει και στην Αίγυπτο, Ή που θα πάει να δει τους Ίνκας. Ελπίζω ότι παίρνει τη βασική πληροφορία, βασικές πληροφορίες που αφορούν το πώς ο άνθρωπος βρέθηκε στο επίκεντρο... η διάνοια...

Ε.Φ.: ...του πολιτισμού.

Β.Π.: Ναι, του πολιτισμού. Ότι η ανθρώπινη μορφή είναι κατεξοχήν... εμείς, ας πούμε δεν έχουμε ζωόμορφες θεότητες, όπως έχουν στην Αίγυπτο. Ότι ακόμα και οι θυσίες και οι γιορτές διαχρονικά, είχαν μια σχετική, τέλος πάντων, συνέπεια. Δεν είχαμε ανθρωποθυσίες, ας πούμε, στην Ελλάδα, εκτός εξαιρέσεων, έτσι; Θα δει και ο ξένος και ο Έλληνας στοιχεία που θα τον συνδέσουν με τη μυθολογία. Και η μυθολογία πάντοτε θα λειτουργήσει πάλι σαν ένας συνδετικός κρίκος.

Ε.Φ.: Και για τους ξένους πιστεύεις;

Β.Π.: Ναι, είμαι σίγουρη για τους ξένους. Πρέπει, δε, να σου πω ότι δε μιλάμε μόνο για τη μυθολογία, όπως την ξέρουμε μέσα από τις συμβατικές πηγές, αλλά ακόμη και από το... θα δούνε σε ένα παιχνίδι στο Assassin's Creed ας πούμε, βλέπουν τα παιδιά, έρχονται εδώ και θα δούνε κάποια από τα έργα που είδανε εκεί και λένε "Ααα, το 'χω δει στο Assassin's Creed", που εμείς, ας πούμε, εγώ είμαι τώρα πενήντα δύο χρονών, εννοείται, ουδέποτε θα έλεγα, "Ααα, το είδα σε ένα βιντεοπαιχνίδι και ταυτίζομαι". Ή μπορεί να το έχουν δει σε έργα σύγχρονης τέχνης κάτι. Ας πούμε τον ωραίο μας τον Περσέα, ξέρω εγώ, που έχουμε μέσα τον χάλκινο το νεαρό.

Ε.Φ.: Από τα ωραιότερα...

Β.Π.: Ναι... τον αγαπώ. Θα το δουν, θα θυμηθούνε την αναγεννησιακή τέχνη, ξέρεις, θα κάνουνε συνδέσεις, θα δούνε, ξέρω εγώ, τον Έρωτα, θα δούνε, δηλαδή, έχει πολλά πράγματα να πάρει και ο ξένος και ο Έλληνας κιόλας να ταυτιστεί με διαφορετικούς, ίσως, τρόπους, αλλά νομίζω ότι και οι δύο θα πάρουνε ελπίζω ότι παίρνουν τα βασικά επιστημονικά παιδευτικά μηνύματα, όπως είπαμε.

Ε.Φ.: Πολύ ωραία. Υπάρχει μουσειολόγος στο ΕΑΜ σήμερα, ο οποίος και αυτός συμβάλλει στη διαμόρφωση των εκθέσεων και του εκθεσιακού αφηγήματος και με ποιο τρόπο;

Β.Π.: Κοίταξε, μουσειολόγος υπάρχει. Όπως σου είπα και πριν η έκθεση είναι ήδη διαμορφωμένη. Η αλήθεια είναι ότι η μόνιμη έκθεση είναι σε μεγάλο βαθμό στατική. Αυτό είναι ένα από τα ζητήματα που κανονικά θα έπρεπε να μας απασχολεί σοβαρότερα, συστηματικότερα.

Ε.Φ.: Στατική εννοείς ότι δεν ανανεώνεται;

Β.Π.: Ακριβώς, ναι. Έχεις, δηλαδή, κάτι που διαμορφώθηκε το 2004, ας πούμε στη Μυκηναϊκή Αίθουσα, το οποίο δεν έχει αλλάξει, έτσι; Είτε έμπαινες το 2005, είτε μπαίνεις σήμερα θα δεις το ίδιο πράγμα. Για μένα αυτό είναι ένα από τα ζητούμενά μας είναι και ένα από αυτά που θα έπρεπε να μας απασχολούν και μας απασχολούν και συστηματικά σε αυτό το τμήμα και για αυτό το λόγο πάντοτε κοιτάμε κατ' έτος

να κάνουμε πιο πρωτότυπες ξεναγήσεις, να κάνουμε πιο πρωτότυπες παρουσιάσεις. Για παράδειγμα, να πω όταν είχαμε την περιοδική έκθεση που αφορούσε τις αμέτρητες όψεις του Ωραίου και μέρος αυτού αφορούσε και την ενδυματολογική παρουσίαση, ας πούμε, στην προϊστορική εποχή, το δικό μας τμήμα είχε κάνει παρουσιάσεις φέρνοντας αποκαταστάσεις ενδυμάτων. Τα τοποθετήσαμε στον προθάλαμο της Προϊστορικής Συλλογής ή επάνω στη Θήρα. Δηλαδή, ο επισκέπτης έβλεπε και αποκατεστημένα, δηλαδή, αλλάξαμε και λίγο τη συλλογή μας, κάναμε στοχευμένες ξεναγήσεις, το κάνουμε ακόμα και μια βασική δράση, επίσης, είναι αυτή του Κώστα Πασχαλίδη με το Αθέατο Μουσείο, οπότε θα ξανάρχεται ο επισκέπτης και κάπως αλλάζει την εικόνα που έχουμε κανονικά ή όταν φιλοξενούμε, τώρα, ας πούμε, φιλοξενούμε τα χρηστήρια ελάσματα από τη Δωδώνη, πάλι κάνεις μια ανανέωση, δηλαδή, είναι κι ένα ζητούμενο να μη μένει η μόνιμη έκθεση ίδια και απαράλλακτη χρόνια και χρόνια. Τώρα, όσον αφορά το ρόλο του μουσειολόγου, θα πω εδώ λοιπόν ότι δεν είναι σε θέση να αλλάξει όλη την έκθεση, να αλλάξει όλο το εκθεσιακό αφήγημα. Όταν όμως, για παράδειγμα, αυτή τη στιγμή συζητείται μια νέα περιοδική έκθεση έχει ρόλο και έχει θέση και καθοριστικό ρόλο, ας πούμε, ο μουσειολόγος εκεί.

Ε.Φ.: Πολύ ωραία. Έχεις σκεφτεί, αν και εμμέσως πάλι μου το έχεις απαντήσει, εναλλακτικές εκθέσεις που θα μετατόπιζαν το κέντρο βάρους του εθνικού και ιστορικού αφηγήματος;

Β.Π.: Αυτό άπτεται πολύ, αυτό είναι ένα θέμα που με απασχολεί αρκετά. Για μένα, ας πούμε, είναι ζητούμενο να μην υπηρετούμε εθνικιστικά αφηγήματα, ειδικά στην εποχή που ζούμε. Νομίζω, δηλαδή, ότι το εθνικό μουσείο πρέπει, αναλόγως των περιστάσεων των ιστορικών που αντιμετωπίζει μέσα σε αυτά τα 150 και... 180 χρόνια που υπάρχει, καλείται κατά καιρούς και διαχρονικά να εξυπηρετήσει και το ίδιο κάποιους ρόλους. Είχε άλλο ρόλο στο Δεύτερο Παγκόσμιο, είχε άλλο στην επταετία, είχε άλλο μετά στην ίδρυσή του και έχει άλλο ρόλο τώρα. Για να μιλήσω, λοιπόν, και συγκεκριμένα θα πω, αν ένα από τα προβλήματα που μας απασχολεί, που κατά τη γνώμη μου είναι σοβαρό, είναι το πώς υποδεχόμαστε, πώς αντιμετωπίζουμε τη μετανάστευση, λέω επί παραδείγματι. Ένα ακανθώδες θέμα σοβαρό, τους ανθρώπους που έρχονται από εμπόλεμες περιοχές. Θεωρώ, ας πούμε, ότι το μουσείο το δικό μας θα μπορούσε να έχει ένα πιο καθοριστικό ρόλο στο να προβάλλει ηθικότερες στάσεις και να παρεμβληθεί, να κάνει παρεμβάσεις δημόσιες, με το να κάνει, ας πούμε, μία έκθεση για τον ξένο, διαχρονικά. Εμείς έχουμε τη δυνατότητα να κάνουμε τέτοιες εκθέσεις. Δε θα ήταν καταπληκτικό;

Ε.Φ.: Θα ήταν.

Β.Π.: Θα ήταν καταπληκτικό. Πώς διαχρονικά αντιμετωπίζεται ο ξένος, η αρχαία ελληνική φιλοξενία, ο έτερος, ο άλλος, όλα αυτά που έχουν απασχολήσει τους

αρχαίους Έλληνες από το... από πολύ παλιά και από την προϊστορική εποχή. Οι πρεσβείες που έρχονταν, οι επαφές με τους άλλους πολιτισμούς, δε θα ήταν υπέροχο μέσα σε αυτή τη γενική, παγκόσμια, θα έλεγα, συζήτηση που γίνεται να κάνει μια τέτοια ωραία έκθεση και μια τέτοια παρέμβαση το εθνικό;

Ε.Φ.: Και θα μπορούσε να είναι ένας βασικός ρόλος ενός εθνικού μουσείου, σύγχρονου.

Β.Π.: Αυτό νομίζω εγώ, ναι. Νομίζω ότι το εθνικό μουσείο για να αιτιολογεί την ύπαρξή του ως εθνικό και για να μην καταλήξουμε να φτάσουμε να συζητάμε, που ξέρεις υπάρχουν κι αυτές οι φωνές, “Α, έχετε εδώ ευρήματα από το τάδε χωριό. Φέρτε τα να τα πάμε στο δικό μας το τοπικό. Τι τα θέλετε εσείς εδώ;” “Έχετε ευρήματα, ξέρω εγώ...”. Πολλοί λένε και αυτά τα Αιγυπτιακά να τα γυρίσετε, ξέρω εγώ... που αυτό είναι βέβαια μια άλλη συζήτηση. “Έχετε από την τάδε, ξέρω εγώ, της Ηπείρου. Φέρτα να πάνε στην ‘Ηπειρο’”, κατάλαβες; Υπάρχουν τα τοπικά μουσεία και αν το πάρουμε αντικειμενικά, αυτή τη στιγμή μπορεί να διαλυθεί πλήρως το Εθνικό και να πάνε στα κατά τόπους μουσεία όλα, ακόμα και της Αθήνας, της Αττικής εννοώ, ειδικά άμα ιδρυθεί το νέο μουσείο που λέγεται ότι θα ιδρυθεί για την αρχαιολογία της Αθήνας και της Αττικής, τότε δεν μπορεί να μείνει και... να μείνει και τελείως άδειο και να ησυχάσουμε όλοι. Δε νομίζω όμως ότι είναι αυτό το ζητούμενο και για αυτό φαίνεται ότι το Εθνικό μπορεί να υπηρετεί έναν άλλο ρόλο. Το ρόλο, όπως λέω εγώ, της κιβωτού και της βασικής αφήγησης για αυτό που λέγαμε πριν, όπου εδώ μπορείς να δεις και Μακεδονία, μπορείς να δεις και λίγο Κρήτη και μπορώ να σου πω ότι θα έπρεπε κιόλας να ενισχυθεί συνειδητά με το να έρθουν ευρήματα από άλλες περιοχές και να μπορεί κανείς να δει εδώ διατοπικά, διαχρονικά, στοχευμένα, την εξέλιξη στο σύγχρονο, σε αυτό που σήμερα, τέλος πάντων, μιλάμε για ελλαδικό χώρο. Μπορεί σε πενήντα χρόνια να μην είναι, αλλά τέλος πάντων. Αλλά αυτό που σήμερα λέμε ελλαδικό χώρο θα έπρεπε να αντιπροσωπεύεται και καλύτερα ακόμα σε κάποιες περιπτώσεις, γιατί, για παράδειγμα εμείς, ας πούμε, από την Κρήτη έχουμε πολύ λίγα πράγματα. Γιατί όταν ιδρύθηκε το Μουσείο, η Κρήτη δεν ανήκε στο ελληνικό κράτος. Κι έτσι έχουμε έναν πίθο που μας τον έχουνε κάνει δώρο, ο Μίνωας Καλοκαιρινός. Από τη Μακεδονία έχουμε κάποια πράγματα. Αυτό, λοιπόν, νομίζω ότι και θα μπορούσε να ενισχυθεί για να έχει ένα καλύτερο διατοπικό, διατοπική αντιπροσώπευση και κυρίως με τις εκθέσεις του να παρεμβαίνει ενεργά στη διαμόρφωση της ηθικής, της παιδείας, κατάλαβες; Με έναν τρόπο, δηλαδή... το σωστό ξέρουμε ποιο είναι, αλλά κρυβόμαστε και φοβόμαστε να μιλήσουμε πολλές φορές για κάποια θέματα, ενώ μπορούμε να έχουμε έναν πολύ ουσιαστικό λόγο.

Ε.Φ.: Μπορείτε ως επιστημονικό προσωπικό να έχετε, να πάρετε πρωτοβουλία ως προς αυτές τις προτάσεις ή χρειαζόμαστε την έγκριση του Υπουργείου Πολιτισμού, ας πούμε, για κάτι τέτοιο;

Β.Π.: Με έχεις πάει πάρα πολύ ωραία στο τελευταίο ερώτημα, μπορώ να πω «μαεστρικά» θα έλεγα. Κοίταξε να δεις, Υπήρχε και στην προηγούμενη διοικητική μορφή και στην τωρινή μια πολύ σαφής ιεραρχία. Και το ιδιότυπο είναι ότι ενώ υπάρχει μια διοικητική ιεραρχία, τουλάχιστον όσον αφορά το επιστημονικό προσωπικό πρακτικά δεν υπάρχει. Θέλω να πω, ξέρουμε όλοι μεταξύ μας ότι είμαστε ισότιμοι επιστήμονες και η αλήθεια είναι ότι το Εθνικό ευτυχεί να έχει επιστήμονες αρκετά διακεκριμένους, υπό την έννοια ότι έχουν ένα σοβαρό επιστημονικό έργο διεθνώς, ας πούμε, παραδεκτό και με ουσιαστικές συμβολές. Συνεπώς, έχεις το ιδιότυπο να έχεις περίπου τριάντα ανθρώπους επιστήμονες, που όμως διοικητικά έχουν άλλες θέσεις. Εγώ, ας πούμε, που σου μιλάω είμαι στον κατώτερο υπαλληλικό, στην κατώτερη υπαλληλική βαθμίδα. Είμαι βέβαια υπάλληλος Α, αλλά θέλω να πω δεν έχω μια θέση ευθύνης, όπως λέμε, όπως και ο Κώστας ο Πασχαλίδης και άλλοι πολλοί διακεκριμένοι συνάδελφοι. Ο δικός μας, λοιπόν, ο ρόλος εκ των πραγμάτων, εκ της θέσεώς μας, δεν μπορεί να είναι καθοριστικός για την πολιτική του Μουσείου. Αυτό που μπορούμε και διαρκώς κάνουμε είναι να πιέζουμε με τις ιδέες μας και με, σου λέω, ο Κώστας είναι ένα τέτοιο παράδειγμα και εγώ κατά καιρούς με δικές μου, τέλος πάντων, ιδέες που προσπαθώ να προωθώ, προσπαθούμε να βάλουμε όσο το δυνατόν καινούργιες σκέψεις, καινούργιες ιδέες και να ελπίζουμε ότι θα εισακουστούν. Αλλά οπωσδήποτε δεν έχουμε καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της πολιτικής του Μουσείου. Είναι και λογικό αυτό, γιατί δεν μπορούνε βέβαια να είναι, να υπάρχει συνδιοίκηση τριάντα ανθρώπων. Πάντα θα υπάρχει κάποιος, ο οποίος μπαίνει μπροστά και εμπνέει τους υπόλοιπους.

Ε.Φ.: Και παίρνει και τις αποφάσεις.

Β.Π.: Παίρνει και τις αποφάσεις, ακριβώς. Το «εμπνέει» κράτησέ το. Νομίζω ότι είναι μια λέξη κλειδί η έμπνευση, γιατί, σου είπα, όταν είμαστε μεταξύ ισοτίμων και είμαστε όλοι επιστήμονες υποχρεωτικά πρέπει με κάποιον τρόπο αυτός ο οποίος βρίσκεται στο ρόλο του διευθυντή, διοικητή, προέδρου, δεν ξέρω τώρα ποια, ποιος είναι ο ανώτερος εδώ μέσα, θα ήταν ωραίο, είναι καλύτερο να εμπνεύσει. Για αυτό και το 'χουμε δει ότι οι χρυσές εποχές του Μουσείου ήταν αυτές, οι οποίες είχαν προσωπικότητες που ενέπνευσαν τους συναδέλφους τους.

Ε.Φ.: Πολύ ωραία. Οπότε...

Β.Π.: ...τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα, λοιπόν, της αλλαγής του νομικού καθεστώτος.

Ε.Φ.: Ναι.

Β.Π.: Αν θες μπορούμε να τα συζητήσουμε και επί πολύ συγκεκριμένων πια δεδομένων. Μια κι έχω ζήσει και τις δύο καταστάσεις σε κάποιο βαθμό.

Ε.Φ.: Ο κ. Πασχαλίδης μου είχε πει ότι ακόμα δεν έχει εφαρμοστεί.

Β.Π.: Αυτό.

Ε.Φ.: Ναι μεν ξεκινάει τώρα το 2024, σωστά;

Β.Π.: Ναι.

Ε.Φ.: Οπότε δεν έχετε δει τα αποτελέσματα.

Β.Π.: Δεν έχουμε δει ακριβώς τα αποτελέσματα γιατί δεν έχει εκδοθεί ο οργανισμός, ο νέος οργανισμός του Μουσείου. Παρόλα αυτά έχει επιβληθεί άνωθεν νέα διοίκηση, η οποία δεν είναι, δεν ήτανε αιρετή, δεν μας ήρθε μέσω μίας διαδικασίας κρίσης, ήταν άνθρωποι, οι οποίοι προέκυψαν από πολιτική επιλογή. Συνεπώς, αυτό, όπως αντιλαμβάνεσαι, ήδη είναι καθοριστικό, γιατί έχεις μια ομάδα, η οποία δεν έχει διαμορφωθεί όπως προβλέπει ο νόμος. Η ομάδα που έχει έρθει του Διοικητικού Συμβουλίου, εγώ προσωπικά, εντάξει, αντιλαμβάνομαι ότι δεν παρεμβαίνει, ουσιαστικά, μέχρι στιγμής δεν έχει παρέμβει καθοριστικά στην καθημερινότητα του Μουσείου, συνεπώς συνεχίζουμε ως είχαμε. Άλλωστε, αυτό ορίζει και ο νόμος, να λειτουργούμε ως μια δημόσια υπηρεσία, όπως και πριν μέχρι την επιβολή του νέου, μέχρι να ψηφιστεί ο νέος οργανισμός του, δηλαδή. Αυτό που βλέπω, μέχρι στιγμής είναι ότι έχει σε εμάς, στην καθημερινότητά μας είναι ότι έχει, ήδη υπάρχει, δεν έχουμε γλιτώσει τη γραφειοκρατία, όπως υποτίθεται ότι θα ελπίζαμε. Ίσα ίσα που έχει προστεθεί μία βαθμίδα. Εκεί, δηλαδή, που ενημερώναμε διάφορες υπηρεσίες του υπουργείου πριν ολοκληρώσουμε κάποιες πράξεις και τα λοιπά, τώρα πρέπει και να ενημερώσουμε και το Διοικητικό Συμβούλιο, να εκδοθεί μια πράξη με την ολοκλήρωση της συνεδρίασης, τα πρακτικά και τα λοιπά και μετά την απόφαση του Διοικητικού, μετά να ξανακάνουμε όμως και όλη τη διαδικασία με το υπουργείο. Οπότε, μέχρι στιγμής, δεν μπορώ να πω ότι βλέπω μια ανακούφιση ως προς αυτό. Ε, τώρα επί μέρους, ναι, υπάρχουν διάφορα άλλα θέματα, αλλά προς το παρόν, έτσι, αφηρημένα, μπορώ να σου πω αυτά.

Ε.Φ.: Πολύ ωραία. Στο πλαίσιο της εργασίας, σε ευχαριστώ πάρα πολύ για τη συνεισφορά σου.

Β.Π.: Να'σαι καλά Κωνσταντίνε μου. Σου εύχομαι καλή επιτυχία. Το λέω επισήμως.

Ε.Φ.: Να είσαι καλά!

Β.Π.: Να πάνε όλα καλά.

Ε.Φ.: Σ' ευχαριστώ πολύ.

Β.Π.: Και με το καλό να τη διαβάσουμε με πολύ μεγάλο ενδιαφέρον.

Ε.Φ.: Ευχαρίστως, σ' ευχαριστώ πάρα πολύ.

Παράρτημα III

Έρευνα κοινού – Ερωτηματολόγιο κλειστού τύπου

- 1) Φύλο
- 2) Ηλικία
- 3) Εκπαίδευση
- 4) Τόπος Διαμονής

- **Η εμπειρία μου από την επίσκεψη στο Μουσείο ήταν θετική.**

[Συμφωνώ πολύ/Συμφωνώ/Ούτε Συμφωνώ-Ούτε Διαφωνώ/Διαφωνώ/Διαφωνώ πολύ]

- **Η Ελλάδα χωρίς την αρχαιότητα είναι πολιτισμικά κενή.**

[Συμφωνώ πολύ/Συμφωνώ/Ούτε Συμφωνώ-Ούτε Διαφωνώ/Διαφωνώ/Διαφωνώ πολύ]

- **Το Μουσείο δεν επικεντρώνεται μόνο στους αρχαίους Έλληνες.**

[Συμφωνώ πολύ/Συμφωνώ/Ούτε Συμφωνώ-Ούτε Διαφωνώ/Διαφωνώ/Διαφωνώ πολύ]

- **Οι εκθέσεις του Μουσείου διέπονται από μια σύγχρονη ματιά.**

[Συμφωνώ πολύ/Συμφωνώ/Ούτε Συμφωνώ-Ούτε Διαφωνώ/Διαφωνώ/Διαφωνώ πολύ]

- **Θα επισκεπτόμουν ξανά το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο στην Αθήνα.**

[Συμφωνώ πολύ/Συμφωνώ/Ούτε Συμφωνώ-Ούτε Διαφωνώ/Διαφωνώ/Διαφωνώ πολύ]

Ανοικτό ερωτηματολόγιο για το κοινό

- Τι σας έκανε μεγαλύτερη εντύπωση στο Μουσείο;
- Αν αφαιρέσετε την αρχαιότητα από τον ελληνικό πολιτισμό, τι πιστεύετε ότι απομένει για την Ελλάδα;

Public survey - Closed-ended questionnaire

- 1) Gender
- 2) Age
- 3) Education
- 4) Place of residence

- **My experience of visiting the museum was positive.**

[I strongly agree/ Agree /Neither agree nor disagree /Disagree/ I strongly disagree]

- **Greece without antiquity is culturally empty.**

[I strongly agree/ Agree /Neither agree nor disagree /Disagree/ I strongly disagree]

- **The Museum doesn't focus only on the ancient Greeks.**

[I strongly agree/ Agree /Neither agree nor disagree /Disagree/ I strongly disagree]

- **The museum's exhibitions are developed with a contemporary view.**

[I strongly agree/ Agree /Neither agree nor disagree /Disagree/ I strongly disagree]

- **I would visit the National Archaeological Museum in Athens again.**

[I strongly agree/ Agree /Neither agree nor disagree /Disagree/ I strongly disagree]

Open questionnaire for the public

- What made the biggest impression on you at the Museum?
- If you remove antiquity from Greek culture, what do you think remains for Greece?